

u A
th
v d
e
c čh
r E
g s
ž P
C f
b z i
e čh
m g

Prof. Rajko Đurić

STANDARDIZACIA E RROMANE ČHIBAKI

Prof. Rajko Đurić

Standardizacia e Rromane čhibaki

EDICIA:

Amalipe Kali Sara Romano Informativno Centri
Sarajevo, Bosna thaj Hercegovina

REDAKTORIA:

Sanela Bešić
Dervo Sejdić
Sandra Zlotrg

LEKTORI:

Rajko Đurić

NAKHAVDA PI ROMANI ČHIB:

Una Berisha

DIZAJN:

Jasmin Leventa

STAMPIBE:

Dobra knjiga d.o.o.

TIRAŽ:

200 kotora

Amalipe Kali Sara Romano Informativno Centri katar akava mangel te naisarel savorenghe save dije piro ažutipe ani realizacia projekteski “Standardizacia e Romane čhibaki vaš phuvja rjaćutne Balkaneske”. Angle sa donatorenghe – UNICEF-eske thaj Fondeske vaš putardo amalipe save haćarde semnibe akale projektesko thaj dije ažutipe an leski realizacia, konsultantenge ano projekti, dženenge ekspertsko grupake – reprezentatorenghe ministribaske, ekspertjenge Romana čhibijake, reprezentatorenghe romane bithagarutne organizacienghe thaj anglune eksperteske prof. Rajko Djurićeske bi save akava dokumenti naši te ovol hramimo.

Stampibe e pustikako “Standardizacia e Romane čhibaki” ažutisarda o FOD BIH.

Prof. Rajko Đurić

Standardizacia Romane čhibaki

AMALIPE KALI SARA ROMANO INFORMATIVNO CENTRI

Sarajevo 2014. berš

LAV E DONATORESKO

UNICEF realizuina bukja vaš kvalitetno edukuibe sakole čhavesko ani Bosna thaj Hercegovina – thaj sakote ani lumia. Dela hakaj sakole čhaveske te vakarol para dajaka čhibja thaj te ovol ole edukuibe savo pačala kulturako identiteti thaj barvalipe e čhavesko. Sar so vakardo ano Konvencie katar hakaja e čhavengo, čhave katar etnikake, religiake ja čhibijake minoritetja si olen hakaj te pačan piri kultura te vakaren para čhibija (dženo 30). Čhib nane numa vaš komunikacia, već adjahar ini forma vaš hačaribe thaj kategorizacia pire čačipasko, edukuibasko, amalipaske relaciengo thaj emociengo. E standardizacia romana čhibijaki ka ovol šajipe romane čhave katar mesmerjavinaki Evropa te ginaven paramisia, te dikhen filmia vaš čhave thaj te ginaven pustika pi olengi dajaki čhib save savore hačarena. Reslini bari bariera. Edukuibasko sistemi akana ka lol manglino anglipe vaš institucionalizacia e romana čhibijaki ano sikavibasko plania thaj programia, sar so godova planirimo revidirime Akcione planea vaš edukuibe e Romengo thaj prioritetja Dekada Romengi 2005-2015.

UNICEF dikhela kaj standardizacia e romana čhibijaki ka ovol pobaro kvaliteti ano edukuibe vaš romane čhave thaj ano godola forme ka tiknjarolpe biedukuibe, čorolipe thaj amalipasko biintegrišibe.

Fond vaš putardo amalipe BthajH legarela kvalitetno edukuibasko sistemi ani Bosna thaj Hercegovina savo anela sikljovne thaj olengo manglape ano centri e dikhipasko. Lejibe thaj promocio vaverutne edukuibasko manglipasko, ulavde e uškavde thaj bipačavde hakajenge dženengo thaj grupengo ano amalipe, trubul te oven obligacia savorengo ano edukuibasko procesi.

Kvalitetno, djevapibasko thaj čačuno edukuibe, maškar vaver, dikhljarela kaj sa čhave ano jekha jekh forme trubul te oven ano procesi sikavibasko savea ka ovol olen šajipe vaš pošukar djivdipe ano amalipe. Katar godova but semno si sakova čhavo thaj sakova dženo amalipasko te ovol ole šajipe thaj šansa prekal piri dajakhi čhib te sikavol poro hačaribe, gndipe thaj ekspertizmi. Roma ani Bosna thaj Hercegovina nanolen godova šajipe – e manušenca save dikhenape thaj ano thana kote sikljona, te sikljon pi dajaki čhib, pi čhib savi majšukar hačarena. Standardizacia e romana čhibijaki katar godova prezentuina semno angločinadipe vaš sikavibe romana čhibijako ano skole thaj kreiribe jekha jekh činadipe vaš romane čhve, sar olako arakhibe thaj arakhibe personalne thaj kulturake identitetesko. Akava ano jekhvakti si ini akti Ramutne kanunesko katar edukuibe ani BthajH savo sakole minoritetenge garantuina pačavibe thaj sikavibe dajaka čhibijako.

Fond vaš putardo amalipe BthajH

Open
Society Fund
Bosnia & Herzegovina

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

ANGLOMOTHOVDIPE

Romani čhib prezentuina biulavdo kotor identitetesko e romana khupatnako. Romano identiteti thaj kultura pindžarde si sar khupatno kotor istoriako e phuvjengo ani regia (e ulavde fokusea ani Slovenia, Srbia, Crna Gora, Hrvatska, Makedonia, Kosovo thaj Bosna thaj Hercegovina) vaš godoleske so romane khupatne ani nakhli Jugoslavia ulavde jekha jekh djivdipasko than thaj vakarde e jekha jekh vaver/oficijelno čhibija.

Ano sa akciono plania Dekadake save kerde ano phuvja regioneske rodenape aktivnostja save pindžarena semnibe e romana čhibijako ano umal edukuipe. Godola aktivnostja dikhljarena bukja ano hramibe edukuibaske planengo thaj programengo, pobaro edukuibasko kadri vaš romani čhib. Aktivnostjenca trubul te avolpe dži anibe e sikavibasko romana čhibijako ano skole, kasa šaj te pherenpe forme Evropaka deklaraciake katar regionalno thaj minoritetenge čhibija. Nevo Revidirimo akciono plani Bosnako thaj Hercegovinako katar edukuibasko manglipe e Romengo (savo krlomo ano 128. bešipe Konsili ministrengo Bosnako thaj Hercegovinako) pindžargja semnibe e romana čhibijako thaj manglipe vaš standardizacia.

Romani čhib si jekh e čhibijenda savi na barjargja jekha jekh hramime standardja. Khonik na si rodipe te lačharolpe akaja situacia soske romani čhib si barjardi maškar romane khupatne ano but phuvja Evropake thaj si butgindoske dijalektja. Fakti kaj romani čhib nane standardizuimi anela dži situacia ano savi nane standardja vaš maškarregionalno maškaribe thaj komunikacia pi romani čhib, ini te ovol vaš hramibe ini te ovol vaš vakaribe. Fakti si kaj romane khupatne vakarena duj čhibjenca, si ini but lava hamime (ulavde godola save sikavena tehnikake bukja) a save "leline" katar lokalno čhibija, a hramibe adjahar lelilo e phuvjenda ano save djivdinena. Vaš te barjarolpe hakaj pedi romani čhib, trubul te barjarolpe didaktično materialo savo edukuibasko kadri thaj autoria šaj te len sar referentno materialo. Bi dokumentacia savi siola standardizacia e romana čhibijaki našti te pherolpe akaja buti.

Ani regionalno konferencia telo anav "Romani čhib, istoria thaj kultura – idž, avdive, tahara" savu organizuingja Romano informativno centri Kali Sara ano juni 2010. beršeste, džene konferenciake ande klidutnipe kaj numa 3 dži 5% manuša romana khupatnake vakarena romani čhib ano sakovadivesko djividpe, kaj 10-15% čače vakarena godoja čhib. Džene konferenciake ekrlome kaj si manglipe thaj rodipe te kerolpe dokumenti savea ka kerolpe standardizacia e romana čhibijaki vaš romani khupatna savi djivdinela ano akava regioni thaj godolea te lundjarolpe buti ani institucionalizacia romana čhibijaki ano edukuibaske sikavibaske plania thaj programia.

Džene konferenciake katar regioni verifikuime semnibe e aktivnostjenge save lela Kali sara ano nakhlo vakti thaj akharde Romano informativno centri Kali Sara dži agor e 2010. beršesko te organizuinol ekspertsko grupa savi ka ovol ola pinžarde regionalno ekspertja vaš akava umal.

KLIDUTNIPE

KATAR ANGLUNO BEŠIPE EKSPERTSKO BUTIKERDUTNA GRUPAKO VAŠ STANDARDIZACIA E ROMANA ČHIBIJAKI VAŠ PHUVJA RJAĆUTNE BALKANESKE ORGANIZUIMO E 29. DŽI 30. JULEA 2011. BERŠESTE, JAHORINA, BOSNA THAJ HERCEGOVINA

- Ini kaj džanelape kaj romani čhib si jekh e fundone elementengo nacionalne kulturake identitetesko e Romengo thaj katar godova devibe negacia e romana čhibijaki ano varesavi forma, prezentuina devibe negacia thaj ačhavibe identitetesko e Romengo, olinge manuškane hakajengo thaj tromalipasko savo olinge garantuimo Univerzalno deklaracia katar manuškane hakaja, Maškarthemutna Konvencia katar eliminacia sa formengo rasno diskriminaciake, maškarthemutna Konvencia katar ekonomiake, socialno thaj kulturake hakaja, Mšakarthemutna Konvencia katar dizutnenge thaj politikake hakaja, Deklaracia Khedutne naciengi katar hakaja e džengenengo save si, nacionalno ja etnikake, religiake ja čhibijake minoritetetja, Univerzalno deklaracia katar kulturako vaveripe UNESCO, Evropaka deklaracia katar regionalno thaj minoritetenge čhibia, Ramutna Konvencia katar arakhibe nacionalne minoritetengo Konsili Evropako, Deklaracia Evropaka uniaki katar funodne hakaja, Turvinutnija katar Hag ani relacia e hakajenca pedo edukuibe nacioanlne minoritetengo OSCE thaj Turvinutnija katar Oslo ani relacia e čhibijake hakajenca nacioanlne minoritetengo OSCE, sar ini vaver univerzalno thaj regionalno instrumentenca sar ini haljoviba savo hramime maškar raštre ano regioni:

- E faktenda kaj ano ačhimosia e sa raštrenge Rjaćutne Balkaneske e Romenge anavdo statusi e nacionalne minoritetengo thaj garantuimo hakaj savo katar godova statusi iklisto, sar ini hakaj pedo oficielno istemalkeribe e čhibijako thaj lilesko, edukuibe thaj informišibe;

- Lejiba fakti kaj romani čhib ano phuvja Rjaćutne Balkaneske save ule dislocia Socialistikana Federaativno Republikako Jugoslavia ulavel khupatne karakteristike;

- Pindžaripa semno buti savi kerdi e pindžarde ekspertjenda thaj bithagarutne organizacienda ani promocija čhibijaki thaj kulturaki e Romengi ano phuvja Rjaćutne Bačlkaneski,

- Džene konferenciake katar Bosna thaj Hercegovina, Crna gora, Hrvatska, Makedonia, Slovenia, Srbia thaj Kosovo ano angluno bešipe ekspertsko grupake savo organizuimo ano Sarajevo, Bosna thaj Hercegovina, e 29. dži 30. julea 2011. krlome:

KLIDUTNIPE

1. Sebepi fakti kaj romani čhib ano phuvja Rjaćutne Balkaneske save ule dislocia Socialistikana Federativna Republikako Jugoslavia ulavel khupatne karakteristike, a džene konferenciake krlome kaj buti ano pučipe e khupatne intereseske thaj kaj manglino te istemalkerenpe empirie leline ekspertjengo e romana čhibijako save si ano regioni;

2. Ano reso koordinaciono thaj efikasno bukjako ano pučipe save phande vaš politika romana čhibijaki thaj edukuibaski pi dajaki čhib e Romengi katar phuvja Rjaćutne Balkaneske vakardo kaj trubul te formirinolpe ekspertsko butikerdutni grupa ano savi ka oven ekspertja katar umal romana čhibijaki e phuvjengi katar regioni;

3. Alosardo jekhvrlea te anavolpe prof. Rajko Djurić vaš prezidento ekspertsko butikerdutna grupako thaj angluno eksperti vaš hramibe dokumentesko Standardizacia;

4. Ini kaj kerde bari buti ano nakhlo vakti thaj sinolen gindoske aktivnostja ani afirmacia e romane hakajengi thaj romana čhibijaki, džene ekspertske grupake alosarde buti te dolpe Amalipaske “Kali Sara – Romano informativno Centri” katar Sarajevo;

5. Džene konferenciake alosarde thaj ande haljovibe katar fundono reso e romana čhibijaka politikako ano regioni, a godova kaj trubul te kerolpe čhibjako standardi savea kerelape pošukar publikaki komunikacia (komunikativno funkcija) savo godolea ovel simboli nacionalne identitetesko thaj jekhipasko (simbolikaki funkcija), sar so trubul:

- te ovol regulišimo istemalkeribe e čhibjako thaj lilesko ano multietnikake amalipe ano regioni thaj

- te barjarenpe thaj te lundjarenpe procesia čhibijake planiribaske thaj standardizacia e romana čhibijaki.

6. Džene konferenciake ande haljovibe katar buti ano duj planja sar so si:

- makroniveli (buti thaj maškaribe e raštrake institucienca ano regioni savi dikhljarela salelini raštraki legislativa thaj kanuneske aktja savenca regulišinelape statusi e romana čhibjako) thaj

- mikroniveli (čhibijako planiribe thaj standardizacia savi si e: planiribasta statusi – afirmacia čhibijaki thaj olaki nominacia thaj planiribe korpusi – kodifikacia normaki savu khupatne ka keren Roma thaj naroma lingvistja ekspertja);

7. Vaš pošukar thaj poefikasno standardizacia e romana čhibijaki ekspertske grupa ano angluno bešipe krlongja metodologija thaj generalno principija vaš standardizacia e romana čhibijaki:

8. E resoa pobare ažutipasko e rigata reprezentatoria thagartnake, ekspertjengo thaj vaver dženegro, džene ekspertske butikerdutna grupake ka den dumo e orgnaizaciake regionalne bešipaske ano Sarajevo vaš ulavdo barjaripe e čhibjaka politikako, planiribe thaj standardizacia e resoa te verifikuinenpe khupatne fundja thaj “vica” save si leline vaš Roma ano sa parlamenteske raštre, keribe mangline pustikengo, sar ini programeske vaš sikavibe e romana čhibijako ano avutno vakti.

9. Ini kaj džanelape kaj integrišibe e raštrenge katar regioni ani Evropaki unia jekh e prioritenda, džene konferenciake dende dumo vaš keribe “Euro-pojmi” ano savo ka oven terminia thaj pojmia katar evropaki politika, navna instituciengo klidutne vaš dokumentja pi romani čhib.

10. Dikhipa džiakanutne rezultatja ano umal standardizacia e romana čhibijaki džene konferenciake jekhrlela alosarde:

- oficielno čhib te ovol ole anav Romengo “Romani čhib”;
- hramibe te ovol latinica thaj te ovol ole 38 grafja;
- kaj šaj te istemalkerenpe pustika save dži akana stampime ano akala raštre;
- kaj trubul te barjarolpe edukuibe e Romengo ano sa nivelia ano akala raštre.

11. Džene ani konferencia alosarde kaj trubul te lenpe aktivnostja vaš te formirinolpe Regionalno centri vaš romani čhib e bešipa ano Sarajevo a savo ka ovol vaš lundjaripe e sikavibasko romana čhibjako, kote akharde djevaptune institucije te ažutinen ano formiribe akala instituciako savi si e khupatne semnibasta vaš Roma ano phuvja Rjačutne Balkaneske;

12. Džene ani konferencia alosarde akala klidutnipe te denpe sa djevaptune ministribaske e raštrenge Rjačutne Balkaneske.

Ano Sarajevo, 30. julea 2011. beršeste

Kali Sara Romski Informativni Centar

ANGLOMOTHOVDIPE	7
DIKHIPE KATAR SIKAVIBE E ROMANE ČHIBAKO – Dragoljub Acković.....	13
Arhivsko dokumentia.....	31
STANDARDIZACIA ROMANE ČHIBAKI – Prof. Rajko Đurić	39
Romano hramibe	41
Krlesko sistemi	42
E krlunengo pharuvipe	45
Krlosko sikavibe.....	53
Morfologia.....	57
Keribe e lavengo.....	66
Morfologikane elementa	70
Save vakarore si an Romani čhib.....	73
Standardne gramatikake pada thaj terminia.....	75
Labaripen thaj sikavibe e kazusesko an Romani thaj Srbikani čhib	94
O čačelekhavno e Romane čhibako	125
Klidutnipe	133

Dragoljub Acković

DIKHIPE KATAR SIKAVIBE E ROMANE ČHIBAKO

Čhib – klidi vaš sikavibe istoriako thaj kulturako e Romengo

Romani čhib si jekhtuni “pustik” savi akava them pala peste lela katar piri angluni phuv Indija. E čhib prezentuina kolektivno memoria thaj ispatuibe katar olengo haćaribe vaš lumia, numa ini kokore pesko prezentuibe. Ano poro fundo, romani čhib prezentuina varijanta pali čhibijaki, savi barjardi forma e sanskriteski.

Olengi čhib, vakarena but romologia si, “inventari materialno thaj odjeska kulturaki”, savo ano nakhlo vakti sinolen, a ano jekvakti siolen elementja kulturake vaver themengi, savenca dikhenape ano poro lungu phiribe, thaj normalno, ini akanutne khupatne elementja adjahar kulturake. Romani čhib prezentuina klidi savo putarela vudar e nakhutnipasko savo na dikhelape akale themesko, olenga nakhla angluna raštrako dži thana ano save akana djivdinen¹.

Katar istoria e Romengi nane semno hramime tekstja, ulavde na godola save o Roma mukle, adjahar kaj sikljovibe e romana kulturako thaj olenga čhibijako si fundo vaš rodipe thaj eventualno rekonstrukcia akale themeski².

Kaj o Roma čaće ale katar Indija, džangjape but angle ze so scienciake džene godova fakti verifikuime uzo ažutipe sikljovibe e čhibjako akale themesko, sar ini ano vaver fomre.

Ispatibe katar godova šaj te arakholpe ani Hronika jekha italiaka dizako. Disavo rašaj Hieronymus ko 1422. beršeste hramingja ani Hronika italiaka dizako Forli kaj o Roma ale katar Indija, muma kaj godova hramibe aćhilo bipindžardo soske formulišimo bihaćariba. Olesko hramibe si adjahar: “Aliqui dicebant, quod erant de India”, numa na mothavgja ko si godola “aliqui”. Amen akana džana kaj godola “Al-i-qui” si Roma, save duj droma ano godova vakti leparenape ani hronika, ini godova ano duj vaverutne vaktia.

Anglune tekstja pi romani čhib

Majpurano, vaš akana, pindžardo teksti pi romani čhib hramimo ko 1537. berš ani “Angluni

¹ Ano fundo analiza e romana čhibijaki, pindžardo lingvista Franc Miklošič vakargja gndipe ini kotar riga phiribaske e Romenge. Roma sar vakargja, phirde prekal Kabulistan, Iran thaj Jermenija. Odota, prekal Frigija thaj Lakonija, ale ano Vizantisko Thagaripe. Disave grupe arakhle bešipe ano arabiake phuvja, a potikne grupe, nakhiba prekal Sirija, ale ano Egiptat thaj šudri rigaki Afrika. O Roma, sar verifikuina ov, disavo vakti sine ani Jermenia, vaš soske ispatuina but leline lava, jermensko, arakhle dži avdivesutne dive ani romani čhib. Odova fakti ispatuina kaj evropake Roma lungu vakti djivdime ini ani Grecia, šaj kaj ini nekobor šelberšipa, angle ze so ale ani maskarutni Evropa.

² Angluni doktorsko disertacia kotar Roma arakhli ano Lajpcih ko 1652. berš, telo anav “Dissertatio philosophicade Cingaris”, kasko autori sine Jakob Tomazijus (1622-1684), savo leparelape sar Lajbnikosko sikavno.

pustik prezentuibaski e edukuibasko”, kasko autori si Andrew Borde³. Hramiba katar but phuvja thaj manuša, Bord ano kotor gatisardo vaš Egipci mothavel vaš Roma, vaš save ano godova vakti si gndipe kaj avena katar godoja phuv.

Sar hramingja o Bord katar olengo nakhibe e Egipatsta, si godoleske so Muslimania khedime olengi phuv. Godova teksti siole 15 akharibe vaš save e siguripa šaj te konstatuinolpe kaj hramingja olen dženo savo na pindžarela romani čhib, numa on ini avdive, uzo hari pharipe, šaj te hačarenpe⁴.

Akala akharibe siolen 26 romane lava, savenda disave istemalkerenape ano nekobor forme. Ano fundo godole tekstesko šaj te konstatuinolpe fleksibilnost akala čhibijako, so si situacia ini avdive, kana ano pučipe romani čhib – a godova verifikuinena disave rodutne romana čhibijake.

Ake godova hramibe :

1. Lach ittur yduyues! (Lačh' tur' duves) – Lačho dive .
2. Cater myla barforas? (Keti milia (isi) bar'foros?) – Kobor milja si bari diz?
3. Maysta ves barofras! (Miš't aves (ko) bar' foros!) – Šukar alan ani bari diz.
4. Mole pis lauena? (Mol pies ta ven?) – Pijes mol thaj pivo?
5. A vauatosa! (Ava'va tuca) – Avava tuva.
6. Byste len pe! (Beš tele,pi!) – Beš thaj pij.
7. Pepe deuelessa! (Pi, pi Devleca) – Pij, pij e Devlea (čaljardipa).
8. Achae da manro ta veue! (A čha!e, da maj manro ta ven!) – Čhaje, ana maro thaj pivo.
9. Da mai masse! (Da maj mas) – De man mas.
10. Achae a wordey susse! (A čha!e a word šun) – Čhaje, ašun man thaj ava.
11. Achae te sicke vesse meng itirrae berkes! (A čha!e, sikaves 'menge tirre brekh(es)! – Čhaje sikav amenge to kolin.
12. Achae te lesse patouty tirrae draweres! (A čha!e, te les pa tuke tirre draweres) – Čhaje fuljav pa pesta sosten.
13. Da mai paba la amrell! (Da maj phaba ta ambrel) – De man ambrol thaj phabaj.
14. Iche misto! (Ačh mišto) – Devlesa.
15. Lachira tut! (Lači rat tuk') – Loki rat.

Vaveripe ano dijalektja dikhenape si ano anglune tekstja pi romani čhib

Ko 1597. berš ikaldi pustik “Literis et Lingua Getarum seu gothorum, item qes notis Lomabradicis, quibus Acceserunt specimina variorum Lingarum”, kasko autori si Vulkanikus Bonaventura⁵. Ano ulavdo kotor akala pustikako telo anav:

“De Nubianie erronibus, qoud Itali Cingaros Appelland eromque Lingua”, akava autori hraminela

³ Andrew Borde bijando paše 1490. beršeste a mulo aprilea 1549. beršeste, sine dromutno lilavno, thaj doktori e profesia. Studiringja ano Oksfordsko univerziteti. Paše 1538. bešreste A. Bord gelo ano poro drom ano phuvja Evropake. Vizitingja sa phuvja numa na Rusia thaj Turkia, a alo ini dži Jerusalimi. Ano Monpelje ani Francuska ko 1542. berš, agorisargja piri pustik “Angluni pustik prezentuibaski e edukuibasko” ano savi maškar aver hramime ini anglune romane lava, save amen hramingjam ano anglipe akale tekstesko.

⁴ Kopija odole teksteski sito ano Muzeji romana kulturako ano Beogradi, a teksti ikaldo ini ano Katalogi ekspozitako “Romano hramimo lafi”, savi organizuimi oktobrea 2009. ano leparado muzeji.

⁵ Djurić R., “Seobe Roma”, BIGZ, Beograd.

paše 70 romane lava save, sar ov vakarela, hramingja Džozef Skaliger. Ano forme ano save akala lava hramime, dikhelape kaj si hamime e germaniaka-francuskaka thaj španiaka ortografija.

Pedo došalipe savo dikhelape, anelape klidutnipe kaj Bonaventura, a ini Skaliger savo hramingja lava, na pindžarde nisar romani čhib. Katar teksti ano akava kotor dikhelape kaj Bonaventura romano them dikhela si sar džene save phirena bi sajekh bešipa, čora save tradime katar Egipci⁶. Analiza akale tekstesko šaj te dikhenpe but vaveripe ano ulavde dijalektja ani romani čhib, save ule e thanenca kote o Roma djivdime.

Vaveripe ano ulavde dijalektja ani romani čhib vadže dkhenape ano “Cleine Gipta Sprake” (Tikno alavari e romane lavengo), save khedingja Johan van Evsu katar Groningen, a ikalgja A. Klajver, ano XIX šelberšipe.

Dikhipa lavengo save hramime godova vakti e avdivesutne lafenca ko germaniake Roma thaj Sintja, šaj te konstatuinoipe kaj siolen identično forma e sikavibaski e avdivesutne sikaviba.

Ano toki e XVII šelberšipasko, kobor pindžardo amenge, e scienciake katar romani čhib – romistika, nane dendo nisavo semnibe. Si šajipe kaj dur rodipe ka demantuinoipe amen.

Si adjahar scienciake džene save verifikuime kaj romani čhib siola vica ano etiopsko čhib⁷, vaš soske opipe ano poro hramibe si Hiob Ludolf katar Frankfurt ani Majna, eksperti vaš etiopsko čhib. Ov ano poro hramibe “Ad suam Historiam” katar 1691. berš, arakhlja hipoteza katar egipatsko vica e romana čhibijako, savi adjahar na si adikardi, so ov ano disave forme ini ispatuingja.

Jacob Oristoph Rudiger, autori pustikako “Katar čhib thaj vica e Romengo katar Indija” savi katar stampa iklisti 1782. beršeste, angluno angja hipoteza kaj o Roma thaj olengi čhib ale katar Indija, ini kaj katar godova kana dikhelape džangjape angle, so si posemno, katar godova džande ini kokore Roma.

Rudiger kergja komparacia e čhibjaka šemaki e sa godole vakteske pindžarde čhibjenca thaj adjahar dikhlja bari komparacia maškar romani thaj hindustansko čhib. Katar godova angja klidutnipe kaj vica Romengo thaj olenga čhibjako trubul te rodolpe ani Indija, ini godova ani javinaki Indija.

Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann ikalgja ko 1783. berš pustik telo anav “Roma – istoriaki diskusia katar forme e djivdipaske thaj dikhipe e lumiako, adetja thaj avutnipe akale themesko ani Evropa sar ini olengo soji”. Ano akava hramibe, Rudiger na dikhlja vaver godolevakteske hramibe katar Roma, thaj adjahar si kaj o Grellmann ulo pindžardo pedo arakhibe kaj on si indisko vicake. Katar godova na trubul te bistarolpe kaj prekal oleski pustik čačipe ulo pobaro ano vaver thana.

Anglikano rodutno William Marsden ko 1785. berš bi džaniba vaš Grellmanneski pustik, alo dži jekha jekh klidutnipe, kaj godova sa nevipe “važ lumia”. Barjaripa indologia, savi ulavde barjargja germaniako lingvista Franc Bopp, kerde angloforme vaš sikavibe e romana čhibijako.

Palo godova, sar vakarela dr. Rajko Djurić ani piri pustik “Seobe Roma”⁸, sar ini ano vadže oleske pustika e mazutno tematika, ale but studiozno pustika, ano save dikhlajrela pučipe e romana čhibijako, savenda ulavde ačhile bidudljarde dži avdivesutne dive.

Adjahr dujtomno pustik e Avgusteski Fridrih Pot “Roma ani Evropa thaj Azija”. Pot si sikljovno e Francesko Bopp, ano godova vakti majbaro pindžardutno e sanskritesko, saveske e bare pačavibasta

⁶ Akava gndipe sine ano sa maškaršelberšipe a adikardo ini dži avdivesutne dive ano but thana.

⁷ Gndipe but scienciake dženegro kotar kiki romana čhibijako, a ulavde kaj oj avela kotar etiopsko jase kotar egipatsko čhib, so nane čače. Akala hipoteze ikljona kotar nakhutno hačaribe kaj o Roma ale kotar Egipci jase kotar Etiopija. Numa, dur rodipe sikavela kaj on ale kotar Indija.

⁸ Djurić R., “Seobe Roma”, BIGZ, Beograd.

gatisargja piri kapitalno pustik. Sar semnibe e nasiaribasko, Pot leparela vadže Lorenc Difenbag thaj Grafunder, save pire džaniba romana čhibijako ažutinde oleske te hraminol akaja pustik, kote sikavde sa dijalektja save si, opipe gindosko paruvnibe avruno idioma, save siolen khupatno vica thaj fundo.

Palo so dikhlja relacie maškar romano thaj sanskriti, Pot angja klidutnipe kaj romani čhib si jekh e butgindoske terne indijsko dijalektenda, savo si majpaše e hindustansko thaj urdu čhibijake⁹.

Fantastično gndipe katar vica e Romengo thaj olenga čhibijako

Ano XVIII šelberšipa lele te oven gindoske, ano ulavde situacie ini fantastično hipoteze katar vica¹⁰ e Romengo thaj olenga čhibijako. Jekh adjahar savi vakardi si godoja savu hramingja J. Č. Vagensajl, profesori hakajengo thaj orijentalno čhibijako ano univerziteti ano Altodorf. Vagensajl vakargja kaj o Roma, si Jahudie save tradime katar Germnaia ano XIV šelberšipe. Vaš te ažutinenpe e tradipasta, phirde prekal vešja, katar save ikliste nekobor šelberšipe pale, gndipa kaj dikhipe e bešutnengo prmisalo prekal on thaj ulo pošukar. Vagensajl akava gndipe vakargja ano fundo dikhipasko olenga šatrovačka čhibjako, savi sinola gindoske misalia e jahudiaka čhibijaki. Godova thaj fakti kaj o Roma djivdime ano pire cahre, dur e urbano thanenda thaj vaver manušenda, angja dži gndipe kaj lav katar kokore kerde jahudiake getja. Legenda katar Jahudia, savo phirela bari si, ano mazutno forma, thaj maškar Roma, a soske ola ini šungja olende, Vegensajl si sigurno kaj lav katar jekha jekh them. Si šajipe kaj akava rodutno dikhlja Jeniše, a na Rome, a kaj pučipe olenga čhibjako thaj forme e djivdipaske, save si paše e romane formenca, angja dži godova te anol adjahar hipoteza. Pale rodipa akaja hipoteza ispatuimi sar bičačuni.

Jekh e anglune manušenda savo ano fundo scienciake dikhipasko e romana čhibijako alo dži klidutnipe kaj o Roma avena katar Indija, si germaniako lingvista Jakob Karl Hristof Rudiger, profesori ano univerziteti ano Hale. Ani pustik katar avruno čhibija, ikalgja artiklo ano savo mothavel piri teza katar indijasko vica e Romengo, vakeriba kaj olengo vica trubul te rodolpe ano angluni Indija. Hipoteza kaj o Roma ale katar Hindustani, thaj kaj si ani indisko kasta Šudra¹¹, vakargja e but argumentenca, germaniako istoričari Hajnrih Moris Gotlib Grelman, ano godova vakti profesori ano Getingen. Akava gndipe savo lela bari rola ano sa pale rodipe, arakhlja na numa ano fundo antropološko karakteristike, već ini ano gindoske analogije maškar adetja, pačavibe, forme e

⁹ Rodipe sikavela kaj numa paše 10% urdu čhibjake siton jekh e romana čhibija.

¹⁰ Čačuno kiki e Romengo ano dujto kvašipe e XVIII šelberšipasko, prekal gndipe disave romologengo, dikhljardo bi planiriba. Trin hungariake studentja, vaš vakti studiribasko ano Lajden, amalindepe disavo vakti e nekobor pere kolegenca kotar Indija, save vakarde kaj siton kotar Malabare. Stefan Vali, jekh odole hungariake studentjenda, interesungjape vaš čhib sava vakarena oleske kolege, thaj hramingja nekobor deštine olenge lava. Kana inargjape ani Hungaria, ano Djer, dikhljape e grupa Romengi savenge ginavgja hramime lava, a akala, bi hari pharipa, nakhavde olengo semnibe. Adjahar Vali alo dži klidutnipe kaj o Roma siton kotar Indija. Akava, numa, našti te pačalpe sa, soske ano palune mothovdipe – ulavde kana sine Malabar – si disave bilogično situacie. Ano žurnalistikane tekstja kotar odova vakti akale anavea anavdo mesmer kotar rjačutna rivierako Indija, kote sitoj raštra Kerala. Oficielno čhib ani akaja teritoria anavdo sito malajalam thaj sito ani familia dravidsko čhibijengi, a akaja e romana čhibija nanola bari komparacia. Numa logično mothovdipe ani akaja situacia sito kaj lava save hramingja Hungari sine kotar sanskrt, savo ano malajala čhib si, jase o kolege vakarena sine sanskrt.

¹¹ Ani Indija si štar majsemno kaste. 1. damani – rašaja, avdive on siton ini sikavne save sajekh sine ano učipe e socialno niveleske. 2. kšatrije – kasta save kerena mardutne legardutni familia savi sinola direkcia e phuvja. 3. vajšije – tromale dizutne, ano misal agroekonomiake džene, jase kinibikinibaske. 4. šudre-dizutne save kerena majphare bukja. Avdive on siton butikerdutne 5. pariye-bičalavde, on sine avri kastinsko sistemi thaj dikhena sine olen sar džene save našti te djivdinen e aver khupatnenca. On sine musaj te keren majphare bukja, “melale bukja”. Disave mothavena kaj o Roma musaj sine te oven pariye, numa si ispatibe kaj on ani Indija odola na sine.

djivdipaske, ulavde lava thaj gramatikake forme, save phanena Romen vaš themia save djivdime ano Huindustani.

Ano angluno kvašipe e XIX šelberšipasko interesi vaš sikljovibe katar Roma, a ulavde olenga čhibjako, barilo ani Evropa. Ko 1821. beršeste ano Prag iklisti pustik e Anton I. Puhajmereski “Romani čhib”, a numa šov berša pale Ferdinand Bišof stampinela “Germaniako – romano alavari”. Vaš vica e Romengo, godole beršende ulavde interesuingjape August Vilhelm Šlegel thaj P. Bohlen, ini godova majbut vaš khedipe hramibasko katar on. Khedipe thaj ulavde ginaviba pustika katar romani čhib ulavde adikargjape Džordž Barou, savo sar reprezentatori Britaniake biblisko amalipasko, phirgja ani Evropa. But materialia khedingja ano javinake phuvja Evropake, a but semno si ini godova savo khedingja maškar španiako Roma.

Manuš savo khonik kokoro na khedingja materialia thaj hramibe katar Roma, već sa so hramingja si ikaliba tekstjengo, a manuš save savore anavde angluno vaš romologia, si germaniako lingvista August Fridrih Pot. Duj toma oleska pustikake “Roma an i Evropa thaj Azija”, ikalde ko 1844-45. beršeste ano Haleu, kerena šukar fundo akala scienciako, thaj sa so pale kerdo ano akava umal. Ano angluno kotor akala bukjako Pot adikarelape: istoria romološko rodipasko, dikhipa navna akale themesko ano but phuvja, istoria olenga migraciako, karakteristikenca ulavde dijalektengo, gramatika, savu, lela e Puhmajeresta. Ano dujto kotor, paše so dela ano disave forme šukar romano alavari thaj nekobor harne tekstja pi romani čhib, Pot hraminela ini katar šatrovačko terminia, verifikuiba kaj romani čhib nane identično e šatrovačko vakeriba, sar but vakti vakardo.

Hramiba akala bare pustika, Pot denga nekobor dži akana biperavde hipoteze, sar ano misal: romane dijalektja ani Evropa si jekhaformake čhibija: romani čhib siola piri gramatikaki struktura: vica akala čhibjako si ano sanskrt, a olake neve vicaa čhibijake sava vakarolpe ani šudri rigaki Indija.

Biš berša pale (1865) Dj. I. Askoli, italiako lingvista thaj indologi, ikalgja piri publikacia “Zigeunerisches”, savi si but semno pheribe e Potoska nakhla pustikake.

Nekobor berša angle so iklisti Askolijeski pustik, 1859. beršeste iklisti ini pustik Franc Listeski “Roma thaj olengi muzika” savi duj berša pale nakhavdi pi germaniaki čhib. Ini paše godova so disave pindžardutne ekspertja, šaj ini e hakajea, dena negacia katar autori akale thaj vadže disave pustikengo, olesko barjaripe ano sikljovibe e romana muzikako ani Hungaria si baro a numa romani muzika ano bare forme sikavdi. Šaj te vakarolpe kaj akaja pustik prezentuingja inicialno reso vaš pobaro intresi prekal romani muzika, čhib thaj olengi sa kultura.

Eftavardešte beršenge ko XIX šelberšipe ikaldo nekobor gramatike thaj alavaria ulavde romane dijalektenge. Aleksandar G. Paspati doktori e profesia a romologi e interesuiba, denga rodipe akala scienciako para pustika hramimi ano personalno rodipe ano tereni. “Etudes sur les Tchinghaines ou Bohemiens del Empire Ottoman” ikaldi ko 1870. berš ano Konstantinpolje.

Djivdipa e Romenca ano umal Konstantinpolje thaj ani Tikni Azija, Aleksandar Paspati, savo si Grk, sikljola si “dijalekti e turkiako Romengo”, a vaš savo vaakrela kaj majarakhlo maškar romane dijalektja, so ini avdive nane dur e čačipasta. Akava dijalekti si oleske sar fundo vaš rekonstrukcia originalna formako e čhibjaki evropake Romengi. Ano fundo olesko pale motahvde individualno vaveripe maškar ulavde romane dijalektja.

Godova so na si pherdo e Paspatijeska pustikake ani romani gramatika, verifikuinena disave romologia, si etimologia. Sebepi bipherdo lingvistikako džanibe, olesko mothovdipe e lavengo adikarelape numa ano fonetsko komparacia, so apsolutno nane pherdo vaš sa mothovdipe.

Franc Miklošič¹², pindžardutno ano Beč vaš barjaripe romološko scienca kergja adjahar but sar ini nakhle oleske kolege khupatne. Vadže sar terno čhavo amalingape e Romenca, adjahar kaj 1847. beršeste hramingja tikno Romano alavari. Numa, oleske majimportantno pustika¹³ hramime ano vakti e 1872. dži 1881. beršeste.

Angluni e duj pustikenda gatisarde vaš Roma telo anav “Über die Mudarten und Vandertunden der zigenuer Europa” siola 12 kotora. Stampimi ano Beč 1872. beršeste dži 1878. Olesko maškaribe e romologenca katar sa Evropa si baro, adjahar kaj e tekstjenda thaj scienake mothovdipasta, save olenda lela thaj vaš save kerdi diskusia ano bečko Thagarutnaki akademija, Miklošič, kergja dujti pustik “Beitrage zur Kenntiss der Zigeunermundarten”. Vaš godoleske so sar lingvista Miklošič na adikargjape akale misalea pučipasko več istoria thaj etnografia akale themeski – oleski buti šaj te dikholve sar enciklopediaki pustik katar Roma. Ano fundo adjahar studiozno pučipasko Miklošič verifikuinjga kaj romani čhib si ani grupa šudrorjačutne indisko čhibijiake, soske, sar on, arakhlja purano indijsko grupa konsonantjengi sar so si “st, št, tr thaj dr”, save ano butipe e nevoindiake čhibijengi poloke ande. Ov dela klidiutnipe kaj romani čhib bivaktea ulavdi e vaver indijsko dijalektenda soske paruvnibe “št” ano “th” več pindžardo ano maškarindijake dijalektja. Sajekh majsemno teza ano Miklošičeske teze si kaj o Roma ano pire biagorisarde droma gele but angle, ze so godova scienciake džene ini avdive gndinena¹⁴. Miklošič na lela Patoski teza kaj o Roma katar Indija ale ano IX šelberšipe, numa olea si jekh kaj olengo angluni raštra trubul te rodolpe ani šudrorjačutni Indija.

Nekobor berša anglo ikalibe Miklošičeske pustika, gramatika romana čhibijaki sinola baro dikhipe, so oleske si e bare semnibasta. Sinteza dži godolevakeske džanibasko katar Roma savu kergja Miklošič si šukar fundo so ano godolesko fundo lingvistikake rodipasko scienciaka metoda verifikuinelape vica romana migraciako thaj so vadže si posemno, te anenpe scienciake teorije katar vica e romana čhibijako.

Čehiako lingvista Jozef Ješina ko 1882. berš an o Prag ikalgja pustik “Romani čhib”, savi vaš šovardeš berša adžukargja trin edicie.

Duj berša pale ko 1884. Hajnrh Vlislocki, romologi pindžardo ani lumia, ikalela “Die Sprache der transilvanische Zigeuner”, a 1888. beršeste Jozef Habzbruški stampinela pustik “Romano czibakers ozikloribe” (Gramatika romana čhibijaki), so dikhelape angluno misal pustikako ano Balkani.

Slovinci A. Medved, čekatuno ano Askeriako khedipe, ko agor e 19. šelberšipasko, hramingja Gramatika e romana čhibijaki thaj khedingja jekh pustik oleske gilengi, numa godoja pustik dži avdive nane stampimi.

Paše akala sistematikane jekha jekh rodipe, romana čhibja adikardepe gindoske scienciake džene save dikhlarde numa ulavde romane dijalektja, ispatuiba kaj sa džiakanutne analize verifikuinena kaj kokore krlome thaj kokoro sistemi dijalektengo e Romengo ikaldo katar sansrkt. Ini kaj si godova phanibe, romani čhib šaj te definišinolpe sar čhib kaske purane linie thaj fonetsko khedipe siolen maskarutneindijake čhibija.

¹² Franc Miklošič, bijando 29. novembarea ko 1813., mulo 7. marteja 1891. beršeste. Doktoro ulo filozofiako ano Univerziteti an o Grac, a 1838. beršeste, lela buti ano Bečko univerziteti. E 1844. beršesta, sine e bukja ani Thagareski biblioteka ano Beč. Miklošič sine lingistikako erudita. Hramingja kotar slovensko čhibija, rumuniaki, albaniaki, greciaki, sar ini čhib Romengi thaj Sintjengi.

¹³ Angluni e duj pustikengi Miklošičeske gatisarde vaš Roma telo anav “Über die Mundarten und Wanderunden der Zigeuner Europa’s” dinols 12 kotora. Stampimi ano Beč e 1872. dži 1878. beršeste.

¹⁴ Greciako istoričari Herodot ani piri pustik “Istoria”, verifikuinela kaj disavo them telo anav “Sintjeri” ani Evropa ale khupatne e askeria Aleksandreski Makedonski, kana on ko 330. berš anglo amaro šelberšipe inardepe kotar rodipe ani Indija.

Kana ano pučipe gramatikaki struktura, si pašipe maškar romani thaj nevoindijaki čhib. Godova sikavel kaj khupatno arakhibe purane liniengo phanena romani čhib e šudrorjačutne čhibijenca Indijake, verifikuinena disave romologia, dži kaj čhibijake inovacie phanenape anglune e čhibijenca Hindustjengo thaj Radžastanesko.

John Sampson¹⁵, savo hramingja pustik “Dijalekt Romengo ano Vels”, 1926. thaj ser R. L. Turner¹⁶, savo si autori pustikako “Pašljoibe e Romengo ano indo-arisko vakti”, 1927. beršeste, ovena ano anglune rodutne romana čhibijake ano 20. šelberšipe.

Deš berša palo Sampson thaj Turner, an o maškar triandate berša e bište šelberšipasko, čhibja e Romengi lele te dikhen ini Rade Uhlik¹⁷ katar nakhutni Jugoslavia thaj Nikolaj Baranikov¹⁸ katar nakhutno Sovjetikano Khedipe.

Ano vakti palo Dujto lumiako mareba hramingja but katar romani čhib. Maj angle odote gndina pedi gramatika akala čhibijaki, sar ini alavaria¹⁹.

Romani čhib vakarol pe ani sa e lumia

Romani čhib, sar verifikuinena disave romologia, sar ano misal R. Uhlik, si ano indiaki čhibijaki rig. Iklisti katar prakrt²⁰, maskarutni faza indiaka čhibijaki, savi avel katar sanskrt. Šudro rigake umalia akala čhibijake si “hindi čhibia”, save si majpaše avdivesutna romana čhibijake, verifikuinela R. Uhlik.

“Ini paše godova so avdive si but romane dijalektja”, vakarela si R. Uhlik, ano maškar triandate berša ko nakhlo šelberšipe, “nane dondo kaj ano purano vakti si jekh romani čhib. Si ispatibe kaj romani čhib, si jekh e neveindijsko dijalektea. Majpašo dijalekti e jermeniake Romengo. Dijalekti azijsko ja sirijsko Romengo, majhari si komparativno e vaver romane dijalektenca. Sikavibe e čhibijako angja rodutne ano gndipe kaj o Roma ale katar Indija opipe godova so o Roma vakarena kaj ale katar Egipiti²¹. Interesantno si kaj majšuži romani čhib arakhli ko Roma save djivdinena ano Velsi ani Anglia. “Ani samatrenda amara raštraki (gndinelape pedi Thagarutni Jugoslavia) rajo Uhlik arakhlja trin anglune romane dijalektja: mesmer (turkiako), srbikano (centralno) thaj šudrorjačutno dijalekti (hrvatskako-sloveniako). Majbaro kotor prezentuina srbikane a ano majhare napja, turkiake Roma. Prekal Miklošič, ani Evropa avdive si dešupandž romane dijalektja.”²²

¹⁵ Johan Sampson sito irskako lingvista, bijando ko 1862. berš, a mulo 1931. bešreste. Romani čhib sine oleski opsesia. Kergja buti sar bibliotekari ano Univerzitetesko koledži, a majsemno pustik oleski sito “Cigansko dijalektja ano Velsi”, savu hramingja ko 1926. berš.

¹⁶ R. L. Turner ani piri pustik “Than e romana čhibijaki ano indoarijevsko čhibia” savu ikalgja ko 1927. bešr ani Anglia, ispatuina kaj fonetika romana čhibijaki sine phandi e fonetika čhibijaki ano savi ovena ani centralno grupa hindi čhibijaki ani Indija.

¹⁷ Rade Uhlik, bijando 1. februarea 1899. beršeste, a mulo 12. junea 1991. beršeste ano Sarajevo. Čačuno olesko anav sine Aladar, numa pale prmingja ole ano Rade. Djivdingja jekh vakti ano Beč thaj Pešta, studiringja ano Beogradi. Vaš vakti e II Lumiake marebasko, tradime ole ano Niš, kotar palo mareba inargape ani Bosna, kote sikavgja germaniaki čhib ano gimnazie ani Tuzla thaj ano Sarajevo. Jekh vakti kerela sine buti sar kustosi ano Phuvjako muzei ani Bosna thaj Hercegovina.

¹⁸ Nikolaj Baranikov, sovjetikano lingvista, savo ulavde sikljola sine ukrainake romane dijalektia.

¹⁹ Alavaria thaj gramatike romana čhibijake.

²⁰ Prakrt, nevoindiaki čhib savi iklisti kotar sanskrt.

²¹ O Roma na ale kotar Egipiti, numa, ano nevo vakti, disavo gendo deklerišinenape sar Egipćania.

²² Petrović A, “Romano Vuk Karadžić”, Politika, 13.5.1937.

Ano nakhle šelberšipe romana dijasporake, akaja čhib barili ani sa e lumia, adjahar kaj but phare te arakholpe phuv ano savi nane Roma a godolea ini olengi čhib. Romani čhib na barili direktno katar sanskrt, sar so but džene save na džanena verifikuina. Oj si ani ulavdi grupa e neveindiake čhibjengi e prakrtea ano čekat, savi barili ulavde e sanskrtesta savea si jekha jekh vicaki. Vaveripe maškar romani čhib thaj sanskrti si šaj ini pobaro e vaveripasta savo si maškar srbikani thaj germaniaki čhib, vakarena disave romologia sar so si R. Uhlik. Sanskrt sar djivdi thaj themutni čhib ačhili angle pobut e duj te kvaš milje beršenda, ano vakti kana latinsko čhib kerdilo²³.

Čhibija thaj themia ano kasko pašipe djivdinena o Roma kerde godova e romani čhib, ano bare napja te prminolpe, ano dikhipede pedi godoja čhib savi vakardi ano vakti e bešipasko ani Indija. Baro paruvnibe, maj angle ulo ano keribe neve lavengo thaj ano olengo paruvnibe. Majbaro paruvnibe hačargja romano alavari soske baro gindo avrune lavengo paruvno ani romani čhib, adjahar kaj akana but phare te verifikuinolpe save lava si romane a save naromane vicake. Vaš godoleske “Romani čhib” ulavgjape ano but dijelektja save vaktea maškar peste ulavdepe adjahar kaj disave grupe e Romenge šaj phare te hačarenpe maškar peste, mothavena disave rodutne romana čhibijake, ini kaj si but vaver gndipe vaš godova. Rajko Djurić, ani piri “Gramatika romane čhibaki”, vakarela kaj oleske “rezultatja e rodipaske sikavena kaj čhib Romengi si jekhtuni”, sar ini godova kaj oj si pophuri ze so sikavena gendja, so ano anglalipe akale tekstesko ini vakardo²⁴.

An romani čhib si but leline vaverenge lava

Romani čhib, vaš soske si jekh but vaver džene, si, ini kaj katar oj hari hramimo. Oj prezentuina jekh nevoindiake idiomi savo barilo indirektno katar maskarutnoindijaki čhib prakrt. Ano dur jekhipede si e purana indijaka čhibija sanskrt. Ani piri angluni raštra lela but vaver lava katar iransko čhib. Ano toki e phiribasko lela pa peste ini disave jermensko lava. Ano avibe e Romengo ano Balkani olengi čhib prmisali e butipaske themenda: Mesmer Slovenenda, Grkjenda²⁵, Rumunenda, Korahajenda, Hungarenda.

Romani čhib si sintetičko tip

Romani čhib, sar verifikuina disave rodutne, siola komparacia e neveindiake čhibijenca, sar so si hindustansko thaj vaver godolethaneske čhibija. Godoja čhib si sintetičko tipi e barvala morfologia. Siola nekobor krlura save nane pindžarde e slovensko akharibaske sistemea. Maj angle, akaja čhib ulavdi si avazeske vakeriba. Ani romani čhib, paše vaver, si dženo, akaja čhib siola ohto kazusja, a nanola infinitivi. Telo čhibija e vaver themeske kote o Roma arakhlepe, o Roma katar Srbia našti te hačaren e španiake Romen. Numa, vica e lavengo ani akaja čhib ko but dijalektia si paše, so dur ini sikavelpe²⁶.

Ano fundo e studiozno rodipasko, Franc Miklošič denga klidutnipe kaj romani čhib formirisali ani šudrirjačutni Indija thaj kaj si ani grupa dardu čhibijaki. Prekal godova, sar verifikuingja ov, angluni raštra Romengi si šudrorjačutni Indija.

Ano fundo analiza akharibaske sistemsko, Franc Miklošič verifikuingja kaj romani čhib si but popaše e purane ze moderno indijsko čhibijenge. Godova sikavel kja on mukle akaja čhibijaki

²³ Uhlik R, “Srbikanohrvatskako-romano-anglikano alavari”, Svetlost, Sarajevo, 1983., rig 12.

²⁴ Djurić R, “Gramatika romana čhibijaki”, Otkrovenje, Beograd, 2005.

²⁵ O Roma ano thana Greciake djivdime nekobor šelutne berša, adjahar kaj ini prmisali olengi čhib, a ulavde o gendja. Adjahar ano misal, romane gendja 6, 7, 8 thaj 9 siton sar greciake gendja. Lafi Ciganin adjahar sito e greciake lafesta Anciganen, so sikavela melalo.

²⁶ Prekal Uhlik R, B. Radičević B.V “Romani poezija”, Svetlost, Sarajevo, 1957., rig, 18. thaj 19.

khupatna but poangle. Ano vakti kana akharibaski grupa “st” ano puranoindiake čhibja vadže na geli ano “ht”, “th”, so si situacia pale.

Phiriba e Romengo našaldili ini čhib

Ano nakhle dešupandž šelberipe e romane phiribasko, akaja čhib barjardili ani sa e lumia, adjahar kaj but phare te arakholpe phuv kote nane Roma thaj olengi čhib²⁷. Šelberšipasko phiribe e Romengo angja dži godova e romani čhib te našalolpe. Olako leksičko fondi thaj fraze si tikne, dži kaj morfologia šukar arakhli, mothavena pindžardutne čhibijake. Akaja čhib, prekal gndipe disave rodutnengo, prezentuinelu čačuni hteregono khupatna bare khedime dijalektengo.

Numa, ini kaj vica e lavesko sa pobut barjarelape, originalno forma ulavde gramatikake kategorinengo ini dur suksesuno paruvnolpe e tigrine lavenca, adjahar kaj olengo ačhibe ano djivdi vakaribaski praksa vadže arakhlo nekobor berša²⁸.

Čhibja thaj themia ano kasko pašipe djivdinena o Roma but kerde thaj ande dži godova e romani čhib, ano bare napja, te prminolpe²⁹ ano dikhipe pedi čhib savo vakardo ano vakti e bešipasko ani piri raštra. Disavo paruvnibe, maj angle ulo ano keribe neve lavengo ano olengo paruvnibe.

Paruvnibe e romana thaj vaver čhibijako

Ani bari koegzistencia e romana čhibijaki e vaver čhibijenca, alape dži paruvnibe olengo. Majčeče kaj nane evropaki čhib savo na prmingja nekobor deštine lava katar romani čhib, majbut ini prekal žargonsko themutno vakeribe, savo sig ulo khupatno olesko kotor ano sakovadivesko vakeribe. Ano disave situacie godola leline lava si gindoske kaj si semno vaš čhib jekhe regioneski thaj kulturako savo si phando godola čhibija, verifikuinena pindžardutne.

Čhibija e themenge savenca o Roma djivdime, ja prekal savenge raštre phirde, ande dži godova kaj but prmisali romani čhib. Adjahar ano fundo leline lavengo e vaver čhibijenda, a save akana si ani romani čhib, šaj te dikholpe drom savea o Roma gele prekal istoriako nakhutnipe, so but rodutne e romana čhibijake ini vakarde. Milja berša e romana migraciako, “ano but etape thaj but vaktia ande dži godova kaj e romani čhib but barili, a ini dur barjarelape ano lokalno varijange. Godola varijante si vaverutne pedo poro niveli e bistaribasko čhibijako e rigata godolengi save vakarena ola, ze pedo pire disave vaveripe”³⁰.

Anglo nekobor deštine berša Evorpa lela te putarolpe ini vaš Roma, adjahar kaj godova angja o roma pobut te dikhen jekhipe pire vaveripasko³¹ ani čhib.

Čhib sava avdive majbut vakarena o Roma siola duj grupe: muršani thaj džuvljikani, a e gendjenda – jekhtune thaj butipaske, e ulavde deklinacia, loka thaj phara adverba vaš negacia. Ano vaverutne

²⁷ Prekal gendja, ano thana Evropake djivdinena paše 12 dži 15 milionia Roma, ini kaj si gndipe kaj siton pobut: odole gendosta duj tritono gendo siton ani teritoria mesmerjavina Evropake. Ano thana Srbiake momentalno djivdinena paše 600.000 džene akale themeske, savenda jekh kvašipe vakarena romani čhib sar dajaki čhib.

²⁸ Prekal: Uhlik R. Kategorija imperativeski, rig 1

²⁹ Čhib sito vitalno organizmi savo djivdinelu thaj ovela thaj savo e vaktea po vakti, telo ulavde forme prminelape. Odova maj angle ovela ano vakeribasko fondi. Adjahar paše baro barjaripe avela ini dži diferentno tendencia e tiknjaribaska formaki ini odova ano anglalpe thaj po agor e lafesko, jase ano olesko maškaribe. (Uhlik R. – Kategorija imperativski...rig5)

³⁰ Liegeois, J.P. Roma ani Evropa, zagreb, 2009....rig 46, 47

³¹ Ano IV Kongresi e Lumiaka organizaciako e Romengo, savo organizuimo ani Varšava, 1990. avazimi Deklaracia kotar kodifikacia akale themeski, savo pana nane agorisardi a ano disave thana ni nane lelineo.

thana lumiake o Roma istemalkerena, paše latinicako, ini ćirilicako lil. Gindo grafengo ano ulavde phuvja si vaverutne e situaciata dži situacia.

Čhib e but dijalektenca thaj lavenca

“Musaj te vakarolpe”, verifikuinela Rade Uhlik, “kaj čačuno haćaribe e čhibijako našalgola. Avruno paruvnibe but avel, ruminena fundono vica akala čhibijako, ulavel olako odji, a forme adaptirinenape ano avrune napja. Prosesi e našalibasko si phero. Semnibe e mazutno thaj komparativno sikavibasko, phare te ulavolpe³²”.

Interesantno si so R. Uhlik, jekh e majbare pindžardutne e romana čhibijake thaj olake folkloresko, gndinela katar oj. Ov vakarela: “ano umalia čhibjake folkloreski nane but čačune romane barvalipasko. Numa, o Roma ulavenape e ulavde kriterijumea, adjahar kaj anglune lena tigine lava, ja godola save majbut si paše, a save loke si ano olengo tradicionalno žanri e djivdipasko thaj ani olengi specifikani psihologia. O Roma kamena godjale akharibe thaj sakola akharibe save si katar olengo sakovadivesko djivdipe. On si djivdipaske akharibe, savenda šaj but te sikljon, a save phande vaš olenge djivdipaske empirie³³”. Katar romani čhib ani istoria na vakardilo but. “Fakti kaj akala nomadia avena si thaj nakhena, kaj siton bi kherengo thaj bi phuvjako. Šelberšipa vakardo vaš on kaj vakarena disave žargonea, save kokore kerde vaš te haćarenpe maškar peste garaviba, vaver themia ta na haćaren olen³⁴”.

Šatrovaćko siole fundo ani romani čhib

Vaš te vakara katar akava pućipe, ka mothava katar godova so lelilo katar šatrovaćko čhib ko Roma thaj savo kergja paruvnibe e vaver čhibjengo, verifikuinela Rade Uhlik.

Ko butipasko them si paše themutno vakeribe, savo spontano barjarelape, ini jekh lilavni forma e čhibjaki savi si procesi e ulavde arakhibaski.

Numa si konspirativno vakeribe save si telo baro paruvnibe e thanengo, a save akharena vaverutne akharibe: sleng, argo, kent... Adajhar misal e haćaribasko lela ulavde kategorije e dizutnenge save ilegalno kerena buti, sar so si šverceria, džene save mangena po droma, kriminalcja, thaj vaver. Soske si ano konflikti e kanuneske aktenca, on na kamena evidencia sebepi piri buti so pošukar te keren. Katar godova on vakarena e šatrovaćko žargonea. Godova si numa vakeribe a na čhib. Ov si konspirativno semnibe, maskrimo e but trikenca, garavde frazenca thaj primime formenca themutne vakeribasko, a sa vaš godoleske te garaven so kerena. Trubul, maj angle te vakarolpe, kaj o Roma kokore ani piri čhib siolen but barjardo figurativno vakeribe savo si pointerasantno thaj pozoralo ini akale šatrovaćko vakeribasta. Vakeribe, e dizutnengo thaj čhavengo nakhutne “parne Romengo” barjarelape thaj garavelpe leksićko fondi but bimoralno čhavengo. Ano šatrovaćko “esperanto” legrelape odji dinamićno ćergaško stilesko savo maškar vaver, sikavelpe ini barvala istemalkeriba modaln o kategorija imperativeski³⁵.

Termini šatrovac, anela asocićia pedo lav cahra, simboli Romengo- nomadjengo ani lumia. A šatrovaćko vakeriba sikavelpe ini haćaribe e manušesko savo ano disave momentja e lošalipaske vakarela disavo lav pedo šatrovaćko.

³² Uhlik, R. Kategorija imperativeski, rig 26

³³ Ibid., rig 17

³⁴ Liegeiis, J.P., Roma ani Evropa, Zagreb, 2009., rig 45

³⁵ Prekal: Liegeiis, J.P., Roma ani Evropai, Zagreb, 2009., rig 47

Šatrovačko vakeribe sajekh kompletirinela, ini kaj tempo si poloko. Ano avdivesutzno tragično sigutni lumia elektronsko sigipaski si nostalgia vaš vakeribe olesko, hari a ini ano ulavde momentja e romane-šatrovačko romantika. Šatrovačko vakeribe sikavel ini avdive vitalno zor, ini kaj si riziko te našalol poro dud. Palo mudaripe e Romengo vaš vakti Dujto lumiako mareba, šatrovačko vakeribe musaj si te ovol arakhlo disave fondea. Šatrovačko na si veke hermetika izoluimo thaj na si adjahar bipindžardo. Ov lelape si vaš bilačovakeribe sar popherdo phenibe.

Šatrovačko vakeribe nanole gramatika

Šatrovačko žargoni, sar romano adjahar ini e vaver themengo, nanole piri ulavdi gramatika, numa siole disavo gindo morfološko modelia save ston jekha jekh vaš nekobor kategorije, imperativeske deminutiveske thaj augmentativeske. On dena oleske specifikano ašunibe, toni thaj kolori, khupatne e čhibjake vakeribe – romano šatrovačko gndipasko.

Elementja romana čhibijake ale ano disavo gindo ano šatrovačko vakeribe thaj godova sar dikhola ulavde ani teritoria Bosnaki thaj Hercegovinaki. Rodipa akaja tematika, Rade Uhlik vakargja kaj “majpurane romane lava leline katar vakeribe e turkiake Romenda ani BthajH. Godola lava ačhile olenga nakhutna čhibijata, olenga paluna fazata anglo so našaldilo sa. Godola Roma anavena olen ani BthajH Arlije³⁶ ja čalavde lavea ‘phare Roma’, majčače so paše vaver kerena ini phare bukja, a ini godoleske so maškar on šaj te arakhenpe ini pošukar habeske Roma, ja ‘phare’ manuša. Majnevo gindo romizme lavengo prezentuinena lava leline katar čhib e kale ja loke Romengo katar teritoria republikaki BthajH. Godova gindo sajekh barjola, soske dizja thaj vaver kompaktno bešipaske thana ano save si moderno ekonomiaško anglipe, kerela sa pobaro gindo Gurbetengo³⁷, džene save ale, a save kerena buti produktuiba”, verifikuinela R. Uhlik. Ano neve thana on mukena pi dajaki čhib, a vaš paruvnibe e čhibijako on vakarena e lokalno šatrovačko vakeriba, savo kerena jekh e sajekh pire vakeriba. Procesi lejibe e romane elementengo ano šatrovačko vakeribe lundjarena jekha jekh tempoa sar kaj o Roma ano godola forme mangena te arakhen disavo semnibe katar piri čhib savo poloke našalelape³⁸.

E Uhlikeska konstatacia “kaj romani čhib poloke našalelape”, nisar nane jekh baro gindo scienciake butikerdutnengo e romane thaj naromane sojeske, sar ini autoria akale tekstesko.

Romani čhib na našalgola već barjola

Hramiba katar romani čhib, ini kokoro R. Uhlik ano but droma verifikuingja diferentno godolesta so angle hramingja. Ano dujto than ov vakarela kaj angluno vaveripe maškar romane dijalektia si ani fonetika, pale ano vakeribe, ani morfologia thaj sintaksa, numa majzorage sikavdo ano umal leksika. Numa, sa godova nane disave bare bariere soske ano varesave thana te dikhenpe džene vaverutne grupake, on bi save pharipa ka hačarenpe, ini kaj sakova, ano principi, vakarela pire dijalektea. Čačuno vakeribe na ka ačhavol e Romen ano pire dijalektja te ovol olen pobaro gindo ulavde anavengo, a ini godola disave e bisemno pojmingo, vaš isipena ja džuvdo.

A ini paše sa vaveripe, ano godova mozaiki e dijalektengo jekh gindo fundono čhibijako fondi si khupatno savorenge.

Sakova them ani Evropa sa nacionalno minoritetja, Germanija, Korahaja, siolen poro tip Romengo a on poro dijalekti ja vakeribe. Adjahar ano misal, arlijsko Roma, ja Roma ani Makedonija, si čačune

³⁶ Grupa Romengi save si ano sa phuvja ano Balkani.

³⁷ Grupa Romengi ani Srbija.

³⁸ Uhlik, R., Artiklija thaj diskusia, rig ...4

Korahajenge Roma. Olengo vakeribe si pherdo korahajenge lafenca, a vadže arakhena ini turkiako nacionalno folklori; disave olenda angle khupatne e Korahajenca gele ani Turkia³⁹. Adjahar ini vakeribe vaver romane grupengo našaldo e vakeriba regionalne autohtono elementenca.

“Romane dijalektja nane jekha jekh arakhle. Disave vadže ačhile ani pherdi afirmacia vitalno zorale thaj bičalavde, vaver ano but forme ulavde thaj tiknjarde, dži kaj trito morbidno, sa našalde⁴⁰”.

Hercegovacko-crnogorako čerğašia, save o them anavde Gabeljia, prekal Uhlikesko gndipe, zorale arakhena milje beršengi tradicia thaj arakhena piri čhib, čhib pire purane indiake themesko. Romen ano godova than Hercegovinako anavena numa godola save anglo nekobor šelutne berša ulavdepe e Romana raštrata thaj ule jekh e vaver dizutnenca. On našalde poro vaveripe. Našalde piri čhib pire adetja, a šelberšipa thaj hamiba e vaver themenca, ande thaj prmime poro sa dikhipe, verifikuinela R. Uhlik.

Patrin – romano alfabet

Katar godova si mi ano nakhlo vakti romano alfabet ani scienca si but gndipe. Disave, but seriozno, scienciake džene verifikuinane kaj godoja alfabet si, numa kaj peste dikhena seriozno lingvistja, on nikote na mothavena gendja katar godova sar ale dži godova kaj si, thaj adjahar ano pharipe, musaj te konstatuina kaj majčače lav katar bičačipe vaš godova.

Ano anglalipe 20. šelberšipasko, ko 1908. berš, jekh romologi J. A. Decourdemanche. Ikalgja pustik telo anav “Grammaire du Tchingane ou Langue des Bohemiens errants”, ano kasko agor ikalgja ini romano alfabet, numa nikote na mothavgja hanig katar lela godova alfbate thaj gendja. Lepardo autori vakarela kaj romano alfabet siola 23 grafja savenda pandž si vokalia a 18 konsonantja: vakarela kaj akava alfabet siola trin forme a prekal godova ko istemalkerela ola. Prekal informacie save vakarela Žan Pol Kleber⁴¹, si trin misalia akala alfabetake: 1. Čhavorengra kripta, 2. Purengera kripta, 3. Romengera kripta- Alfabetava vaš murša. “Ano fundo akala hipotekako Kleber konstatuina kaj phure, ja čekatune džene istemalkerde garavdo lil savo našti si te hačaren sajekh džene akale themeske, thaj kaj o murša na dende šajipe o džuvlja thaj o čhave te hačaren godova so on rodona thaj olengo akharibe⁴²”. Akava verifikuibe si biadžukardo, numa e siguripa šaj te vakarolpe – a godova kaj alfabet ini vaš phure ikljola katar anavdo čhavrikano romano alfabet.

Žan Pol Kleber vakarela ini kaj Roma nanolen poro lil ano oficijelno vakeribe godole lavesko, on siolen barvalo gindo konvencionalne semnibasko, savo dela olenge šajipe te hačarenpe vizuelno thaj e vaktea. Godola garavde semnibe telo anav patrin siole ini ulavde naturake elementja sar so si (bašnoske porkja, vešengo kašt, o habe savo ačhol...) hramime ja piltarde semnibe.

Ano butipe e situaciengo, kana jekh grupa mangela te mukol disavo semnibe ano poro phiribe prekal disavo than, godolenge save ka aven palo on, on piltarena disave elementja ano ulavde forme, save on ka hačaren. Bijanibe e čhavengo mothavel diskretno ano forme save ano jekh kašt phanena lolo thav, kana bijasalo čhavo, a parne thavea phanena kana lav katar čhaj. Godova sikavel ulavdi grupa olengi, a ano disave grupe semninena godova specialne akhariba. Šaj te vakarolpe kaj sakoja

³⁹ O Roma kotar Beogradi thaj Užice khupatne e Korahajenca mukle Srbia soske darasale kaj ka mudaren olen Srbja.

⁴⁰ Uhlik, R., Artiklia thaj diskusie, rig 16

⁴¹ Vaš akava autori but ani lumia vakarena kaj sine romologi numa odova nane čače. Adjahar gndipe barilo vaš odoleske so jekh e anglune nakhavde pustikenda avruno autorengo kotar Roma sine oleski pustik “Roma” savi ikaldi ano Zagrebi 1967. beršeste.

⁴² Kleber, Ž. P. “Roma”, Stvarnost, Zagreb, 1967., rig 228, 229

romani grupa siola poro semnibe savo si vaverutno e vaver grupenda. Prekal jekh pačavibe, olengo manginutno si čekatuno majphuro dženo. Semnibe si garavdo. Ov hramimo katar andruni rig e sastrneski savo si ulavdo ano duj kotora. Sar pačavgjape kaj godova semnibe sikavel si nakhutno vakti e Romengo. Adjahar romane grupe katar Germania sinolen semnibe e kaštengo. Semno si kaj godova semnibe ano anglalipe si phando vaš natura. Šaj kaj si phando ini e arhaično pačaviba e kaštengo.

Disave grupe istemalkerde semnibe e zaradiengo, ja katar astronomia.

Telosemnibe e grupako, čekatuno dženo hraminela sar poro semnibe, savo si but popharo. Ano ov arakha elementja ja prezentuibe e majbare elementjengo sar so si, karang e kašteski, grastesko bal, balikano bal thaj vaver isipena katar natura, a ano disave situacie ini hraminde disave semnibe e angaroa. Godola semnibe adjahar si hramime kana mangle te hraminen testamenti.

Patrin istemalkergjape vaš sakoladiveske bukja, ov si majbut vaš hramibe godolesko so mangena. Olea hraminena si po duvaria e khereske, ja barakenge ano save mangle te mothaven e Romenge save pale avena ano godova than kote on si. Romano jekhipi si sakola grupako savi si ano pašipe godole gavesko kote on si thaj ano godola forme on mukena si akharibe e maksimum informacia save ka oven šukar vaver romane grupenge.

Godoleske maj angle ano gav avena si jekh ja pobut Romancie telo vakeribe kaj bikinena isipena ja khajna, ja dikhena fali. Oj rndono vakarela si e džuvlja manginutna e khereski savata haljovel majsemno familiarno situacie: gindo thaj berša e čhvenge, olenge nadur nasvalipe thaj vadže vaver. Ano nakhibe oj hraminela si sa godova pedo duvari e kheresko e kreda ja angaroa. Hraminela semnibe savo numa ka džanen o džene save ka aven palo on. Kana palo harno vakti avel vaver grupa Romengi, olenge poloke ka ovole te dikhen olenge fali, thaj te vakaren ulavde situacie e djivdipaske džuvljenge save dikhena. Godola semnjibe si majloke hijeroglif, numa si but vaverutne.

Semnibe e romane patrinesko šaj te dikholpe godolea save istemalkerena džene save phirena ano sa phuvja: sar ano misal, amerikake tramps, germaniake bikherenge džene save siolen garavdi čhib, numa so olengo semnibe si vaverutno. Numa, trinkišengo semnibe sikavel sajekh disavo pharipe ja bilejibe, a trujal šukar buti.

O buzna xale amaro alfabeto

Edukuibe ko Roma, sar hramingja Rade Uhlik, džinadur si ulavdo ko disave džene. Numa, e lumia sajekh vakarela si olenge so nanolen poro lil ano savo šaj te stampinen pire pustika. Vaš te ačhaven godova sajekh pučipe, o Roma šukar kerde jekh paramisi savu Rade Uhlik ko agor e 30 beršengo ano 20 šleberšipe vakarela si Kosta Vasiljević, muzičari katar Beogradi. Kosta vakarela si: “Amen o Roma si amen ini grafja savenca hramingjam amare pustika. Sar na si lila amen hramingjape pedo šahaske patrina. Numa palo godova ulo bibahtalipe, adjahar ini so ačhilam bi čangesko thaj bi khangirako. Ale disave thanenda disave buzna, thaj sa hale amaro šah. Ano godola forme našaldile ini amare pustika thaj amaro edukuibe. Ačhilam bi grafengo bi pustikengo”, hramingja si Vasilijevićesko pherjalo vakeribe o Rade Uhlik⁴³.

Kaj akava pherjalo phenibe siole poro vica, vakarde but džene, numa katar godova ispatuingja Rajko Djurić ani piri pustik “Istoria e Romengi⁴⁴”. Ov maškar vaver vakarela: “Terminia save ispatuinenena katar puranoindiako edulkuibe adjahar si kotor tradiciaki e Romengi. Ano misal, romano

⁴³ Uhlik, R., “Romane purane paramisja”, Prijedor, 1940. Šapilografisuimo teksti. (Originali sito ano Muzeji romana kulturako anoi Beogradi)

⁴⁴ Djurić, R., Istoria e Romengi, Beograd, Politika, 2006., rig 35

lav burja avel katar puranoindiako lav 'bhurja,' kaski morti ani Indija istemalkergjape vaš lungo hramibe, sa dži muslimania na ande lil. Palo godova hramibe ani patrin, so praktikuime budistja. Adjahar kerbie materiala vaš hramibe thaj numa vaš hramibe si kotor e tradiciako e Romengo, so si situacie e anavea vaš hramibe e pustikengo, katar avel romano anav 'pustik'".

Dikhipe e romana čhibijako ano thana nakhutna Jugoslaviake

Ano eftavardeš berša sar si nakhutni Jugoslavia, ani akaja phuv kerdile gindoske lingvistikake thaj vaver rodipe e romana čhibijake. Bi pretenzia angle te vakara katar on, ja sa te vakara, ka lepara numa disavde. Godole misalea e rodipasko maškar anglune, ano akala thana, lela te dikhol akademik Rade Uhlik, savo vaš diso pobut e šovardeš beršenda aktivno rodipa akaja problematika hramingja prekal 40 pustika.

Paše ov ano godova vakti, e but pohari sukcesea, romana lingvistika, numa ini etnologia thaj žurnalistika adikargjape jekh Rom. Si godova Svetozar Simić, juridista katar Beogradi savo e Uhlikea ano disave vaktja sinole maškaribe, numa but košlepe, vaš soske ispatuina disave olenge hramibe save arakhle si⁴⁵.

Simić ano Dujto lumiako mareba ano disavo phanibasko logori 1942. beršeste hramingja "Romano-srbikano-germaniako alavari"⁴⁶, savo dži avdivesutne dive nane stampimo, a kasko originala arakhlo ano Muzeji romana kulturako ano Beogradi. Sar kurioziteti, manglpae te vakarolpe kaj Journal of The Gypsy Lore of society⁴⁷ avutne 1943. beršeste stampingja Uhlikesko "Anglikano-bosnako alavari" ano trin lundjarde kotora ano paše 200 riga teksteske. Uhlik pale ko 1947. berš, ikalgja "Romano srbikano alavari", a ko 1986. berš "Romano-srbikano-anglikano alavari", a pale ini gindoske lingvistikake pustika.

Eftavardešte beršende ko 20. šelberšipe ikliste ani Srbia lila pi romani čhib thaj adjahar dži avdivesutne dive si. Ano but on, stampime ini tekstja katar romani čhib, gramatika ja katar alavarja akale themesko.

Angluni Gramatika e romana čhibijaki ano thana nakhutna Jugoslaviake, bi dikhipa godoja savi dur kergja pindžardo Franc Ferdinand, kerde Šaip Jusuf thaj Kurno Kepeski⁴⁸ ani Makedonia.

⁴⁵ "Šukar Rade, šukar so rodea thaj arakhena vaš amaro romano them. Tu situ šajipe odova te kere soske sijan ano adjahar than, a paše odova tu ka pindžare akava so dur ka mothavav tuke, thaj so sajekh anea man anglo agorisibe. Šaj kaj ano disave situacie but vakarea, a siton ekspertsko thaj sikljilan thaj vakarava kaj pošukar vaš tuke a šaj ini vaš generacie save avena kaj manglape te arakha khupatni rig thaj angle ze so sa stampinea thaj hraminea, hari ini te kera diskusia, kotar odova angle ze so ikljola ani stampa. Ano odova ta na hačare man došale, soske ini me sim došalo, soske tu musaj sine te rodea savorenda diso so ni kaj na ašunde ni vaš savo padež ni na džanena so sito odova, a ulavde kana buti vaš sintheza thaj paralela aver čhibjengi, soske maškar amen, šaj te vakarav tuke, kaj si diso bipheribe, numa savo khonik na sikavela ano dikhipe odova so tu deja pesta thaj kobor kerea vaš akava them. Na džanav gelo mi vakti, soske me phergum 60 berša, thaj phuro sim, numa te sine kaj si tu šukar sastipe, šaj dur te kere buti thaj te hramine, me šaj te ažutinav tuke sa so džanava, čače diso te kerolpe. Dikhava kaj si tu legaripe thaj love, save na deja ni tu ni me, thaj odoleske khupatna bukja šaj te kera jekh kompletno gramatika a na disavi ginavdutni"

⁴⁶ Ano anglalipe akale Simićeske Alavaresko kerdi ini harni Gramatika romana čhibijaki.

⁴⁷ JGLS –Scienciako amalipe vaš dikhipe e Romengo formirimo ko 1888. ano Liverpul ani Anglia jekha jekh beršeste kana legardo jekha jekh scienciako lil savo anglo nekobor berša sinole adjahar anav. Anav akana prmingja ano Studio romani. Adjahar procesi e dženengo save odova kerde dikha majbikorektno faktea savo kerdo prekal disavo lil savo tretirina problematika e Romengi.

⁴⁸ Krume Kepeski sito autori ini angluna makedoniaka gramatikako.

Nekobor berša pale, ani Skoplje iklisto “Makedoniakok-romano” thaj “Romano-makedoniako alavari”, autoresko Trajko Petrovski thaj Bone Veličkovski. Petrovski, paše akava alavari kergja ini “Italiako-romano alavari” a stampingja ini “Gramatika romana čhibijaki”.

Nekobor berša pale akava alavari iklisto “Romano-makedoniako thaj Makedoniako-romano alavari” e Ljatif Demiresko, a pale ini “Gramatika e romana čhibijaki”.

Pustik e romana čhibijaki telo anav “Sikljovava roani čhib” ano Skoplje ko 1996. berš ikalgja Šaip Jusuf.

Ano Kosovo, angluno thaj vaš akana jekhtuno alavari e romana čhibjako telo anav “Lavustikori”, ikalgja Kujtim Pačaku. Romane lava ano akava alavari nakhavde si ano nekobor čhibja.

Ani Hrvatska nekobor čhavrikane pustika thaj “Romano-hrvatskako alavari” ikalgja Veljko Kajtazi katar Zagreb.

Ani Bosna thaj Hercegovina, paše liparde trin Uhljeske alavaria, “Romano-bosnako alavari”, sar ini vadže disave lingvistikake pustika, ikalgja Hedina Sijerčić.

Baro anglalipe ano barjaripe e romana lingvistikako denga Maškarthemutno simpozium⁴⁹ katar čhib e Romengi, savo organizuimo ano Sarajevo ko 1986. bešr, an o savo, prekal gndipe but dženengo, kerdo anglalipe vaš standardizacia e romana čhibijaki.

Rade Uhlak katar umal rodipe e romana čhibjako ikalgja ini akala pustika:

Anglpe ani gramatika e romana čhibijaki, pustik vaš Hrvatskaki enciklopedia, Zagreb 1940.; *Bosnian Roman Vocabulary*, (alavari Bosnako-romane dijalektesko), Gypsy Lore Society, Liverpool, 1943.; *Srbikanohrvatskako-romano alosari* (Romane alava), “Svjetlost”, Sarajevo, 1947. rig 1-194.; *Anglopozitivno thaj palopozitivno dženo ano gurbetsko*, Bilten Orientalne institutesko, Sarajevo, 1951, rig. 4-51.; *Ciganizmia ano šatrovačko vakerib*, Lil Phuvajke muzejesko, Sarajevo 1954 rig 5-31.; *Katar kauzativ thaj nevoindijake čhibija ano Zeban thaj Urdu thaj Romani*, Bilten Orientalne institutesko, Sarajevo, 1955. rig 229-320.; *Katar romani onomastike I* Lil, Lil e Phuvjake muzejesko, Sarajevo, 1955. rig 51-57.; *Katar romani onomastike II* lil, Lil e Phuvjake muzejesko, Sarajevo, 1956. rig. 193-209.; *Katar denominacia ani romani čhib*, Lil e Phuvjake muzejesko, Sarajevo, 1957. rig 133-153.; *Duj kritičko lingvistikake pustika e nekobor avrune ciganologengo* Bilten Orientalne institutesko, Sarajevo, 1957.; *Artiklia vaš sikavibe forma negaciaki ani romani čhib* Khedimi, pustik X, Scienciako amalipe BthajH, Sarajevo 1961. rig 179-218.; *E kernave akanutne ani romani čhib*, Beršesko lil Centresko vaš balkanološko pučipe ANUBthajH, pustik. 7, Sarajevo 1972. rig. 129-160.; *Vakeribe e jugoslaviake Romengo ano rami balkansko čhibijake khedipe*, Beršesko lil X Centresko vaš balkanološko pučipe ANUBthajH, pustik VIII Sarajevo 1973. rig 53-108.; *Deminutiv ani romani čhib* Beršesko lil XI Centresko vaš balkanološko pučipe ANUBthajH, pustik. IX, Sarajevo 1973. rig 217-286.; *Imperativ ani romani čhib*, Beršesko lil Centresko vaš balkanološko pučipe ANUBthajH.; *Kompozitno verbalno lolkucie ani romani čhib*, Beršesko lil XV/13, Centresko vaš balkanološko pučipe, Sarajevo 1977.; *Infinitiv ani romani čhib*, Beršesko lilXVII/15, Centresko vaš balkanološko pučipe, Sarajevo 1978.; *Dikhipe e romane krlengo*, Beršesko lil ANU BiH, pustik XIX, Sarajevo, 1981, 231-274.; *Dikhipe e romane krlengo*, Beršesko lil XIX/17, Centresko vaš balkanološko pučipe, Sarajevo 1981.; *Gendja ani romani čhib I*, Beršesko lil XX/18, C Centresko vaš balkanološko pučipe, Sarajevo 1982.; *Gendja ani romani čhib II*, Beršesko lil XXI/19, Centresko vaš balkanološko pučipe.

⁴⁹ Akava Simpozium telo anav “Čhib thaj kultura e Romengi” organizuingja Instituti vaš dikhipe nacionalne relacie kotar Sarajevo. Sa pustika ikalde telo anav Khedutni pustik ko 1989. berš.

Sarajevo 1983. 42.; *Ažutinde e kernave ani romani čhib: Sem, avav i kamam*, Akademia scienciaki thaj artistikpaski BthajH, Sarajevo, 1984.; *Gramatikaki kategorija bahamengi pi romani čhib*, Centresko vaš balkanološko pučipe ANUBthajH, Sarajevo 1985.

Sebepi gindoske ikalde lingvistikake pustika, sar ini olengo kvaliteti. Rade Uhlik pindžardo sar jekhtuno e majsmeno lingvistenda savo sikljilo thaj sikavgja romani čhib ano akala thana a ini pobut.

Ani Srbia, paše “Romano alavari” e Svetozar Simičesko, savo nane stampimo, već ačhilo hramimo vastea, “Tikno alavari e romana čhibijako” hramingja Bajram haliti, a ov ko 2011. berš ikalgja ini dži akana majbaro alavari adjahar romane lavengo.

“Gramatika e romana čhibijaki” ani Srbia ikalgja Rajko Djurić, a jekha jekh autori ikalgja ini pustik katar homonimno e kernave, sar ini “Čačuno lekhavno e romana čhibijako”.

Ani Crna Gora dži akana alavari gramatika romana čhibijako nane stampimo, numa ano godolevaktesko Titoski diz Marsel Kurtijade, ko 1986. berš ikalgja pustik “Romani fonetika thaj lekhpa” thaj “Romano startoro”. Akaja pustik kerdi vaš fundone skole, kurtijade ikalgja ano Sarajevo ko 1990. berš sar ini ani Srbia. Marsel Kurtijade ko 1992. berš ikalgja Pustik “Barjaripe e Romengo ani Jugoslavia” thaj pustik telo anav “Problemia ano nakhavibe, terminologia naromane sojeski pi romani čhib”. Nekobor adjahar pustika ikalgja ini Trifun Dimić ano Novi Sad. Maškar on trubul te vakarolpe ulavde vaš pustik “Romani čhib e elementenca nacionalno kultura”, savi ikaldi ko 1996. berš. Dimić khedingja thaj ikalgja nekobor pustika e romane themutne barvalipaske, save nakhavgja pi srbikani čhib, sar so kergja ini e Purane thaj Neve pačaviba thaj vadže disave Devleske pustikenca. Mazutno aktivnostjenca ano khedipe e romane themutne barvalipaske kerde ini Tihomir Djordjević⁵⁰, Rajko Djurić⁵¹, a ani Vojvodina Slavomir Stojkov⁵², Rajko-Ranko Jovanović⁵³, Aca Bakić⁵⁴, Marija Aleksandrović⁵⁵ thaj vaver.

Ani srbia si vadže disave rodipe, savenda trubul te leparolpe godova savo ano gatisaripe romana gramatikako kergija Nišlija Najdan Nekić, a savo ano pharipe ačhilo vastea hramimi, sar so si e jekh alavarea “Burgudžijsko-romano dijalekti”. Ani Slovenia Jožek Horvat “Muc” ikalgja “Gramatika e romana čhibijaki”, anglo nekobor berša, sar ini pustik telo anav “Romani čhib”, sar ini šov pustika katar čhib thaj kultura e Romengi. Ano maškaribe e R. Djurićea ikalga Čačuno lekhavno romana čhibjako, Gramatika e romana čhibijaki, thaj gindoske pustika katar umal lingvistika.

Ani Slovenia stampimo deš tikne romane alavaria⁵⁶ sar ini vaver lingvistikake pustika thaj materialia.

⁵⁰ Djordjević, T., Romane themutne paramisija, Beograd, 1933.

⁵¹ Djurić, R., Romane paramisija, Beograd, 1985; Paramisija, mitja thaj čhib e Romengi.

⁵² Stojkov, S., Romane themutne gila ani Vojvodina.

⁵³ Jovanović, R., Djelem, Djelem, Novi Sad, 2006.

⁵⁴ Bakić, A., Djelem, Djelem – themutgne romane gila kotar mesmer Srbia, Leskovac, 2004.

⁵⁵ Aleksandrović, M., Fuljngum phabaj ano pampuri, Novi Sad, 2012.

⁵⁶ Ano Maribor ko agor e masekesko 2012. stampimo alavari Romano-sloveniaka čhibijako.

SELEKTIVNO BIBLIOGRAFIJA

- Acković Dragoljub, Hramimi kultura e Romengi, Rominterpres, Beograd, 2010. August Friedrich Pott, Die Zigeuner in Europa und Asien, I, II, Halle, 1844–45.
- Berky, J./Stojka, M. Slovensko-romsky, romsko-slovensky slovník, Bratislava, 1996. Binns, Dennis. A Gipsy Bibliography. Manchester, UK: Dennis Binns, 1982.
- Black, G.F. *A Gipsy Bibliography*. London: Constable, 1913.
- Barthelemy, Andre. *Dictionnaire du Tsigane Kalderash*. Paris: Barhelemy, n.d. Boretzky, Norbert, and Birgit Igla.
- Wörterbuch Romani – Deutsch – English für den sudosteuropaschen Raum*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1994. Gengja ani romani čhib I, Beršesko lil XX/18, Centri vaš balkanološko pučipe, Sarajevo, 1982.
- Gengja ani romani čhib II, Beršesko lil XXI/19, Centri vaš balkanološko pučipe, Sarajevo, 1983.
- Calvet, Geroges. *Dictionnaire Tsigane – Français, dialecte Kalderash*. Paris: L'Asiatheque, 1993.
- Collie, Michael, and Angus Fraser. *George Borrow: A Bibliographical Study*. Winchester, UK: St. Paul's Bibliographies, 1984.
- Courthiade Marcel, *Romani fonetika thaj lehipa*, Titograd, 1986.
- De Costa, Elisa Maria Lopes. *Os Ciganos: Fontes bibliograficas em Portugal*. Madrid: Presencia Gitana, 1995.
- Demeter, R.S/ Demeter, PS, *Cigansko – ruski i ruski cigansko slovar*, Moskva, 1990. Demir Ljatif, Lavustik-Alavari, Skoplje, 2010.
- Demir Ljatif, Nensija Durmiš, *Gramatika e Romane čhibaki*, Zagreb, 2012. Djurić Rajko, *Romane e kernave thaj olengo vica thaj semnibe*, Beograd, 2009.
- Djurić Rajko, *Čaćuno lekhavno e romana čhibako*, Vršac, 2011.
- Djurić Rajko, *Gramatika e romane čhibaki*, Beograd, 2005.
- Franz Mikloshich, *Über die Mundarten und Wanderungen der Zigauner*, Wien 1872–1881.
- Grierson, G. A., *Gypsy Languages*, Delhi, 1922.
- Hubschmannova, Milena, et al. *Romsko-Česky a Česko-Romsky kapesni slovník*. Prague: Statni Pedagogicke Nakladatelstvi, 1991.
- Horvat Jožek “Muc”, *Standardizacia e romana čhibijaki*, Murska Sobota, 2012.
- Horvat Jožek “Muc”, - Rajko Djurić, *Čaćolekhavno e romana čhibiaki*, Murska Sobota, 2012.
- John Sampson, *Dialect of the Gypsies of Wales*, Oxford, 1926.
- Kepeski, Krume, and Šaip Jusuf. *Romani Gramatika/Romska Gramatika*. Skopje: Naša Knjiga, 1980.
- Koivisto, Viljo. *Romano-Finitko-Angliko laavesko liin (Romani – Finnish –English Dictionary)*. Helsinki: Painatuskeskus, 1994.
- Kajtazi, V. *Romano-hrvatskako thaj hrvatskako romano alavari*, Kali Sara thaj Resori vaš orijentalistika Hrvatskake filološko amalipasko, Zagreb, 2008.
- Kepeski K.-Jusuf, Š. *Gramatika pi romani čhib*, Naša knjiga, Skopje, 1980.

- Lee, Ronald. *Learn Romani*. Hatfeld: University of Hertfordshire Press, 2005.
- L. Manuš/Neilands/K. Rudevič, Cigani/Latviešu/Angļu un Latviešu/Ciganu Vardnica, Riga, 1997.
- Manuš. i dr., Ciganu-Latviešu-Angļu Vardnica, Riga, 1997.
- Rašić N. Uvod u gramatičku strukturu romskih govora u Hrvatskoj, Romano alavari, Zagreb, 2008.
- Sarau, Gheorghe, *Limba Romani*. Bucharest: Miniseretul Invatamantului, 1992.
- Smart, Bath Charles, and Henry Thomas Crofton. *The Dialect of the English Gypsies*. London: Asher, 1875.
- Soravia, Giulio. *Dialecti degli Zingari italiani*. Pisa: Pacini, 1977.
- Sarau, G., *Struktura rromane čhibake*, Editura universitatii, 2009.
- Sharma, P. L, *Romani language make Punjabi-intrecontinental Romani internationalizes Punjabi*, Chandigarh, 1984.
- Sir Ralph Turner, *The Position of Rromani in Indo-Aryan*, Edinburgh, 1927.
- Turner, R. *The position of rromani in Indo-Aryan*, Edinburgh, 1927. A comparative
- Uhlik Rade, E kernave akanutne ani romani čhib, Beršesko lil Centresko vaš balkanološko rodipe ANUBiH, pustik. 7, Sarajevo 1972.
- Uhlik Rade, Katar kauzativ ano neveindijake čhibija Zeban thaj Urdu thaj Romani, Bilten
- Uhlik Rade, Sikavibe vaš forme e negaciake ani romani čhib, Khedimi pustik X, Scienciako amalipe BthajH, Sarajevo 1961.
- Uhlik Rade, Kompozitno verbalne lokucije ani romani čhib, Beršesko lil XV/13, Centri vaš balkanološko pučipe, 1977.
- Uhlik Rade, Alavari srbikano-romano-anglikano, "Svjetlost", Sarajevo, 1983.
- Uhlik Rade. Deminutiv ani romani čhib, Beršesko lil XI Centri vaš balkanološko pučipe ANUBiH, pustik IX, Sarajevo, 1973.
- Uhlik Rade. Imperativ ani romani čhib, Beršesko lil Centri vaš balkanološko pučipe ANUBiH
- Uhlik Rade, Katar denominacie ani romani čhib, Beršesko lil Phuvjako Muzeji, Sarajevo, 1957.
- Uhlik Rade, Vakeribe e jugoslaviake Romengo ano rami balkaneske čhibjake khedipasko, Beršesko lil X, Centri vaš balkanološko pučipe ANUBiH, pustik VIII Sarajevo, 1973.
- Uhlik Rade, Gramatikaki kategorija e bahameski ani romnai čhib, Cent. Vaš balk. rodipe., ANUBiH, Sarajevo, 1985.
- Uhlik Rade, Anglopozitivno thaj palopozitivni dženo ano gurbetsko, Bilten Orientalne institutesko, Sarajevo, 1951.
- Uhlik Rade, Ažutinde e kernave ani romani čhib Sem, avav thaj kamam, A.N.U. BiH, Sarajevo, 1984.
- Uhlik Rade, Infinitiv ani romani čhib, Beršesko lil. XVII/15, Centri vaš balkanološko pučipe, Sarajevo, 1978.
- Uhlik Rade. *Bosnian Roman Vocabulary*, Rječnik Bosanako-romano dijalekti, Gipsy Lore Society
- Uhlik Rade, Dikhipe e romane krlengo, Beršesko lil XIX/17, Centri vaš balkanološko pučipe, Sarajevo, 1981.
- Uhlik Rade, Anglalipe ano Srbikanohrvatskako-romano alavari (Romane alava), Svjetlost, Sarajevo, 1947. ani gramatika Romana čhibijaki, vaš Hrvatskaki enciklopedia, Zagreb, 1940.
- Ventzel, T.V. *The Gipsy Language*, trans. S.S. Gitman. Moscow: Nauka, 1983.

KLIDUTNIPE KATAR MAŠKARTHEMUTNO SCIENCIAKO KHEDIPE
"ČHIB THAJ KULTURA E ROMENGI!"

Ani iniciativa thaj ani organizacia instituteski vaš dikhipe e nacionalno relaciengi ano Sarajevo, a uzo devibe dumo e Maškarthemutne amalipasko Romengo, ano Sarajevo e 9. dži 11. junea ko 1986. berš organizuimo Maškarthemutno scienciako khedipe "Čhib thaj kultura e Romengi". Khedime romologia thaj standardologia katar Jugoslavia thaj vaver phuvja vakarde katar džiakanutne rezultatja ano dikhipe čhibijako thaj kulturako e Romengi ani lumia, kerde ano but thana kulturake thaj artistikane barvalipasko e Romengo thaj problemia edukuibaske thaj sikljovibaske e romana čhibijake. Ulavdo dikhipe si katar manglipe thaj šajipe vaš standardizaka e romana čhibijaki, ja formiribe jekhutni romani čhib standardizuimi ani lumia (krlopa jekhtuno alfabeti, kodifikacia ortografsko, gramatikako thaj leskičko norme, verifikuibe e standardjengo sciencia terminologiaki).

Uzo manglipe e rezutlatenca para sciencia diskusiako te pindžaren scienciaki thaj personalno publika ani lumia thaj godolea te len sa zoalipe ano reslibe problemengo e romana čhibijako thaj kulturako, sciencie džene krlome avutne

KLIDUTNIPE

1. Ano procesi nacionalno thaj socialno emancipacia e Romengi thaj olengi čhib thaj kulturaki siolen ulavdo semnibe. Katar godova manglino si an o sa phuvja kote djivdinena o Roma, jekha jekh te lačharenpe olenge socialno-ekonomiako pašljoibe, te kerenpe forme vaš kulturake aktivnostja, anibe thaj istemalkeribe jekha jekh vica e romana čhibijako ano edukuibe, publikako informišibe, edicia thaj vaver thana amalipaske djivdipasko. Ano khedipe vakardo kaj čaljardipe amalipaske thaj kulturake manglipasko e Romengo našti te ačhol e manglipa varesave vaver themesko. Katar godova, sebepi objektivno činadipe manglep te nakhen sajekh norme.

2. Scienciako interesuibe vaš romani čhib thaj kulturako barvalipe e Romengo, vaš soske ispatuina gindoske sciencie thaj ekspertsko bukja ano vaver vaver čhibija ani bufljardi lumia, maškar vaver ini godola prezentuime ano akava khedipe, so rezultiringja kapitalno džaniba katar vica e romane themesko, olenga čhibijaka familiako e neveindiake čhibijengo thaj uče rigako e romane artistipasko thaj kulturako. Godova haljovibe si legaripe vaš dur barjaripe e romologiako sa, ulavde lingvistikaki romologia thaj olaki disciplina.

3. Barjaripe e nacionalne haçaribasko e dženengo romane themeski, manglipe olenga kulturaka thaj socialna emancipaciako, sa barjarde kulturake thaj artistikane aktivnostjenge (barjaripe lilavnipaske bukengo thaj teatroske artistipasko pi romani čhib) sajekh barjaripe gindo e skolengo ano save paše čhib, amalipaske thana, sikavelpe ini romani čhib vaš romane čhave. Barjaripe e romana čhibijako ano informišibe thaj edicia – sa godova rodela formiribe jekhtuno romana standarizuima čhibijako sar khpatno instrumenti e civilizaciako thaj kulturako sa Romengo ani lumia.

4. Čhibijaki standardizacia si pharo, amalipasko thaj lingvistikako ultimatumesko procesi. Katar godova ini buti ani standardizacia e romana čhibijaki rodela angažuipe e semno ekspertjengo thaj finansienko, škar organizacia thaj bari amalipaski mobilizacia, maj angle kokore Romengo, numa ini maškarthemutna khupatnako, ulayvde phuvjengo ano save djivdinena o Roma. Kotr godova džene ano scienciako khedipe “Čhib thaj kultura e Romengi” dende apeli e scienciake butikerdutnenge, scienciake, kultjurake thaj raštrake institucienge ani lumia pire ekspertsko angažuipe, materialno ažutipa thaj organizaciono bukja te ažutinen te formirinolpe thaj te ovol afirmišimi khupatni romani standarizuimi čhib, kasa o Roma ka oven integrišime ano trujal themesko savo istemalkerela piri standardno čhib. Ano godola forme na ka dolpe negacia katar barvalipe e sakole romane dijalektesko thaj olenge vakeribasko.

5. Vaš te ovol šajipe vaš godolesko, manglpae te kerenpe djevaptune materialno, organizaciono thaj kadrenge umalia. Godoleske džene ano khedipe dende dumo katar bahami kaj ano Unesko, ja disavi vaver maškarthemutni organizacia, te formirinolpe Fondi vaš sikavibe thaj standardizacia e romana čhibijaki, e bukja te rodolpe, te ovol koordinacia thaj materialno projektia thaj aktivnostja ano godova umal, te stimulišinolpe romologia sa thaj ulavde olake rigengi thaj disciplinengi, dikhpa džiakanutne rezultatja kerde ano ulavde phuvja thaj te barjarenpe duj aktivnostja ani godoja rig. Katar godova ano ram i Fondesko ka formirinenpe djevaptune ekspertsko komisie (vaš verifikuipe jekhtuno romano alfabeti, kodifikacia ortografsko thaj gramatikake forme vaš keribe alavaresko, standarizuima terminologiako).

6. Adjahar manglino ini te legarolpe lil “Romologia”, ano savo ka oven prezentuime rezultatja e rodipaske ani lingvistikaki romologia, ulavde normativistika. Uzo manglino keribe formengo vaš povakti ikalibe vaver scienciake pustikengo katar akava umal, ano sa phuvja kote djivdinena thaj kerena buti o Roma thaj integrišibe olenge bukengo ano maškarthemutno sistemi scienciake informaciengo.

7. Vaš popherdo thaj pošukar pindžaripe e djivdipasko, adetjengo, čhibijako, istoriako thaj kulturako e Romengo ani sa e lumia thaj cidipe akanutne Stereotipengo akale themesko, sar ini afirmacia olenge barvalipasko, trubul te kerolpe Enciklopedia e Romengi ano dur olengi buti ani bibliografia bukengi katar Roma. Katar godova, uzo maškarthemutno moralno thaj materialno ažutipe, manglpa e te lenpe specializuime scienciake, ja editoribaske orgnaizacie ano thana enciklopedistika.

8. Džene e khedipaske vakarde kaj adžukarena kaj sa akala akcie ka oven ažutime, maj angle e Organizaciata khedutne naciengi (UNESCO, ECOSOC thaj vaver), Evropaka lumiata, thaj vaver maškarthemutne institucienda, sar ini e sa phuvjenda dženuitne KN ano save djivdinena o Roma, thaj e kokore romane organizacienda thaj ulavde dženenda ani bufljardi lumia.

9. Bahamia ano akala klidutnipe denape ano IV Lumiako kongresi e Romengo, UNESCO-eske, Ecosoc-eske, Evropake konsileske thaj maškarthemutna publikake ini prekal putardo informišibe

Ano Sarajevo, 11. junea ko 1986. berš

Džene Maškarthemutne
scienciake khedipaske
"Čhib thaj kultura e Romengi"

KHEDIPE KOMUNISTJENGO BOSNAKO THAJ HERCEGOVINAKO
CENTRALNO KOMITETI

INSTITUT	SARAJEVO
vi.št.: 06 315	28. IV 1987
odc:	
priloga	

INSTITUTI VAŠ DIKHIPE NACIONALNO RELACIENGO
SARAJEVO

Gindo: 12/2-815/1-87.

Sarajevo, 23. IV 1987.

Instituti vaš themutne pučipe
Ljubljana

Ano Scienciako khedipe katar dikhipe čhibjaki thaj kulturaki e jugoslaviake Romengi, savo, ani organizacia Beg Instituteski, a ano rami bukjako ano rodipasko projekti "Istemalkeribe e čhibijako thaj pheribe nacionalne jekhipasko ani SFRJ", adikardo ko 8. aprili 1987. beršeste ano Sarajevo, ande klidutnipe kaj ano so poharno vakti, te akharolpe "bešipe e reprezentatorengo interesuime vaš scienciako rodipe thaj edukuibaski scienciake organizacie katar sa Jugoslavia sebepi krlope relacie dende bahamengi thaj koordinacias bukjaki ano akava umal". Bahamimo akava bešipe te adikarolpe ano dujto kvašipe e junesko avutne beršesko ano Novi Sad, ani organizacia VANU. Drom thaj divutne bukja vaš reprezentatoria ka pokinol organizacia savi bičhalela olen. Rudjisara tumen te informišinen amen sijen mi gatisarde te aven ano planirimo bešipe. Adžukariba tumaro djevapibe, bahtereka tumen.

Prilog: Zaključci

KOORDINATOR
Milan Šipka
Dr Milan Šipka
rukovodilac projekta

K L I D U T N I P E

KATAR SIKAVIBE ĈHIBIJAKO THAJ KULTURAKO E ROMENGI ANI JUGOSLAVIA

Ani organizacia Institueski OK SKIBiH vaŝ sikavibe nacioanle relacie, a ano rami bukjako ano rodutno projekti „Istemalkeribe ĉhibjako thaj pheribe nacionalne jekhipasko ani SFRJ“, ano Sarajevo 8. aprilea 1987. berŝeste, adikardo Scienciako khedipe katar sikavibe ĉhibijako thaj kulturako e Romengo ani Jugoslavia.

Ano manglipe publika thaj interesuime scienciake institucie thaj rodutne te pindžara e rezultatenca bukjake akale khedipaske, džene Khedipaske krlome thaj ikalde avutne

KLIDUTNIPE

1. Buti ano sikavibe e romana ĉhibjako thaj kulturako e Romengi ani Jugoslavia ano rami projektesko „Istemalkeribe e ĉhibiajko thaj ano pheribe nacionalno jekhipe ani SFRJ“ bufljarde formirimo, ŝukar kerdo thaj dela realno dikhipe te kerolpe rodipe, a prekal planirimi dinamika, ka ovol agorisardo ano toki akale berŝesko thaj savo ka dol rezutlatja but ŝukar thaj manglina situacia „Ĉhib thaj kultura jugoslaviake Romengi“. Vaŝ te kerenpe bukja ani akaja studia posuksesuno thaj ano dikhljardo roki, sa romane organizacie ani Jugoslavia, sar ini romologia rodutne, Romamalipaske aktivistja, kulturake thaj publikake butikerdutne thaj vaver trubul te oven integriŝime ano rodipe thaj te den ažitipe e legardutnenge thaj korespodentenge ano projekti.

2. Sikavibe e čhibijako thaj kulturako e Romengo thaj vaver riga e djivdipaske e romana khupatnake ani Jugoslavia, lungorokesko si manglipe, savo našti te čaljarolpe rodipa ano rami jekhe projektesko e limitirime resenca thaj bukenca, kobor godola rezutlatja ovena mangline, šukar thaj semno. Katar godova trubul te kerolpe baro programi e scienciake rodipasko, thaj vaver scienciake ekspertsko aktivnostjenge, ulavde ani relacia e standardizacia romana čhibijaki, e šuže sikavde lungorokeske thaj harnorokeske resjenca thaj bukenca, metodologia bukjaki thaj formenca finansiribaske.

3. Rodimo gndipe katar suksesuno buti ano sikavibe e čhibijako thaj kulturako e Romengo ani Jugoslavia si: 1) institucionalizacia, ja profesionalizacia rodipaski, 2) formiribe thaj šajipe eksperteske kadrengo, 3) siguripe materialno-tehnikako fundo e bukjako. Katar godova bahaminelape:

a) Ani jekh scienciaki rodutni orgnaizacia ani Jugoslavia te formirinolpe rodutno than vaš sikavibe e čhibijako thaj kulturako e Romengi, kote šaj te realizuinolpe angluno projekti thaj te ovol buti e ulavde dženengi thaj parcialno rodipe ano sa scienciake centrja ani SFRJ;

b) Te lolpe organizuimo šajipe ekspertjengo romologengo, maj angle katar rndo kokore Romengo vaš scienciako rodutni buti ano godova umal a buti ano thana edukuibaske thaj kulturake, a godova šaj te kerolpe putariba katedra vaš romologia ano jekh djevaptuno fakulteti ani phuv.

c) Te formirinolpe Jugoslaviako fondi vaš barjaripe e romologiako, kaske lovenca šaj te finansirinolpe scienciako rodipe thaj ikalibe scienciake lilengo thaj pustikengo sar ini kadrengo barjaripe.

4. Trubul ano poharno vakti, te akharolpe bešipe e reprezentatorengo ineresuime scienciake rodutnengo thaj edukuibaske-scienciake organizaciengo katar sa Jugoslavia sebepi haljovibe katar realizacia dende bahamengo thaj koordinacia bukjaki ano godova umal.

5. Dži formiribe punkto vaš romološko rodipe ani Jugoslavia, koordinatori rodutne aktivnostjenge thaj akcienge ani relacia e realizacia akale Klidutnipaske ka ovol Instituti CK SKBiH vaš sikavibe nacioalne relaciengo ano Sarajevo.

6. Maškarthemutno scienciako khedipe "Čhib thaj kultura e Romengi", savo organizuimo ano juni ko nakhlo berš ano Sarajevo, denga semno anglalipe ano barjaripe romologiako, thaj kotr godova trubul te dolpe gatisardi Khedutni pustik katar godova khedipe thaj te prezentuinolpe putarde ano IV Lumiako kongresi e Romengo.

7. Pheribe sa bahamengo ka ovol sebepi e haćaribasta bufljarda amalipaska khupatnako thaj konkretikane ažitipasko e amalipaske politikake organizaciengo, ulavde e Socialistikane khedipasko, kokoredirekciake interesno khupatnengo ano thana scienciake thaj kulturake, Jugoslaviaka komisiake vaš Unesko thaj vaver. Ažitipe e vaver organizaciengo ni dži akana na si tiknjardo, numa akana ini kaj si baro manglipe, trubul te ovol pobaro, konkretno thaj organizuimo.

Ano Sarajevo, 8. IV 1987.

Džene Khedipaske

Prof. Rajko Đurić

STANDARDIZACIA E ROMANE ČHIBAKI

**“I daj del e manušes o čam,
i dajake čhib si leske vođake
so si o kham e phuvjake.”**

R omano phenipe

Projekati “Standardizacia e romane čhibaki” adikarelape ano lingvistikako haljovibe katar čhib thaj noj e “standardizaciako” save šaj te istemalkerenpe ano but čhibija e lumiake. Džiakanutno haljovibe thaj empirie verifikuinena kaj sakoja čhib, ja norma, a standarno ulavde normirimi norma.

Katar e vaver rig, akava projekti kerdo ani istoria thaj kultura e Indijaki, angluni raštra e Romengi, kaski čhib si jekh e but neveindijake čhibijenda.

Sa čhibija amalipaske ultimatumeske ikliste katar but faze istoriake barjaripaske. Romani čhib, sar ini but vaver čhibja, sikavel, numa kaj khonik purani čhib na nakhel ano nevi čhib, ni nevi na paruvnolpe e purana čhibijata.

E čhib maj angle si vaš vakeribe, ja hačaribe, paruvnibe informaciengo thaj haljovibasko, sar ini vaš fiksirimo thaj legaripe e haljovibasko thaj empiriengo. Kreativnost, nojogo thaj dar thaj šajipe te kerolpe čhib ano reso refleksno kokoro čhibjako, so lelini ani romani čhib – disave si numa e formenda e čhibijake.

Reprezentatoria romane khupatnenge katar Slovenia, Hrvatska, BthajH, Srbia, Kosovo, Crna Gora thaj Makedonia, angažume ani buti ano akava projekti, sikavel kaj godova si scienciako amalipasko thaj kulturako manglipe, sar thanesko thaj raštrako savu prezentuinena, adjahar ini regioneski, baro kotor e nakhle thanengo SFR Jugoslaviake. Preocesi ani standardizacia e hrvatskaka, bosnaki, bošnjakengi, srbikani thaj crnogoraki čhib misalia si save sikavena fundono thaj aktuelno projekti. Godova, te lepara, si situacia angle e makedoniaka thaj albaniaka čhibija.

Zorarde scienciake analizenca save sikavena kaj romane dijalektia ano godola thana siolen but jekha jekh, mazutno khupatne elementja, ze godola pedo save maškarpeske si vaverutne, reprezentatoria romana khupatnenge thaj liparde raštrenge zorale rodona projekti “Standardizacia e romana čhibjaki” te ovol ole prioritetno semnibe, sar ano akala raštre, adjahar ini ano programi Dekada inkluzia e Romengi 2005-2015. sar ini ano sa vaver programia kasko reso si edukuibe, reintegracia thaj integracia e Romengi ani Evropa.

Standardizacia e romana čhibijaki sikavel identiteti e Romengo, barjarela olengi integracia thaj efikasno si vastušeja katar arakhibe e asimilaciata.

Godova procesi šaj te ovol hanig ani implementacia e hakajengi thaj tromalipaski e Romengi ani Evropa, ulavde godolengi save si ani Evropaki deklaracia katar arakhibe regionalne thaj minoritetenge čhibjengo, save hraminde but evropake raštre.

Ini kaj palo hramibe Evropaki deklaracia romani čhib uli sar procesi ano univerziteteske studie ano ulavde evropake raštre, pale sikavibe ano fundone thaj maskarutne skole, čhib mediengo,... zorale stereotijpa prkal Roma thaj anticiganizmi, sar specifikani forma e razizmeski, ispatuinelata but šukar supstitut vaš antisemitizmi, kerena ini ano akava umal but barere thaj pharipe.

Ini kaj džanenape istoriake empirie, kaj uškavibe ulavde hakajengo thaj tromalipasko sajekh uškavel but hakaja thaj tromalipe, ta na si sa, bahaminela formiribe djevapibaske institucie vaš standardizacia, arakhibe thaj barjaripie e romana čhibijako. Vaš godola manglipe, bahaminelape legaripe lilesko ano savo ka ovol hramimo katar akala pučipe, lilavne tekstja pi romani čhib. Po agor, ini kaj nane paluno, manglino stio te planirinolpe keribe standardno romano alavari, sar ini praktikaki pustik telo butikerutno anav “Sar vakardol, sar lekhardol” .

Jekh e semno lingvistikake haljovibasko si: “Čhib si dživdi”.

Procesi standadizacia manglpae te ovol katar godova haljovibe. Sar normirimi forma, standardizacia romana čhibjaki ka arakhol realizuibe ano putardi komunikacia thaj trubul te ovol čhib edukuibaski, scienciaki, kulturaki, mediengi thaj vaver umalengi e publikake dživdipasko. Katar godova manglipe thaj resja realizuinelape ini akava projekti.

O MARIPE TRADA E ROMEN TE MUKEN I INDIJA

Jekhe e but pučipasta si: soske o Roma mukle Indija thaj kana godova ulo?

Djevapibe pedo godova pučipe ikljola katar istoria Indijaki. O Roma dživdime ani Indija dži 1192. berš thaj godova ano umalia centralno, šudrorigake thaj šudrorjačutna Indijake. Ano maskarutno šelberšipe, ulavde ano vakti maškar 8. thaj 12. šelberšipe, o Roma ano akala umalia Indiake sinolen direkcia. Godole raštrenda majbare thaj majsmeno si duj: angluni, kasko centri si Delhi, diz savo ko 736. berš formirisarde e Tamara, jekh romani gupa, thaj dujti, Kanaudž, raštra ano thana avdivesutna raštrako Utar Pradeš.

Palo egzodusi e Romengo kerdo maripe kontra e Indija, e 1001. dži 1027, berš, telo legaripe Mahmud Gazni, thaj 1191-1192., telo legaripe e Muhamed katar Gor, romani khuaptna hačargja teljaribe. Oj maškarpeste ulavgjape thaj alo egzodusi palo maripe ko 1192. berš.

ROMANO LIL

Romano lil hraminolpe latinicasa. Vov si rezultato analizako e romane khreske sistemsko, analiza e kreske paruvipeske. Romano lil kerela, sar si vakardo, trianda ohto varne. Deš digrafja, thaj bišuhto grafja. Rndo varnengo si:

A a

B b

C c

Č č

Ĉ ĉh

Ć ć

Ĉh ĉh

D d

Dj dj

Dž dž

E e

F f

G g

H h

X x

I i

J j

K k

Kh kh

L l

Lj lj

M m

N n

Nj nj

O o

P p

Ph ph

R r

Rr rr

S s

Š š

T t

Th th

U u

V v

Y y

Z z

Ž ž

KHRLESKO SISTEMO E ROMANE ČHIBAKO

Khrlesko sistemi e romane čhibako si le krlura save si sar elementja e vakeribaska čhibjako. Von maškar peste ververutne si auditivno, akustika thaj artikulacia.

Fonetika sikavel olengo materialno sikavibe sar so si zoralipe, učipe thaj kolori.

Fonologia sikavel vaveripe e sikavibasko krlurengo an čhib, foneme, olengo sikavibe, relacie.

Fundo krlleske sistemsko e romana čhibjako keren **vokala**, **diftongura** thaj **konsonantura**.

Vokala

Romani čhib siola pandž vokalia: **a e u thaj e**. Soske vakeribe godole krlengo so umblavdel e thanesta savo vakarolpe (čhib, muj, vušta), prekal olengo vakeribe on si jekh prekal vaver, thaj ulavenape ano vokalia anglune thaj vokalia palune rndoske.

Vokali anglune rndosko si: **i e**.

Vokali palune rndosko si: **a o u**.

Sar vokalia anglune rndoske, adjahar ini vokalia palune rndoske šaj te oven ano anglalipe e lavesko (inicijalno pozicia), ano maškar e lavesko (medijalno pozicia) thaj po agor e lavesko (finalno pozicia).

Vokal a. Vokal **a** šaj te ovol harno thaj lungo. Vokal **a** harno si ano misal, ano lava andre, avri, dad, gav, pandž, manuša!, raja! Vokal **a** lungo si ano lava an! angar, džal, marel, barh, gad, ma!, phenja, rat.

Specalno situaci:

Vokal **a** si but harno ano lava čat, čang, dab, xal, jag, kat, kašt, khak, mak, mas, phak, šah.

Vokal **a** si but lungo ano lava: bal, čar, dar, xar, phar, sar?, thar.

Vokal o. Vokal **o** šaj te ovol ini lungo ini harno. Vokal **o** harno si ano misal an lava okoja, okova, doš, mol, lon, gono. Vokal **o** lungo si ano lava čor, dori, kovlo, mišto, balo, arno, čačo, rromano.

Vokal u. Vokal **u** šaj adjahar te ovol lungo thaj harno. Vokal **u** harno si ano misal ano lava sar so si učo, ušt, učhanel, dud, ruv, šut, thud. Vokal **u** lungo si an lava užo, umal, but, buti, dur, rup, tu.

Vokal e. Vokal **e** šaj te ovol adjahar harno thaj lungo. Vokal **e** harno si an misal an lava sar so si beng, beš!, deš, dives, me. Vokal **e** lungo si ano lava beli, bero, kher, nevo.

Vokal i. Vokal **i** šaj te ovol harno ja lungo. Vokal **i** harno si ano misal, ano lava sar so si ilo, iv, čhib, dilo, khil, gili, šing. Vokal **i** lungo si ano lava ikat, čhin!, kiral, rin čhi, rati.

(Funkcija vokaleski šaj te ovol olen ini ulavde konsonantja, maj angle, konsonanti **r**.)

Diftongura

Diftongura šaj te oven akharibe, thaj te oven an anglipe, an maškar ja an agor e lavengo. Akharibe, an misal: **ai!**, **oi!**, **iu!**.

E ulavde akharibasta avena anglune diftongia an lava sar so si **aino**, ajno, **iuino**, ijono.

Iklistibasko diftong ai avel ao avutne lava: **čai**, čaj, **kikai**, kikaj, **phabai**, phabaj, **sonakai**, sonakaj.

Diftong **oi** avel an lava sar so si **goi**, goj, **heroi**, heroj, **rroi**, rroj, **šoši**, šošoj.

Ano jekhipa e leline hakajenca, save verifikuinena vakeribaske empirie, an than vakarde diftongia lel pes e grafoa **j**.

Liparde lava siolen, hramimi forma sar so si **aj! oj! ju! ajno, ijino, čaj, kikaj, phabaj, sonakaj, goj, heroj, rroj, šošoj**.

Diftong **ia** avel pedo hakaj an sa kernava medijumeske an prezent. An misal: **arakhadiav, bangiav, džungadiav, kerdiav, lačhardiav, maladiav**.

An jekhipa e leline hakajenca, save verifikuinena vakeribaske empirie, an than diftong **ia** ano liparde kernava lel pes grafi **y**.

Liparde lava siolen, hramimi forma **arakhadyav, bangyav, džungadyav, kerdyav, lačhardyav, maladyav-**

(Soske vakeribaski praksa sikavel kaj krleski grupa **-ija-** (ya) an liparde lava avel an **o** (arakhadov, bandjov, džungadov, kerdov, lačhardov, maladov), šaj ano godola situacie te labarolpe grafi **o**.

Baza e lavengo trubul te ačhol biparuvno, numa na an situacie kana Godova ovel e vakeribasko paruvnibe.

Misal: *džungadov, džungados, džungadol; džungados, džungadon, džungadon*.

Konsonantura

Konsonantura an baza e hakajengi maškarmutna lingvistikaka klasifikaciake grupišime an duj grupe. Ani angluni, horizontalno grupa akale duj dimenzionalno šema, si ini konsonantja save identifikuime thaj hramime an fundo e thanesko e vakeribasko thaj artikulaciako.

Ani dujto, vertikalno grupa godola šemaki, si konsonantja save identifikume thaj hramime an baza formake artikulacie, thaj ašunibe.

Klase konsonantunenge

An baza vakarde principjengo thaj džiakanutne fonološko analizengo konsonantjengo an romani čhib, šaj te ulavenpe deš klase konsonantjenge.

Angluni klasa naaspirirano dende konsonantjengo siolen krlia **k, t, p**, afrikat **č**.

1. Konsonant **k** si velarni (palnomujesko) akharibe. Godova konsonant avel, an misal an lava sar so si kalo, kan, kat, kerel, kon?.
2. Konsonant **t** si dentalno akharibe. Godova konsonant avel, ano misal, ano lava trin, tu.
3. Konsonant **p** si bilabijalno mujesko akharibe. Godova konsonant avel, an misal, an lava sar so si pandž, pani, patrin, pijel, pustik.
4. Konsonant **č** si anglopalatalno afrikat, pharo krla. Godova konsonanti avel, an misal, an lava sar so si čaj, čalavel, čat, čor.

Dujto klasa aspirirano plozivno konsonantia si len aspiratia **kh, th, ph, čh**.

Akala konsonantia si ano fonološkko opozicia prekal konsonantja katar angluni grupa, ano dikhipe sar Godova definišime reprezentatoria Prageska skolake. So sikavel, akala konsonantja šaj te formirinen lava save si vaverutne andar o sikavibe e lavenda save formirinena konsonantja angluna grupake.

1. Konsonanti **kh** avel, an misal, an lava kham, khas, kher.
2. Konsonanti **th** avel, an misal, an lava than, thav, thulo.
3. Konsonanti **ph** avel, an misal, an lava phal, phe, phral.
4. Konsonanti **čh** avel, an misal, ano lava čhavo, čhonut, čhuri.

Trito klasa naaspirirano plozivno konsonantia siolen krlura **g, d, b**, afrikat **dž**.

1. Konsonanti **g** si velarno plozivi. Godova konsonanti avel, an misal, an lava gav, gili, grast.
2. Konsonanti **d** si dentalno plozivi. Godova konsonanti avel, an misal, an lava duj, dur. Te si kaj arakhelpe anglo vokali **i**, ov ovel an **dj**. An misal, dives – **djives**.
3. Konsonanti **b** si bilabijalno plozivi. Godova konsonanti avel, ano mial, ano lava baro, berš, bičhale, bikine, but.
4. Konsonanti **dž** si anglopatalno afrikati. Godova konsonanti avel, an misal, an lava džal, dživil, džuvli.

Štarto klasa nazalno konsonantia siolen krlura **m** thaj **n**.

1. Konsonanti **m** si bilabijalno nazal. Godova konsonanti avel, an misal, an lava mačo, maki, manuš. Kana si maškar vokalia, **m** ašunelape sar mujesko snanti. Ano misal: **amal, amaro, dumo, dumukh**.
2. Konsonanti **n** si dentalni nazal. Godova konsonanti avel, an misal, an lava **nakh, nav, nevo**. Kana si maškar vokali, **n** ašunelpe sar dentalno sonanti. An misal: **anav, dino, gono, sano, suno**.
3. Varijanta **n** avel anglo **g** thaj **k**. An misal: **bango, čang, kangli, tang, inklel, unkil**.

Pandžto klasa siola krlia **v, r, l**.

1. Kvašovokali **v** si labio-dentalno, ja mujesko-dandesko kvašovokal. Kerelpe e telune vuštea thaj uprone dandena, thaj dži vakarlape, khelela khrlosko krlo.
(Paše ov si krlo **f**.) Godova kvašovokali avel, an misal, an lava vakerel, vast, **viram, voj**.
2. Krlo **r** si alveolarno ja supradentalno. So sikavel, than oleska artikulaciako so si dandeske thana upral save si e čhib. Te si kaj si paše vokali, **r** kerela rola kokoreakharibasko, sar an misal, ano lava raj, rani, rang, rat, rup. Te si kaj si maškar vokalia ja sonantia, lela rola kokorokrlesko. An misal: **brš, bršnd, krlo, vrtinel**.
3. Krlo **l** adjahar si alveolarno. Numa an olesko vakeribe anglune kotorea čhibijako čalavelpe upruno kotor mujesko. Avel, anomisal a lava, **lav, lel, likh, lolo, lon**. Te si kaj arakholpe anglo vokali **i, o, e, a**, ov nakhel ano **lj**. An o misal: e pašnavnesta dilo ulo kauzativno kernav **diljarel**; e lavesta gili ulo kauzativno kernav **giljarel**; e pašnavnesta lolo ulo kauzativno kernav **loljarel**; a e kernavesta sovel ulo kauzativno kernav **sovljarel**; e pašnavnesta kalo ulo kauzativno kernav **kaljarel**.

Šovto klasa si la numa krlo **rr**.

Krlo **rr** si retrofleksi. Godova krlo ovel vazdipa e čhibijako thaj e poloke teljariba oleske anglune kotoresko pale, a artikulacia ani rig palatumeski. Godova krlo an misal avel an lava **Rrom**, **Rroma**, **rroj**, **barr**, **porr**, **porra**.

Eftati klasi si la krlia sar so si **s**, **š**, **c**, **z**, **ž**, save avenape vadže sibilantia. Konsonantia **s**, **z** thaj **c** si dentalno. Konsonantia **š** thaj **ž** si palatalnia.

1. Konsonanti **s** si esvako sar srbikano. Avel, an misal, an lava **sa**, **sap**, **sasto**, **sastro**, **sasuj**.
2. Konsonanti **z** majbut si an lava avruna vicasa. An misal **zor**, **bezeh**. An hanigake romane lava arakhle si nabut. An misal: **azbal**, **vazdel**, **lizdral**.
3. Konsonanti **c** majbut arakhlo an lava avruna vicasa. Ano hanigake romane lava avel nabut. Ano misal: **cara**, **crdel**.
4. Konsonanti **š** mazutno si sar srbikano. Avel an misal, an lava sar so si **šah**, **šov**.
5. Konsonanti **ž** avel numa an lava avruna vicasa.

Ohtoti klasa si la numa krloi **h**.

Palunomujesko (velarno) romano krlo **h** vaverutne si, thaj katar Godova phare šaj te pindžarolpe, so si ini an nevoindiake čhibija, adjahar ini an disave evropake čhibja. Avel an misal ano lava **hadž**, **halado**, **hando**, **harno**, **hasardo**, **hašti**.

Injati klasa si la numa krlo **x**.

Khrlosko krlo **x** si vaverutno. Avel, an misal, an lava **xabe**, **xaing**, **xal**, **xas**.

Dešto klasa si hamimi. Voj si la duj teloklase.

Angluni teloklasa si la krlia save si rezultati krlenge paruvnipaske – **j**, **dj**, **ć**, **čh**, **lj**, **nj**.

Dujto teloklasa si la krlia e avruna vicasa – **f**, **y**.

(Ani situacia e manglipaski, registri akala klasako šaj te pherolpe ini vaver teloklasenca.)

E KRLUNENGO PHARUUIPE

Kana katar paruvnibe ja keribe e lavengo ulavde krlengo arakhenpe jekh paše vaver, on anen dži godolengo paruvnibe. Adjahar oven krlengo paruvnibe, ja avel dži tiknjaribe ja paruvnibe krlengo an forma jekhe lavesko ja an lava save kerde an procesi keribe e lavengo. Katar e vaver rig, ini kaj romani čhib si katar indijaki vicasa, mangolpe te džanolpe **sandhi**. (Sanskrtsko: **sam**;; **dhi**, e kernava **dha**, st.) Godova sit ekh e misalenda puranoidijake čhibijengo, savo anda dži keribe e lavengo thaj krlengo paruvnibe an neveindijake čhibija. Sar so uč vakardo, ulavde misalenca, paruvnibe sandhi čhibijaki dikhlape adjahar ini an romani čhib, so verifikuinel ulavdo gindo e lavengo katar ggodoja čhib. (Dikh: Rajko Djurić, *Gramatika romatika romana čhibijaki*).

Angluni klasa**Krlo k**

An ulavde romane dijalektia, konsonanti **k** anglo vokala **i**, **e** an anglalipe e lavesko (inicialno pozicia) thaj ano maškar e lavesko (medijalno pozicia) ovel an **ć** ja **č**.

Misalia:

1. **Kidel** – ćidel; **kilo** – ćilo; **kinel** – ćinel; **kir** – ćir; **kiral** – ćiral; **kireš** – ćireš; **kirvo** – ćirvo. Godova paruvnibe avel ini an lava kote **k** si an maškar e lavesko: **bikinel** – bićinel; **pokinel** – poćinel. Godola si ulavde lava, avrunce vicake, sar so si, **rakija** – raćija.

2. **Kerel** – ćerel; **kermo** – ćermo; **mekel** – mećel; **pekel** – pećel.

3. Si nabut misalia kana **k** nakhel an **ć**, **čh** ja **čh**. Godola lava si, **džukel** – džučel; pašnavna kašuki – kašući; **kašuke** – kašuće; forma butipaske e anavibaski sar so si makh – mačha. (Varijante si mačha thaj makha.)

4. **K** nakhel an **ć** an ulavde lava avrunce vicake sar so si, kemane, muzikako instrumenti – ćemane, kebab – ćevap, rakija – raćija .

Ani hramimi forma trubul an sa liparde thaj an mazutno lava, sar ini an kazus lundjaripe (postpozicie – genitiv ano jekhpei -ko, -ki, -ke; dativ ano jekhipe -ke) te adikarolpe hanigako krlo k, savo hraminolpe e grafea k.

Krlo t

An ulavde romane dijalektia, konsonanti **t** anglo vokala **i** ao inicialno ja medialno pozicia nakhel ano **c** ja **ć**.

Misalia:

1. **Tikno** – cikno; **tiknjarel** – cijnjarel.

2. **Tiknol** – ćiknol; **tiro** – ćiro; **tiri** – ćiri; **tire** – ćire.

3. **Ratilo** – raćilo; **arati** – araći; **buti** – bući.

Ani hramimi forma trubul te adikarolpe krlo t ano sa liparde thaj ano on mazutno lava, pale ano kazusosko lundjaripe (pstpozicie – ablativ ano jekhipe -tar, lokativujekhpiai -te), sar ini an rndone gindja (jek – jektoi; duj, dva – dujto.)

Hraminolpe grafea t.

Numa na: Kana **t** nakhel ani medialno pozicia maškar vokal **u** thaj kokorkrlo **l**, odote ovel paruvnibe. Ano misal: kernava hutel, siole ano nakhlo vakti forme hutlem, hutlan, **hutlo**, hutli... Numa, khupatne kokorekrlia **tl**- vakarenpe rndono sar **-kl**-. Ja, huklem, huklan, huklo, hukli.

An akaja situacia trubul te hraminolpe **huklem, huklan, huklo, hukli**...

Krlo p

Konsonanti **p** nanole paruvnibe.

Uani hramimi forma trubul te adikarolpe an sa pire pozicie e laveske an save ovel. Hraminolpe e grafea p.

Krlo č

An ulavde romane dijalektja, konsonanti **č** na vakarolpe šukar thaj majbut vakarolpe sar **ć**.

Ano misal, **čačo** – ćačo; **čačipen** – ćačipen; **čalo** – ćalo; **čar** – ćar; **čik** – ćik; **čući** – ćući; **čučo** – ćučo. Thaj vadže mazutno lavenge, save došale vakarenpe, a nane korektno ano hramime forme.

Ani hramimi forma trubul ano sa liparde thaj mazutno lava te adikarolpe krlo č, savo hraminolpe grafea č.

Dujto klasa

Krlura katar akaja klasa si konsekvencia **aspiraciaki**, savi si karakteristično vaš puranoindijake thaj neveindijake čhibija, sar ni vaš ulavde evropake, sar so si, an misal germaniaki thaj anglikani čhib. Aspirarno krlo si konsonanti, e krlea *h*.

Aspirato **kh**

An ulavde romane dijalektja, aspirato **kh** anglo vokalja **i, e** paruvnolpee an **čh** ja **čh**.

Misalia:

1. **Khelel** – čhelel; kher – **čer**;
2. **Khil** – **čil**; khino – čhino;
3. **Makhel** – ma**čhel**; **nakhel** – na**čhel**.
4. Aspirati **kh** ačhol biparuvnimo an avutne thaj esavako lava: bok**kh**, (pl. bokha); drak**kh**, (pl. drakha); duk**kh**, (pl. dukha); jak**kh**, (pl. jakha); **khakh**, (pl. khakha); lek**kh**, (pl. lekha), lik**kh**, (pl. likha); lok**kh**, (pl. lokha); lok**ho**, (pl. lokhe); mak**kh**, (pl. makha); nak**kh**, (pl. nakha); phak**kh**, (pl. phakha); ruk**kh**, (pl. rukha). Aspirati **kh** ačhol ini ano lava save kerde godole lavenda.

An hramimi forma trubul ano sa liparde thaj mazutno lava te adikarolpe vakardo aspirati **kh, savo hraminolpe digrafea **kh**.**

(Godova si jekhutno aspirat savo lela sa pozicie ano lava.)

Aspirati **th**

Ano ulavde romane dijalektja, aspirati **th** anglo vokali **e** paruvnolpe ano **čh**. Ano misal, **them** – **čem**. Godova paruvnibe našti te ovol lelino.

Te si kaj lav agorisilpe an **-e** phanel olen lav **thaj**, vaver lavea, aspirat i **th** katar phando lav ovel biašundo. Ano misal: me (th) aj tu.

Ani hramimi forma mangolpe te liparolpe ini mazutno lava save incaren aspirati **th, savo hraminolpe digrafea **th**.**

(Akava aspirati našti te ovol an finalno pozicia ja an agor e lavesko)

Aspirati **ph**

Akava aspirati nanole paruvnibe.

Ano hramimi forma trubul te adikarolpe ano sa lava ano save avel. Hraminolpe e digrafea **ph.**

(Aspirati **ph** sajekh si ano anglalipe e lavesko, nabut si ani medialno pozicia. Khonik nane ano agor e lavesko, ani finalno pozicia.)

Aspirati **čh**

Ano ulavde romane dijalektja, aspirati **čh** anglo vokalia **a, i, u** paruvnolpe ano **čh** ja **š**.

Misalia: **čhavo** – **čhavo**; **šavo**; **čhib** – **čhib**; **šib**; **čhdel** – **čhudel**; **šudel**; la**čho** – la**čho**; lašo; ma**čho** – ma**čho**; mašo. Lav popale došale vakarolpe.

Ani hramimi forma trubul ano sa liparde thaj mazutno lava te adikarolpe hanigako aspirati čh, savo hraminolpe digrafea čh.

Trito klasa

Krlo **g**

Ano ulavde romane dijalektia, krlo **g** anglo vokali **i** paruvnolpe ano **dj** ja **dž**.

Misalia: **g**ili – **dj**ili, **dž**ili; **g**ilabal – **dj**ilabal, **dž**ilabal; **g**inel – **dj**inel, **dž**inel; **g**iv – **dj**iv, **dž**iv.

Ano ulavde romane dijalektia, krlo **g** anglo vokali **e** paruvnolpe ano **dj**. Misalia: **g**elem – **dj**elem; **g**er – **dj**er.

Kana **g** si maškar vokalia **i** thaj **a**, adjahar avel dži paruvnibe ano ulavde dijalektja. Ano misal: **g**igarde – **dj**jarde, **dž**jarde.

Ano ulavde avrune lava, sar so si magija, **g** nakhel ano **dj** ja **dž**.

Kana **g** si ano maškar e lavesko maškar vokalo **n** thaj vokala **i**, **e**, **a** ja **o**, avel adjahar dži paruvnibe ano **dj** ja **dž**.

Misalia: **g**angjav – **dj**angjav, **dž**angjav; **g**angi – **dj**angi, **dž**angi; **g**angol – **dj**angol, **dž**angol; **g**hangiri – **dj**hangiri, **dž**hangiri; **g**angalo – **dj**angalo, **dž**angalo; **g**ange – **dj**ange, **dž**ange; **g**amenge – **dj**amenge, **dž**amenge.

Ani hramimi forma trubul ano sa liparde thaj mazutno lava, sar ini an kazusja, lundjaripe (postpozicije – genitiv ano butipei -go, -gi, -ge; dativ ano butipei -ge) te adikarolpe krlo g, savo hraminolpe grafea g.

Krlo **d**

An ulavde romane dijalektia, thaj an tikne gindoske lava, krlo **d** anglo vokali **i** nakhel an **dj**. An misal: **d**ives – **dj**ives; **d**ivesa – **dj**ivesa; **d**ivesavol – **dj**ivesavol; **a**dives – **dj**ives. (An disave dijalektia lav **d**ives vakarolpe sar **g**ives.) Paruvnibe sikavel, ini lav **d**angjav – **dj**angjav.

Ani hramimi forma trubul te adikarolpe hanigako krlo d an sa liparde thaj mazutno lava, pale ano kazusosko lundjaripe (postpozicije – ablativ ao butipe -dar, lokativ ano butipe -de), sar ini an pašnavne save keren komparacia (komparativ -der) ja ano e kernave save an pašnavnego vakti sikavena nakhlo vakti (preterit) siolen karakteristikano marker -d-.

Hraminolpe e grafea d.

Numa na: Kana **d** si an medialno pozicija maškar vokalo grafi **n** thaj **l**, odote avel dži paruvnibe. Ano misal: kernava phandel, siole an nakhlo vakti forme phandlem, phandlan, phandla... Numa, khupatne grafja **-dl-** vakarenpe rndono sar **-gl-**. Ja, phangle, phanglan, phangla... An akaja situacija čačune hraminolpe **phanglem, phanglan, phangla...**

Krlo **b**

Konsonanti **b** nanole paruvnibe, numa an disave situacie kana arakholpe anglo **s**. Odote vov nakhel an **p**.

An hramimi forma trubul te adikarolpe an sa lava an save avel. Hraminolpe grafea b.

Krlo **dž**

An ulavde romane dijalektja krlo **dž** vakarolpe sar **dj** ja **ž**.

Misalia: **dž**anav – **ž**anav; **dž**av – **ž**av; **dž**ivdo – **ž**ivdo; **dž**uto – **ž**uto **dž**uvli – **ž**uvli. Godova paruvnibe bilelino stio ani hramimi forma.

Ani hramimi forma trubul an sa liparde thaj mazutno lava te adikarolpe hanigako krlo dž, savo hraminolpe digrafea dž.

Štarti klasa

Krlo **m**

Krlo **m** nanole paruvnibe.

Ani hramimi forma trubul te adikarolpe ano sa lava ano save avel. Hraminolpe grafea m.

Konsonanti **n / nj**

Majbut paruvnibe ovena an forme plurali navnego džuvljikane jeroske kaski fundoni forma agorisarelp e konsonantea **-n** ja **-ni**. Odote o **n** nakhel ano **nj**.

Misalia: phen, penja, ran, ranja, rani, ranja, grasni, grasnja, pani, panja. Paše godova krlo **nj** si an lava avrun e vicake.

An hramimi forma mangolpe te lenpe paruvnibe. An sa vaver lava thaj olenge forme an save avel n, trubul te adikarolpe. Godova konsonanti trubul te adikarolpe ini an postpozicia -ne- savi avel an paruvnibe rndone gendengo an kazusia. (Misalr: jekto, ablativ: jektonestar, dujtonestar.)

Hraminolpe e grafea n.

Olesko paruvnibe hraminolpe digrafea nj.

Pangžto klasa

Konsonanti **v**

Konsonanti **v** nanole paruvnibe.

An hramimi forma trubul te adikarolpe an sa lava thaj olenge forme kote avel.

Hraminolpe e grafea v.

Konsonanti **r**

Vaverutno etimološko vica e romane krlesko **r**, sar ini but vaver forme thaj situacie, ande dži keribe sa registri nijanse oleske vakeribasko, Numa, o pipe godova, godova krlo na hačargja paruvnibe, ni našti te ovol paruvno.

An hramimi forma trubul te adikarolpe an sa lava thaj olenge forme.

Hraminolpe e grafea r.

Konsonanti **l / lj**

Konsonanti **l** (ja likvida) na hačarela paruvnibe kana si an anglalipe e lavesko (ano inicialno pozicia) thaj po agor e lavesko (ani finalno pozicia). An baro gindo e situaciengo na paruvnolpe ni kana ano maškar e lavesko si, ulavde kana an lava kote si **g-** (**gl**)-, **r-** (**rl**)-, **s-** (**sl**)-, **š-** (**šl**)-, **b-** (**bl**)-, **k-** (**kl**)-, **č-** (**čl**)-, **v-** (**vl**)-. Numa, paruvnibe ovel kana an maškar e lavesko si (an medijalno pozicia) maškar harne thaj lunge vokalia thaj kana si o lava telo jotuibe, ja ovena jekh e krlea **j**. Odote o **l** nakhel ano **lj**. Paše godova krlo **lj** si an lava avrun e vicake.

Misalia: lačhipen; laž; lav; lava; lil; lokho; lolo; lon; love; lošalo.

Misalia vaš lava an save si konsonanti **l** po agor e lavesko: bal; čel, roj; čhel; devel; mel; šel; ternjol.

Misalia vaš lava an save konsonanti **l** si ano maškar e lefesko: balval; čalo; ilo; angle; berli; reslo; dikhlo; bešlo; šelo; šuvlo; džanglo; ulo.

Ani hramimi forma trubul t eadikarolpe an sa akala mazutno lava. Paše godova ulavde e kernave siolen ano preterito karakteristično marker -l-. (resel, reslem; reslan; reslo, resli.)

Hraminolpe e grafea l.

Lava sar so si balji; čiriklji; rovlji; xoljariko, sar ini baro gindo kauzativno e kernave ano save avel konsonanti **l**, **trubul te hraminolpe e digrafom lj.**

Šovto klasa

Krlo **rr**

An ulavde romane dijalektia krlo **rr** vakarolpe sar **x**.

An misal: **Rrom – Xom; rroj – xoj; barr – bax**.

Ani hramimi forma akala paruvnibe nene leline. Vaš godoleske trubul te adikarolpe krlo rr an liparde lava, olenge forme thaj olenge lava.

Hraminolpe digrafea rr.

Eftato klasa

Konsonant **i s** avel an anglaliipe e lavesko, an maškar thaj po agor e lavesko bi paruvniba.

Ano misal: **sa; sado; sano; sap; sastri; sasuj; saso; dives; džas; khas; xas; mas.**

Konsonanti **s** si ano majbari komunikacia an romane lava e konsontantenca **t- (st)-, k-(sk)-, p-(sp), v-(sv)-, r-(sr), n-(sn)**.

1. An paruvnibe navengo muršikane jerosko, save sikaven džuvde isipena, an singulari instrumentaleski sikvel pes dufton s. Ano misal, **manušessa**. Akava duflon s nane lelilno

2. Katar e vaver rig, paruvnibe e lavesko lena ano plurali instrumentali phando **-ns-**. An misal: **manušensa; barrenša; lenša**. Ani godoja situacia, krlo **s** paruvnolpe an **c**, thaj ovel forma **-ca-**.

Ja, manušenca, barrenca, lenca.

Paruvnibe an angluni situacia andja kaj an ulavde romane dijalektja o **s** paruvnolpe an **h** ja **j**. An misal **manušesa – manušeha** ja **manušipena**; an than **lesa – leha** ja **leja**. Godova krlosko paruvnibe si katar sanskrt, thaj anavlape visargizacia.

Numa na forma -ca, krlo s trubul te adikarolpe ano sa lava thaj olenge forme, sar ini an kazusosko lundjaripe (postpozicije – instrumental ano jekhipe -sa, sar) ano save avel.

Hraminolpe e grafea s.

Konsonanti **š**

Konsonanti **š** avel adjahar an anglaliipe e lavesko, an maškar thaj an agor bi paruvniba. An misal: **šax; maškar; deš; biš.**

An hramimo forma krlo š trubul te adikarolpe an sa lava thaj olenge forme save avel.

Hraminolpe e grafea š.

Konsonanti **c**

Konsonanti **c** avel an tikno gindo e romane lavengo, savenda ulavde uč mothavde.

An hramimi forma krlo c trubul te adikarolpe an o sa romane lava, lava avrune vicake thaj ano kazuosko lundjaripe (postpozicia – instrumental ano butipe -ca, -car).

Hraminolpe e grafea c.

Konsonanti **z**

Konsonanti **z** avel adjahar an tikno gindo e romane lavengo, savneda ulavde olenda uč vakarde.

An hramimi forma, krlo z trubul te adikarolpe sar lav katar romani čhbi, adjahar ini sar lav avruna vicaki.

Hraminolpe e grafea z.

Konsonanti **ž**

Konsonanti **ž** arakhlllo an lava avrune vicake ja sar konsekvencia e paruvnibaski, e krlesta dž savo nakhel an ž, so karakteristično si vaš ulavde dijalketia thaj vakeribe.

An hramimi forma krlo ž trubul te labarolpe numa an lava avrune vicake.

Hraminolpe e grafea ž.

Ohtoto klasa

Konsonanti **h**

Paše godova so elementi aspiratjengo thaj rezultati e kroske paruvnibasko si, krlo **h** arakhlo an tikno gindo e romane lavengo, save ulavde mothavde.

Ani hramimi forma krlo h trubul te adikarolpe sebepi lav katar romani čhib, adjahar an avrune lavengi.

Hraminolpe e grafea h.

Injato klasa

Krlo **x**

Krlo **x** an but situacie katar avrune lava ja rezultati kroske paruvnibasko ani romani čhib.

Ani hramimi forma krlo x trubul te adikarolpe e lavea katar romani čhib, adjahar ini e lavea avrune vicako.

Hraminolpe e grafea x.

Dešto klasa

Krlo **j**

Krlo **j** katar angluni teloklasa akala hamima klasako rezutati si e kroske paruvnibasko, maškar save an purano (panojotisno) **i**, palo godova krlo savo hraminolpe an indijsko čhibija e grafea **y**, diftongi.

Krlo **j** an inicialno pozicia ja ano anglalipe e romane lavesko ja lundjaripe, si ano godova so ani hanigaki forma laveski angle ulavde avazengi integrišinenape an olesko fundo, (Vokali *a-* thaj konsonantia **j-**, **n-**, **v-** anglune si protetičko sufiksia.)

Misalia: jag; jakh; jekh. Ano maškar e lavesko: bajrarel; dija; kleja; najarel. An agor e lavesko: baj; duj; goj; khoj; rroj; šaj.

An hramimi forma krlo j trubul te adikarolpe an lava save si an alavari e romana čhibjiako, sar ini an lava avrune vicake. Paše godova, ulavde e kernave siolen ini preterio markeri -j-. (rovel – preterit: rujem, rujan, ruja.)

Hraminolpe grafea j.

Krlo **đj**

Krlo **đj** rezultati si e kroske paruvnibasko thaj keribasko, savenda majsemno uč hramime. Paše godova, vov si khupatno kotor lavesko avrune vicako.

Hraminolpe digrafea đj.

Krlo **ć**

Krlo ć rezultat i si kroske paruvnibasko. Paše godova, vov si khupatno kotor lavesko avrune vicako.

Hraminolpe e grafea ć.

Krlo **čh**

Aspirato **čh** rezultati si e kroske paruvnibasko.

Hraminolpe e digrafea čh.

Krlo **lj**

Krlo **lj** rezultati si e kroske paruvnibasko. Paše godova, khupatno kotor si e lavesko avrune vicako.

Hraminolpe e digrafea lj.

Krlo **nj**

Krlo **nj** rezultati si e kroske paruvnibasko. Paše godova, khupatno si kotor e lavesko avrune vicako. Hraminolpe e digrafea nj.

Krlo **f**

Krlo **f** iz dujte teloklase hamimo e dešta klasa avrune vicaki.

Ani hramimi forma krlo f trubul te adikarolpe e lavea savo ulo ani romani čhib, adjahar ini vaš vakeribe avrune lavengo.

Hraminelepe e grafea f.

Krlo **y**

Krlo **y** si katar dujto teloklasa hamimo e dešta klasa thaj vakarolpe katar etimološko thaj istoriako chinadipe, sar ini e lavea avrune vicake. An but scienciake studie katar romani čhib save ikalde pi germaniaki, anglikani, francuskaki thaj vaver evropake čhibija krlo **y** istemalkergjape an krlo sar **j** ja **i**, krlo savo si maškar duj krlura. Citiribe tekstjengo ani hanigaki forma rodela grafi **y** te ovol ole poro than ani romani čhib.

Paše godova, labaripen e grafesko **y** trubul an hramimi forma te ovol šužo vaveripe maškar **medijumia**, katar e jekh rig, thaj **aktiv** thaj **pasiv**, katar e vaver rig.

Ani hramimi forma krlo y trubul te adikarolpe an liparde situacie.

Hraminelepe e grafea y.

An fundo e hramime klasengo krlengo, olengi analiza thaj analiza kroske paruvnibasko, šaj te vakarolpe kaj ani romani čhib si 38 lekhia savenda 10 (**čh, čh, dj, dž, kh, lj, nj, ph, rr, th**) hraminenpe sar digrafia, a 28 (**a, b, c, ć, č, d, e, f, g, h, x, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, y, z, ž**) sar grafja.

KRLOSKO SIKAVIBE

An romani čhib si, paše krlosko paruvnibe, ini krlosko sikavibe. Pinžaripe thaj hačaribe akale krloske sikavibasko anel dži čačuno thaj šukar vakeribe thaj hramibe, sar ini an hačaribe e procesesko savea dende paruvnibe ano lava ja dikhena keribe phare lavengo.

Misalia e krloske sikavibasko

Afereza

Afereza sikavel ačhibe anglune krlesko katar fundo e lavesko.

Ano misal: personalno anav amen, vakarolpe an ulavde situacie *men*. Bi inicialne a vakarenpe ano ulavde situacie ini ulavde kazuseske forme akale dženuodne sarnanvnenca. Ano misal, *mende*, ano than amende ja ano misal lav vadže vakarolpe *adže*.

Alternacia

Alternacia si rndono sikavibe ano etimološko jekha jekh lava ano sinhronizuimo jekhipe. Katar e vaver rig, alternacia sikavolpe an morfologičko jekhipe thaj si vaš gramatikaki diferenciacia.

Romani čhib si la ini baro gindo misalengo save verifikuinena ini angluni ini dujti situacia. Jekh e bare misalenda vaš angluni situacia si navni **raklo**; rakli. Akala navna an hindij čhib si jekh e čhbijenca thaj anavde **larko**. Kana ano pučipe dujti situacia, alternacia avel ani deklinacia, paruvnibe e lavengo pedo kazusja, thaj konjugacia, paruvnibe e kernavnego po vaxta.

Apokopa

Apokopa sikavolpe našaliba e palune krlesko katar fundo e lavesko.

An misal: anav baxt, vakarolpe ini *bax*; grast – *gra* ja *gras*; kašt – *kaš*; vast – *va* ja *vas*.

Asibilacia

Asibilacia sikavel vakeribe e lavengo e anglune grafea “c” (ja cišlaut, pi germaniaki čhibi *Zischlaut*) an ulavde lava. Godoja praksa uli ini an ulavde romane dijalektia thaj vakeribe. An misal, lav tikno, vakarolpe ini *cikno*; kinel – *cinel*; khino – *cino* ja *cihno*; crdel – *cidel*; kiral – *ciral*. Vakarde misalia sikavena kaj an romani čhib, sa an vaver čhibja, asibilacia ovel (a) kana krlo **t** si maškar vokalia **i**, **e**, so sikavolpe e paradigmatično misalea **generation** – *generacia*;

Kana vokalo **k** thaj **g** si anglo vokalia **i**.

Asimilacija

Asimilacia ikljol katar artikulaciono jekhipe e ulavde krlesko ano olesko pašipe. (Si but misalia adjahar sar so si – *progresivno*, *regresivoa*, *totalno*, *parcialno*, *recipročno* thaj *kontaktno asimilacia*.)

Jekh e džiakana hari sikavdo a semno misal si paruvnibe savo ulo an kazusosko forme personalno navnengo sebepi asimilacia. Personalno nav ano genitiv si le forma ano misal *mango*, an dativ – *mange* an instrumentali – *mancar*; an lokativi – *mande*, an ablativi – *mandar*. Personalno nav amen,

ano genitiv si le forma *amengo*; an dativ – *amenge*; an instrumentali – *amencar*, an lokativi – *amende*; an ablativi – *amendar*. Prekal akanutni paradigma, personalno nav me, trubul an liparde kazusja te ovol le avutne forme: *manko*; *manke*; *mansar*; *manste*; *manstar*.

Soske e personalne navesta me, fundo savo e e kazus **man**, kaske delape postpozicia **-ke**, krlo **k** si maškar krlo **n** an lipardo fundo thaj perimasko kazus thaj vaver vokalia **o** thaj **e**. Katar godova ulo paruvnibe an kazusosko forme personalno navengo, me, ano genitiv thaj dativ. Godola paruvne forme si esvko e formenca amen, ano genitiv thaj datvi. Avena an forma sar **mango**, (gen. pl.) **amengo**, (dat. sg.) **mange** – (dat. pl.) **amenge**.

Forma e personalno naveski me, an instrumentali ulo aniba ola ani postpozicia **-sa** fundo e perimasko e kazus **man**. So sikavel kaj uli forma **mansa**. Numa, krlo **s** maškar **n** (ano fundo perimasko kazus **man**) thaj vaver vokali **a** (katar postpozicia **-sa**), paruvnolpe ano **c**. Prekal godova, ovel forma **mancar**. Avelsar forma (instr. sg.); (instr. pl.) **amencar**.

Forma personale navesko me, an lokativ ovel deviba postpozicia **-te** an fundo e perimasko kazus **man**. So sikavel, kaj ovel forma **mante**. Numa, krlo **t** maškar konsonanti **n** (ano fundo perimasko kazus **man**) thaj dujte vokalesko **e** (katar postpozicia **-te**), paruvnolpe ano **d**. Avel ani forma (lok. sg.) *mande* – (lok. pl.) **amende**.

Forma personalne naveski me, an ablativ ovel deviba postpozicia **-tar** an fundo perimasko kazus **man**. So anel forma **mantar**. Numa krlo **t** maškar konsonanti **n** (an fundo perimasko kazus **man**) thaj dujte vokalesko **a** (katar postpozicia **-tar**), adjahar paruvnolpe ano **d**. Prekal godova lelope forma **mandar**. Avel an forma (abl. sg.) **mandar** – (abl. pl.) **amendar**.

Prekal godova šaj te dolpe klidutnipe: postpoziciako (**go**, **-ge**, **-car**, **-de**, **-dar**) save lenape e fundo perimasko kazus e lavesko save avena sar rezultati e asimilaciako.

Konsekvne e asimilaciake si adjahar defomrišime forme e personale naveske tu. Godova nav našalgja piri forma an genitiv. Ole paruvnela nav *tiro* ja *ćiro*.

(An ulavde diijalektja godova si ini e vaver personalno navenca: an than *mango* – *morro*, an than: *amengo* – *amaro*; an than *tumengo* – *tumaro*).

Forme personale naveske tu, deformišime adjahar an dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ. Akala misalia sikavena kaj asimilacia an romani čhib si but, a olako pindžaribe e bare semnibasta vaš vakeribe e paruvnibasko savo oven an fundo thaj forme e laveske.

(Diferentno si e disimilaciata.)

Elizja

Elizia mukenpe pobut thaj bimangline krloa an lava ja maškar lava, ulavde kote ovel *hijatus* (zijejv). Romani čhib siola but adjahar misalia.

Epenteza

Epenteza ovel kana denpe vadže krlura ja grupe krlurenge an ulavde lava. Godova majbut ovel an situacia kana kerelape hijatus an disave lava.

An misal lav phub, an disave thana došale vakarolpe – **phumb**.

Epinteza

Epinteza lundjarolpe fundoni forma e laveski. An romani čhib majbut avel an rola e lavengi kote aven krlura **k** thaj **n** ja vokali **a**, **i**. An disave situacie epinteza si manglini, a an disave bimanglini.

An misal, manglini si an nava sar so si angrusti – angrustin; amali – amalin; livadi – livadin.
 Numa bimanglino si ano lava sar so si – čurik; pori – porik; našti – naštik.)
 (Akava misal majbut ovel an vakeribe e Romengo katar e Vojvodina.)

Glotalizacija

Glotalizacija ovel e ulavde phaniba vokalurja grafengi katar ikljona khrloske krlura, ja avel dži laringizacija.

An misal: lav manro, savo an *alternacia* vakarolpe an ulavde dijalektja ini marno, paruvnibe si an disave dijalektja thaj vakarolpe ini sar maxno. Katar godova ikljona gindoske varijante e fudone lavesko, sar an misal vaš godova kaj lelino anav **morho**, savo siole varijante vaš vakeribe: munro, mung**rho**, mrno, **mxno**, mlo.

Jotouibe

Jotouibe ja jotizacija ovel ulavde an slovensko čhibija, numa oj majbut lelini ani romani čhib, so ka mothava but misalenca. Ano plurali disave romane lavengo sar so si **phov**; **phuv**; **sovli**; **suv**; **xiv** (xv, xuv), krlo **j** avel sar indikator etimološko vicako godole lavengo. (Sanskitsko; bhru f., phov; bhumi f., phuv; vratan n., sovli; suci f., suv; kha m., xiv.) Vaš godoleske, pluralno forme liparde lavenge si phovja; phuvja; sovlja; suvja; xivja, (Opipe godova ano disave romane lava kasko fundo agorisilape e kokorekrlea -v, ačhol krlo **j** ano butipe, soske on siolen vaverutno etimološko vica. Ano misal ruv – ruva; džuv – džuva.

Kontrakcia

Kontrakcia čhinenape duj grafja ano jekh. Specialno forma godole keribasko si sireza (grecia: siresis), savi sikavel jekhipa e duj vokalurengo ja grafengo ano jekh. (Opipe godova *sidijereza*.) Katar but misalia kontrakcie an romani čhib, vakaras ini nekobor pradigmatikake misalia: Devel – *Del*; dives – *djes*; morho – *mo*; tiro – *čo*; sem – *sm*.

Metateza

Metateza sikavel paruvnibe krlengo e grafengo an lava. E dijalektesta ja vakeribasta, godova kerelape relativno but. An misal, anav asjav, vakarolpe ano deš varijante (ajsav, sjav, vsjav). Godova sar sikavelpe si konsekvenca e barjaripaske lavesko, savo avel katar sanskrt tesko nav **pasani f**. Pale godova ovel ini e lavenca sar so si čirvo – *čivro*; phurd – *phrud*; pašavro – *pašvaro* (*pašravo*, *paršavo*, *prašavo*.), rat – *jrat*.

Palatalizacija

Palatalizacija sikavel lokipe e ulavde anglatalajeske krlengo sar so si **dj**, **ć**, **č**, **dž**, **ž**, **š**, **lj**, **nj**. Konverzacija krlengi **g** an **dj**, **k** an **ć**, **kh** an **čh**, sar ini vaver liparde krlura vaš save angle vakargjam, mothaviba vaš von misalia.

Proteza

Proteza sikavel keribe thaj phanibe ulavde krlengo an anglalipe e lavesko savo pale integrišinolpe, so angle vakardo ano ulavde misalia. Protetikako sufiksi – vokal **a** thaj konsonanti **j** uč si an but romane lava. Numa, si misalia save sikaven kaj protetikako **j-** bimanglino, thaj vaš godova šaj te

vakarolpe kaj olesko labaripen bikorektno. Godova si avutne misalia: **abijav** – (nakorektno) *jabijav*; **agor** – (nakorektno) *jagor*; **vaver** – (nakorektno) *jvaver*; **ilo** – (nakorektno) *jilo*; **vov** – (nakorektno) *jov*; **voj** – (nakorektno) *joj*; **von** – (nakorektno) *jon, jone*.

Nane korektno labaripen e protetikake grafesko **v-** an disave lava. Godola si avutne lava: **učho** – (nakorektno) *vučho*; **ušt** – (nakorektno) *vušt*; **arho** – (na korektno) *varo ja jaro*.

Nane korektno ni labaripen protetikako **h-** an ulavde lava. An misal, **amal** – (nakorektno) *hamal*; **amalin** (nakorektno) *hamalin*.

Nane korektno ni labaripe e grafesko **x-**. An misal **amil** – (nakorektno) *hamil*. (Godova kernav si le etimološko juv an sanskrtesko miks (III), amil. Sinonimno romano kernav **prčil**. Avel katar sanskrti prc (VII, III), amil.)

Visargizacia

An sanskrt si bašundo aspirati **h** thaj visarga **h**. (Visarga ani transkripcia sikavdi e punktoa istelo grafja h.) E visargata, bibašaduno aspirati, ikljol nav “visargizacia”. Godova bibašaduno aspirati sikavel kaj vadže an disave lava si. An misal jag, jaga; pat - pata. Telo visarge, konsonanta **s** ani finalno pozicia disave lavengi – (**les**; **pes**) ja ano kazusosko forme (akuzativ, instrumental, lokativ thaj ablativ) vakarolpe sar kaj na ašundol h.

(An disave dijalektja ano than **s** ašunolpe j.)

An misal, manuš – *manušes*; *manušeh*.

Amimo krlosko sikavibe

Amime krloske sikavibe sikaven maj angle duj ja nekobor krlura ano jekh lav save an vov kerde tikno ja pobaro paruvnibe. Katar e vaver rig, romani čhib sila šelberšipa but paruvnibe e vaver čhibijenda, e iransko dži jermensko, prekal turkiako, greciako, thaj slovensko, dži romansno thaj germansko čhibijenda. Disave godole čhibijenda, sar an misal, iransko, jermensko thaj greciako, mukle semnibe an sa romane vakeribe. Vaver čhibija kerde kaj ulavde romane dijalektura thaj vakeribe godole romane grupengo save pobut djivdime ano godova thana te ačhon,

Sandhi

Katar krlosko paruvnibe thaj keribe agorisina harne vakeriba katar sandhi, savo adjahar, angle lipardo. Sandhi, sikavel kaj an sistemi zorale hakajengo e sanskrtesko sikavel jekha jekh paruvnibe ini anglalipe e lavengo save avena jekh palo vaver ano vakeribe.

Sandhi sikavel khupatno khedipe lavengo an vakeribe. Godova procesi khedipasko kerolpe an fundo 12 hakajengo. Disave olenda si vaš vokalia thaj olengo paruvnibe, agorisardo e **i**, **u**, **r** save nakhen an kvašvokalia. Prekal godola hakaja, **ai** anglo vokalia dena lungo **a**, **-au** dela **-av**, Vaver hakaja si katar konsonantja, konsonantjenge grupe thaj olenge paruvnibe telo ulavde definišime grafja.

Paše angle vakarde lava, ani romani čhib si pobaro gindo misaliengo save sikaven kaj si sandhija thaj kaj ini voj kergja paruvnibe an formulacia e hakajengi. An misal an ulavde dijalektja lav **gav**, vakarolpe **gau**; **prnango**, ulo e anavesta **punro**, thaj e sikavibasta **nango**. (Ja: “prnango”)

Lav **šrnango**, ulo khedipa navesko **šero**, ja šrnango.

Vadže si misalia **khangiri** – **khan**, (Numa an godova romano lav arakhlo ini sanskrtesko kernava **khan**, thaj anav **giri**, savo si jekh e jekha jekh sikaviba ano hindi čhib.)

Misalia vaš sandhi si ini ko phare lava ule e glagolesta, inaribaske navengo. An misal, **delpēšare**.

MORFOLOGIA E ROMANE ČHIBAKI

Morfologia uli vadže an 19. šelberšipe sar angluno noj vaš barjaripe e lavengo. Pale saikeribe e morfologiako barilo, adjahar kaj paše forma, morfologia sikavel ini andruni struktura, funkcia thaj morfemia, save si majhari legardutne e sikavibaske an lava jekha čhibijako.

Resja olake analizake si verifikuibe kriterijuma an fundo savo ulavenpe misalia e lavenge, sikavolpe regularnost fleksiaki (deklinaċia, konjugacia thaj komparacia), kerolpe rodipe e gramatikake kategoriengo, sar so an misal si: tempus (vaxti), modus (forme) thaj olenge čhibijake korelatia, baziċno elementia, principia kombinacie semantiċko funkciake nevekerde lavenge an rami keribe godole lavengo.

Ani romani čhib si 11 misalia lavengo save ulavonpe an paruvne thaj naporuvne.

Dženo (uzo navni), navni, pašnavno, sarnavne, gendja thaj e kernave si misal e paruvne lavenge.

Pherdipen, propozicia, phandina, la bahamia, phanibaske grafjai, lava thaj vadže akharibe si biparuvimaske misalia e lavenge.

Gramatikake kategorije leline vaš i navne, pašnavne, sarnavne thaj determinitivia sikaven: jero, gindja, kazusja, džuvde /nadžuvde.

Gramatikake kategorije vaš e kernave si: dženo, gindo, modus, tempus, thaj *genus verbi*.

Dženo ja artiklo. Nav ja vaš lava save sikaven navno jero thaj gindo. Ulavdo dženo uzo navni muršikano jero si grafi **o**; uzo nav džuvljikano jero sar grafi **i**. An plurali sajekh ovel uzo navna muršikano, adjahar ini uzo navna džuvljikano jero, pedo hakaj dženo **e**.

Ano misal: *o manuš, e manuša, i manušni, e manušnja, i standardizacia e rromane čhibake, i rromani čhib, o alfabeto e rromane čhibako*.

E navna

E romani čhib siola:

1. duj jero: muršikano thaj džuvljikano
2. duj ginda: singular thaj plural
3. trin bazake kazusaja: nominativ, casus obliquus (perimasko kazus) thaj vokativ. E perimasko kazusesta e ulavde lundjaripa (postpoziciata), ovna genitiv, dativ, akuzativ, instrumental, lokativ thaj ablativ. Paše godova an istemalkeribe si ini vadže prepozicional.
4. kategorija džuvdo lela navna vaš sa so si džuvdo, save an perimasko kazusi, ja ano akuzativi lena lundjaripe e lavesko: navna muršikane jerosko **-es** ano singular, **-en** an plural. (Navna muršikano jero vaš isipena nanolen lundjaripe, olenge forme ano perimasko kazusi si jekh e forma ao nominativi). Navna džuvljikano jero vaš džuvdo isipena siolen lundjaripe **-a** ano singular, **-en** an plural. (Navna džuvljikano jero vaš isipena nanolen godola lundjaripe, olengi baza an perimasko kazusi si jekh e baza ano nominativi).

Kazus

Kazuso (lat. *casus*, kazus). Kazus sar morfološko kategoria prezentuinelu sakoja ulavdi baza navnenge lavengi ani deklinirimi paradigma. But navnenge lava hačarena paruvnibe, e fonetsko-fonološko, prekal morfološko, dži ulavde postpozicie, kazusosko lungarimate. Godova kerel ini paruvnibe ani akcentuacia. Romano kazusosko sistemi si dujnivelesko. Nominativ, obliquus (ja perimasko kazusi) thaj vokativ si primarno kazusja. Genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ si sekundarno kazusja. Von oven adjahar so an fundo perimasko kazus (savo pedi forma sar akuzativ) lundjarela ulavdi postpozicia, save ikljona kotar maskarutno indiate čhibja. (Postpozicia vaš genitiv, dativ thaj ablativ an jekhvaxti sii ini bahamia, so si situacia e hindu čhibija.). Jekh kotor kazusosko sistemsko si ini prepozicionali. E funkcienda thaj sikavibasta, kazusja šaj te lel pes an tromali baza, e dženoa thaj bi dženoa. Pale, šaj te oven phande i propozicia ja obligacione determinatorea.

Thaj po agor, šaj an jekhvaxti te oven phande e propozicia thaj obligacione determinatorea. Labaripen e kazusjengo ani romani čhib šaj te ovol e kernavenda thaj pašnavnege formenda, sar ini e vaver misalenda thaj formenda e lavenda. Godova, pale ulaven hakaja katar istemalkeribe e kazusjengo, ini te oven tradicionalno, ini te oven katar barjaripe edukuibasko, lilavnipasko, barvalipasko, thaj moderno komunikaciako pi romani čhib. Ano disave situacia katar godova dikhenape ini avri čhibijako paruvnibe ano misal religiako, kulturako, socialno. Po agor ini kaj nane paluno, sociolingvistikako činadipe thaj situacia paruvnibaski kazusosko sistemi thaj labaripen e kazusjengo.

E navna e muršikane jerosko

E navna muršikane jerosko vaš džuvde isipena siolen vaverutne agorisibe.

Ano misal: o anro, (e anre); o bakro, (e bakre); o brid, (e brida,); o dand (e danda), o devel, (e devla); o grast, (e grasta), o guruv, vo (e gurva); o manuš, (e manuša); o rič (e riča); o Rrom (e Rroma); o ruv (e ruva); o šošoj (e šošoja), ulo (e ule).

Disave e mothavde navnenda si jekh e pire baza. Godola si: o brid, o dand, o grast, o manuš, o rič, o Rrom, o ruv, o šošoj. Ano perimasko kazusi anolpe an godola navna lundjaripa **-es**, savo an genitiv, dativ, akuzativ, instrumental, lokativ thaj ablativ e singulareško. Palo odova lungaripe, aven postpozicie (agorisarde lungaripa) **-ko**, ki, ke za genitiv; **-ke** vaš dativ; akuzativ si jekh e forma perimaske kazusea; **-sa** vaš instrumental; **-te** vaš lokativ; **-tar** vaš ablativ.

An misal, o manuš, čovjek, siole jekh forma ano nominativ e singulareško; an perimasko kazusi-manušes. An plurali, navni manuša, siole piri baza **manuš-**. Godoja baza ano perimasko kazusi e pluralesko si – manušen.)

Singulari thaj Plurali

N.	o manuš (čovek)	e manuša (ljudi)
G.	e manušes ko (čoveka)	e manušengo (ljudi)
D.	e manušes ke (čoveku)	e manušenge (ljudima)
A.	e manušes (čoveka)	e manušen (ljude)
V.	manuša! (čoveče!)	manušalen!
I.	e manušesa (s čovekom)	e manušencar (s ljudima)
L.	e manušeste (čoveku)	e manušende (ljudima)
Abl.	e manušestar (od čoveka)	e manušendar (od ljudi)

(E prepozicionalea, savo siole baza nominativeski, sajekh aven e propozicia. Prepozicional sajekh kerel paruvno lokativ thaj ablativ. An misal manušešte, baza an prepozicional si **ko manuš**; ano than manušeštar, **tar o manuš**.)

Diferentno kale navnenge si anro, bakro, ulo, nane jekh jekh e pira baza. Olengi baza si; **anr-**, **bakr-**, **ul-**. So sikavel, lundjaripe **-es** avel ano odoja baza an sigunari, lundjaripe **-en** ano plurali. Prekal odova, perimasko kazus odole navnengo an singulari si anres, bakres, ules. Palo godova, sar ano naklo sura, avena postpozicie: **-ko** (genitiv), **-ke** (dativ), akuzativ si jekh e peravimaske kazusea, **-sa** (instrumental), **-te** (lokativ), **-tar** (ablativ). Postpozicia vaš kazusno baza ano plurali si sar ani sura navnengi manuša. Odola navne si vaver e nakhle ano vokativ e singularesko.

An misal o bakro si le adjahar paruvnibe:

Singulari: N. o bakro, G. e bakres**ko**, D. e bakres**ke**, A. e bakres, V. bakreja! (Krló -j- avel kotar fonetsko činadipe) I. e bakres**a**, L. e bakrest**e**, Abl. e bakrest**ar**.

Plural: N. e bakre, G. e bakreng**o**, D. e bakreng**e**, A. e bakren, V. bakralen! I. e bakrenc**ar**, L. e bakrend**e**, Abl. e bakrend**ar**.

Po agor, navni devel, ano krlengo paruvnibe (*kontrakcia*) si la baza **devl-**. So sikavel, lundjaripe **-es** avel an godoja baza ano singulari, lundjaripe **-en** an plurali. Palo godova, sar an nakhlo sura avel dži vakardi postpozicia.

Navni devel si la adjahar paruvnibe.

Singular: N. o devel, G. e devles**ko**, D. e devles**ke**, A. e devles, V. devla! I. e devles**a**, L. e devlest**e**, Abl. e devlest**ar**.

E navna muršikano jeroske save sikaven šeja siolen averutne lundjaripe.

An misal o angar, (e angara), o aster, (e astera), o barr, (e barra), o burr, (e burra), o čaro, (e čare), o kher, (e khera), o lil, (e lila), o mas, (e masa), o sastri, (e sastra), o šolo, (e šole), o umblal, (e umblala).

Odole navnenda numa o čaro, o sastri, šolo, siolen forma savi averutni olenge formenda. Olengo fundo e lavengo si: **čar-**, **sastr-**, **šol-**. So sikavel, lundjaripe **-es** avel ano odova fundo ano singulari, lundjaripe **-en** ano plurali. Prekal godova, perimasko kazus odole navnengo ano singulari si čares, sastr**es**, šol**es**. Numa, ni odola e navne, ni aver save vakarde navna save si len vipal fundo thaj forma, an akuzativ e singularesko nanolen lundjaripe **-es**. Oleni forma ano akuzativ si jekh e forma ano nominati. Ano aver kazusia e singulareske, forme sa anavnengo si len palo **-es** vakarde postpozicie: **-ko**, **-ke**, **-sa**, **-te**, **-tar**.

Perimasko kazus ano plurali sile lundjaripe **-en**. Ano aver kazusia e pluraleske, forme sa nanvengo silen palo **-en**, vakarde postpozicie **-go**, **-ge**, **-ca**, **-de**, **-dar**.

(Kotar odova mangolpe te džanolpe mothovdipe savo vakardo an teksti kotar krlurenge paruvnibe thaj sikaviben).

An fundo e vakarde misalengo, šaj te anolpe klidutnipe: Sa romane navna e muršikane jeroske save si len agorisibe e **-o**, so sikaven e sufiksea an deminutiv **-oro** si len baza savi nane jekh olenga forma. Numa ulavdipe si ko personalno navne (*nomen proprium*), thaj godova sar romane, adjahar navne averune vicake. Godole krlurenge paruvnibasko odova hakaj nane ni vaš disave navne avrunne vicake sar so si ano misal o akordo; o ansamblo; o akto; o dokumento; o efekto; o elemento; o fakto o gaso; o inserto; o koncerto; o patrijarho; o psalmo; o studento.

Oleni forma an peribasko kazusi si akordos. Palo godova avena postpozicie (O navne odova tipi siolen forma e pluraleski ano **-ura** ja **-a**: e akordura, e ansamblura, e aktura. Oleni forma ano perimasko kazusi si akordunengo, aktun**engo**, faktun**engo**.)

Specialno situacije si disave rigake e navnenge sar an misal o biroo, biro.

Apstraktno navne muršikano jero e sufiksea **-ben** ja **-pen** si len adjahar forma averutna e bazata. An misal, keriben, (keribnata), čačipen, (čačipena, čačipnata), lačhipen, (lačhipena, lačhipnata), šukaripen, (šukaripena, šukaripnata). Fundo navnengo odova misal si: **kerib-**, **čačip-**, **lačhip-**, **-šukarip-**. An perimasko kazus on lena an singulari lundjaripe *-es*. Palo odova avena postpozicie. So sikavel, keribes**ko**, keribes**ke**, čačipes**ke**, lačhipes**ke**, šukaripes**ke**. Forma akuzativeski si jekh e forma nominativeski.

An plurali olengo fundo si **keribnat-**, **čačip-**, **čačipnat-**, **lačhip-** **lačhipnat-** **šukarip-**, **šukarnat-**. An perimasko kazusu on len lundjaripe *-en*. Palo odova avena postpozicie. So sikavel, keribnat**engo**, čačip**engo**, čačipnat**engo**, lačhip**engo**, lačhipnat**engo**, šukarip**engo**, šukarinat**engo**.

E navne džuvljikano jeroske

Majbaro gindo e navnengo džuvljikano jeresko si len agorisibe an na **-i**. Paše godova, aven averutne lundjaripe.

Misalia vaš džuvde isipena si: i bakri, (e bakra); i dženi (e dženja); i grasni (e grasnja); i gurumni, (e gurumnja). Fundo akale navnengo ano singularo si: **bakr-**, **džen-**, **grasn-**, **gurumn-**.

(An pluralo: **bakra**, **dženja**, **grasnja**, **gurumnja**).

Forma perimasko kazusesko an singulari si: bakra, dženja, grasnja, gurumnja.

Pale aven postpozicie **-ko**, **-ke** (akuzativ si le jekha jekh forma sar so si le perimasko kazusi) **-sa**, **-te**, **-tar**. Vokativo si le forma: bakrije! dženje! grasnije! tgm.

Fomre perimasko kazuseske ano pluralo si: bakran, džengan, grasnjan, gurumnjan. (Soske *-en* avel palo **-a**, ačhol numa *-n*, krlo *-e* našalolpe). Pale aven postpozicie **-go**, **-ge** (akuzativo si le jekha jekh forma sar perimasko kazusi), **-ca**, **-de**, **-tar**.

Averutno agorisibe si len navne i čhaj (čhaja); i phen (e phenja, e pheja); i prija (e prijie); i sasuj, (e sasuja), i džuv (e džuva), i pišom (e pišoma) tgm.

Olengi forma thaj baza nane averutne. On si len forma ano perimasko kazusi e singularesko čhaja, phenja, pri- ja, sasuja, džuva, pišoma. Pale aven postpozicie **-ko**, **-ke**, (akuzativ si le jekha jekh forma sar perimasko kazuso) **-sa**, **-te**, **-tar**.

An vokativo si: čhaje! phene! prija! sasuje! džuva! pišoma!

Forme e perimasko kazusesko ano plurali si: čhajan, phenjan, prijan (prijen), sasujan (sasujen), džuven, pišomen. Pale lundjarenape postpozicie: **-go**, **-ge**, (akuzativ si le forma sar perimasko kazusi), **-ca**, **-de**, **-dar**.

An vokativo si: čhajalen!

E navne džuvljikano jeroske vaš isipena adjahar silen an majbaro gindo e surengo agorisibe an **-i**. Odola navne našalen ano fundo odova agorisibe. So sikavel, on paruvnenape sar e navna e agorisiba an **-i** vaš džuvde isipena. Averipe maškar on si numa an akuzativo.

Paše agorisibe **-i**, aven ini aver.

An misal: i akhorin, (e akhorina,); i jak, (e jakha); i jag, (e jaga); i suv (e suvja,) tgm. Vaš kazusno forme akale navnenge si nakhli paradigma. Lava, suvjako, suvjake, suv, suvja!, suvjasa, suvjate, suvjatar; suvjengo, suvjenge, suvja, suvjalen! su- vjenca, suvjende, suvjendar.

An fundo akale misalengo, šaj te vakarolpe: sa romane navne džuvljikano jeroske save silen agorisibe an **-i**, so sikavel godoola e sufiksea an **-ori** (deminutivi) si len fundo savo si jekh olenge fundone formenca. (Godova si vaš navne muršikane jeroske e agorisiba an **-i**).

An romani čhib si grupa navnengi e džuvljikane jeroske save silen sufiksi sufiks **-mata**. An misal akarimata; bičhalimata; durimita; mothovimata; phenimata; vakarimata; rovimata, tgm.

E navne akava tip silen vipal forma ano singulari thaj plurali.

Olengi baza agorisinelpa an **-t**. So sikavel i, akharimat-, bičhalimat-, durimat-, mothovimat-, tgm. Peravimasko kazusano singular sinole baza akharimata, bičhalimata tgm. (Duj **-aa** soven an jekh **-a**). Palo godova, lundjarenpe postpozicie.

Singular: N. akharimata, G. akharimatako, D. akharimatake, A. akharimata, V. akharimataja! I. akharimatasa, L. akharimatasa, Abl. akharimastar.

Plural: N. akharimata, G. akharimatako, D. akharimatake, A. akharimata (umblavde e navnenda si navna vaš džuvdo isipena, forma an akuzativ si an **-en**). V. akharimatalen! I. akharimatanca, L. akharimatande, Abl. akharimatandar.

E džanutne nava save silen agorisibe an **-a**, sajekh si mi romane ja avruna vicake, oven jekh e fundoa. Sar ini an nakhle sure, duj **-aa** oven an jekh **-a**, palo savo lundjaripe oven postpozicie. Godova palo savo lundjarenpe postpozicie. Godova vorto si vaš navna muršikano jerosko savo silen agorisibe an **-a**.

(Pobut: R. Djurić, *Gramatika romskoga jezika*).

E sarnavna thaj olengi deklinacia

Prekal piri funkcia, e sarnavna si misal lavengo save “paruvnena nava”. Kotar akava, šukar te vakarolpe kaj ano sansrkt si duj klase e vicake. Kotar angluni, klasa verbalno vicake, aven kernava. E navne, pašnavne tgm. Kotar aver, klase e pronominalno vicase, aven kotar sarnavne, anglune primarno propozicia, phandine, lafura tgm.

An morfološko dikhipa, e sarnavna formirinena kompleksno deklinaciono sistemo, telo kongruencia thaj an relacia e čhibiake elementenca.

Kana dikholpe kotar sintaksičko-sematičko aspekti, sarnavne an romani čhib ulavenpe ano džanutne (an save oven ini reflaksivno).

Dikhipa kotar sintaksičko-semantičko aspekti, sarnavna an romani čhib ulavenpe an džanutne (ano save si reflektivno), therimaske, sikavimaske, bičhande, phućimaske, thaj realativno. Odole klasea šaj te aven ini pronominalno pherdipen.

Džanutne sarnavne thaj olengi deklinacia

E romane džanutne traden pe džene

Vakaripnaske džene si: **me**, ja; **amen**, mi. Somvakerna džene si su: **tu**, ti; **tumen**, vi.

Godola džene save ni arakhne pes gothe katar save vakarel pes si: **vov**, on, **voj**, ona; **von**, oni.

Džanutne sarnavna paruvnen pes pe kazusura.

Džanutne sarnavna me; amen.

N.	me	amen
G.	mango	amengo
D.	mange, maj	amenge
A.	man, ma	amen
V.	/	/

I.	mancar, maja	amencar
L.	mande	amende
Abl.	mandar	amendar

Dženutne sarnavna me, si la mazutno paradigma sar dženutne sarnavna amen. Paše krlurenge paruvne thaj sikavimata save si phande godolea, trubul te džanolpe kaj dženutne sarnavna na aven e sanskrtsko dženutne sarnavne *aham*, amen, kasko naemfatičko baza si **me**. Godova naemfatički bata su ka averutne sintaksičko funkcije thaj semantičko sikavibe ano sansrkt. Kotar e vaver rig, ano vakaribasko hindu čhib, ulavde ani šudririgaki Indija, dženutne sarnavne vaš jekhto dženo e pluralesko *ham* laberelpe an jekto dženo singularesko, an sikavibe “me”. Godoja relacia maškar “me” thaj “amen” (so si interesantno sociolingvistikaki thaj sociološko fakti) sikavel adjahar an romano kazuseske forme.

O forme an genitiv mango, thaj amengo, len pes sajekh e propozicia **bi**. Paše e propozicia bi, nijekh aver propozicia našti te lol pes. Soske genitiv vakaribaske dženoske na lelpe but, laberelpe therimaske sarnavna: **morro, morri, more, amaro, amari, amare**. I propozicia bi, lel pes adjahar uz therimaske sarnavna ano genitivno sikavibe. Godola therimaske sarnavne paruvnena pedo kazusia.

Dženutne sarnavne; tumen. tu tumen

N.	tu	tumen
G.	tiro	tumaro
D.	tuke	tumenge
A.	tut	tumen
V.	tu!	tumen!
I.	tusa ja	tuja tumencar
L.	tute	tumende
Abl.	tutar	tumendar

Kotar fonetsko rodipe, djevaptune postpozicie vaš genitiv **-ko**, dativ **-ke**, instrumental **-sa**, lokativ **-te** thaj ablativ **-tar** aven an baza e dženutne sarnavnenge tu. Olaki baza an genitiv nabut lel pes, thaj godolese len pes therimaske sarnavna: **tiro, ćiro, tiri, ćiri, tire, ćire**, I propozicia bi, bi save lel pes adjahar uzo therimaske sarnavne ano genitivno sikavibe. Godola therimaske sarnavne paruvne pedo kazusia. Mazutno ini e genitivno forma tumengo, e džnutne sarnavenca tumen. Ano than odole bazake savo nabut lel pe, laborolpe therimaske sarnavne: **tumaro, tumari, tumare** I propozicia bi lel pes uzo lipardo genitivno baza, adjahar ini uzo therimaske sarnavne, save paruvnenpe pedo kazusia.

Forme an akuzativ si tut (singular) thaj tumen save len pes sar reflektivno sarnavne.

Dženutne sarnavne si: vov, voj, von. vov von

N.	vov	von
G.	lesko	lengo
D.	leske	lenge
A.	les	len
V.	/	/
I.	lesa	lencar
L.	leste	lende
Abl.	lestar	lendar

voj

(Dženutni sarnavni voj, si an pluralo vipal paruvnibe sar dženutne sarnavnengi vov, on.)

N. voj

G. lako

D. lake

A. la

V. /

I. lasa

L. late

Abl. latar

Deklinacia akale dženutne sarnavnengo si len vaver paradigma, so si ini an hindi čhib, sar ini an but aver čhibia. Aven e sikavimaske sarnavnenda jah; vah. Adjahar ovel ini dženutne sarnavna vaš trito dženo e pluralesko: jah, vah, log. Prekal godova, on silen supletivno sikavibe. Godova angja dži vaverutne baze vaš 3. dženo an singularo thaj pluralo, sar so odova sikaven romane dijalektia.

Uzo kazusno forme e dženutne sarnavnenda nabut lenpe ini propozicia. Paše propozicia bi an genitiv, tiknegindoske propozicie lenpe uzo forme dženutne sarnavnenge an lokativo, an misal dži.

Godova si vadže vaš irimaske sarnavne **pes**, **piro** thaj phućimaske **kon** thaj **so**. Forme e genitiveske *lesko*, *lako* (singular) thaj *lengo* (plural) lenpes sar therimaske sarnavne.

Refleksivno sarnavne thaj olengi deklinacia

peskoro, pumengo Singular Plural

N. / /

G. peskoro pumengero

D. peske pumenge

A. pes pumen

V. / /

I. pesa pumenca

L. peste pumende

Abl. pestar pumendar

Misalia:

1. Vov *peskoro* si.2. Voj *peske* buti kerel.3. Voj *pes* dikhel.4. Voj dikhel *pes*.5. Voj dikhla *pes*.6. Vakarel *pesa*.7. Sa inćarel *peste*.8. Nimaj *del pestar*.

9. Von thoven pumen.

Refleksivno therimaske sarnavne thaj olengi deklinacia

piro (pro), pire (pre)

dženo sg. mask 3. dženo pl.

N. pro pre

Obl. pre pre.

N. pumaro pumare

Obl. pumare pumaren

fem.

N. piri, pri pire, pre

Obl. pira, pra piren, pre

N. pumari pumare

Obl. pumara pumaren

Misalia:

1. Vov *piri* pustikk drabarel.

2. Voj *pire* phrales rodel.

3. *Pirestar* mas ni xal pe.

E phućimaske sarnavna thaj olengi deklinacia

ko/kon (džuvdo-nadživdo), *ko*; *so ko so*

N. ko so

G. kasko sosko

D. kaske soske

A. kas so

V. / /

I. kasa sosa

L. Kaste soste

Abl. Kastar sosar

Vaver sarnavne

Demonstrativno sarnavne vaš sikavibe e dženengo thaj čhumunengo save si an thanesko ja vaxtesko pašipe e vakaripnaske dženosko a savi si: *akava, akaja* thaj *akala*; vaš godola džene save ni arakhen pes gothe, ja čhumunengo ja džene ja čhumunenge save dur e dženenda save keren komunikacia a len pes sarnavna *okova, okoja, okola*.

Sikavimaske sarnavne vaš sikavibe si: *gasavo, gasavi, gasave*. Sikavimaske molipaske sarnavne: *gadibor* len pes ini vaš muršikano ini vaš džuvljikano jero an singular thaj plural. Godolengo sikavibe labarolpes e džanutne sarnavnenda save si uzo von: *Vov si gadibor. Voj si gadibor. Von si gadibor.*

Ingarimaske-phućimaske sarnavne si *savo, savi, save*. Godole sarnavnenda kherdile vaverutne ingarimaske-phućimaske pašnavne sarnavne, savenda majbut vakarenpe *sarsavo, sarsavi, sarsave*.

Bičhande sarnavne si *koi*, save na len pes an plurali; Godole sarnavnenda kerenpe pašnavne sarnavne.

Liparde ingarimaske-phućimaske sarnavne thaj bičhande an len pes an relativno sarnavne.

E kernava thaj olengo paruvnibe

Kana an pučipe paruvnibe, e kernava si džute lavengo save majbut paruvnenpe.

Umblavde e klasata, baza kernavnengi si len agorisibe an vokaluria ja konsonantja.

An misal **la-**, **le**, **de**, **pi**, **ori**, si kernava kaski baza agorisinelpe e vokalurenca.

But si gindoske kernava kaski baza agorisinolpe e konsonantenca.

An misal **ačh**, **av**, **beš**, **dik**, **džan**, **mar**, **mer**, **muk**, **pe**, **rak**, **šun**, **vak**, **tas**, **traš**, **thab**, **ušt** tgm.

E romane i kernava ulavnepe ano duj grupe: tematsko thaj atematsko.

Tematsko si godola kernava save an sa džanutne e singulareske thaj pluraleske indikativno prezentiski tema **-a**.

Singular: **xav**, **xas**, **xal**.

Plural: **xas**, **xan**, **xan**

Atematsko kernava nanolen ano sa džanutne e singulareske thaj pluraleske **-a**.

Singular: **pijav**, **pijes**, **pijel**.

Plural: **pijas**, **pijen**.

Sar so sikaven misalia, finitno forma an prezenti si: jekto dženo **-v**; dujto dženo **-s**; trito dženo **-l**. An plurali: jekhto dženo **-s**; dujto dženo **-n**; trito dženo **-n**.

Umblavde si ko mažutimasko kernav sem, kamam, tromam, modalni glagol šaj thaj defektno kernavno forma – stalem .

Paruvnibe e kernano sem si; **sem**, **san**, **si**

Plurali: **sam**, **sen**, **si**.

Modalno kernava šaj inčarel piro fundono forma an sa džene e singulareske thaj pluraleske.

Defektno kernavako forma – stalem si le prefiksia ake-, eke-, kaj-. An odola forme lenpe vaverutne sikavibe. Godova kernavako forma si šukar vaš ilustracia e pašnavnengo jero, si le forma vaš muršikano thaj džuvljikano jero an trito dženo e singularesko.

Singular: aketalem, aketalan, aketa**lo**, aketa**li**.

Plural: aketalam, aketalen, aketale.

Pobaro gindo romane kernavengo sikavolpe an averutno jero, savo sikavolpe an trito dženo indikativno prezentisko.

Katar misal save mothonpe thaj save liparenpe, dikholpe kaj vaš finitno kernavake forme karakteristično gramatikake kategorije: dženo – jekto, dujto, trito: gindo – Singular, plural; vaxti – prezent, preterit, futur I, aorist, perfekt, pluskvamperfekt thaj futur II; forme (modus) – indikativ, konjuktiv, kondicional, optativ thaj imperativ; genus verbi (stanje) – aktiv, medijum thaj pasiv.

Infinitno forme si nominalno thaj on deklinirinenape. Godola si: infinitiv (vaxto, kernavno jero, kazus); particip (vaxti, kernavno jero, kazus, gidno thaj jero); kernavno pašnavno (kazus, gindo thaj jero).

KERIBE E LAVENGO

Keribe e lavengo lela ini rodipe thaj sikavibe e procesengo thaj kanunipasko an keribe komplekskono lavengo an baza e čhibiake materialeski. Umblavde e interesesta thaj rodipasta, struktura vokabulari an jekh čhib šaj te dikholpe e istoriake-genetsko aspektea ja sinhrno-funkcionalno aspektesta.

Vaš rodipe an keribe e lavengo rodolpe angle klasifikacia čhibiaki save ka oven labarne sar bazako elementi vaš keribe e lavengo, sar ini loke thaj phare lavengo. Katar godova, mangolpe te dikholpe bazaki morfema, elementja e (afiksenge, prefiksenge, sufiksenge).

Dujto buti si sikavibe tip thaj modeli prekal savo ka kerenpe lava. Katar godova našti ta na lolpe sikavibe semantičko aspekti e procesosko an keribe e lavengo. Majbaro kotor keribasko e lavengo šaj te ovolo telo noj derivacie, keribe neve lavengo prekal afiksi, sufiksi thaj prefiksi, pale e keriba phare lavengo tgm.

E navne thaj olengo keribe

E navna an romani čhib si len agorisibe (terminatia) an:

1. vokale: **-o, -i**

2. diftonge: **-ai, -oi, -ui**

3. baro gindo konsonantia save si klasifikuime pedo klasia:

I. **-k, -t, -p, -č**; II. **-kh**; III. **-g, -d, -b, -dž**; IV. **-m, -n**; V. **-v, -r, -l**; VI. **-rr** (na but misalia);

VII. **-s, -š, -c**; VIII. **-h**; IX. **-x** (na but misalia.)

(Nijekh lavi an romani čhib nanole po agor aspiratia **-th, -ph** ja krulra kotar X kalsa, numa ano lava avruna vicake)

An romani čhib si navna muršikano thaj džuvljikano jero. (Maskarutno jero nane arakhlo an romani čhib).

E navne muršikano jero

Majbaro gindo navnengo e muršikano jero agorisinenpe e vokalurea **-o**, tikno gindoske vokalea **-i ja -a**; diftononca save aven **-j**, thaj konsonantia: **-l, -r, -g, -š, -k, -d, -s, -b, -v, -t, -m, -n, -p, -č, -x, -rr**.

Misalia:

-o: čhavo; raklo; bakro, džuklo; khoro; ilo, tgm. (An plurali akale navne agorisinenpe an **-e**.)

-i: dilindari; makari, džanutno muršikaano nav Makar (paramič e Maksim Gorkog “Makar Čudra”); venderi, zuralipet, ušaribe; vodji; avel ini sar muršikano romano nav Venderi. Enderi. (Godola thaj mazutno navne an plurali agorisinenpe an **-a**.)

-a: murga. (Akaja thaj esavno navne ano plurali agorisinenpe an **-e**.)

-j: muj; puj, tgm. (Plurali **-a**.)

konsonanti:

- (-r, -l, -g) bal; čor; beng, tgm. (Plurali -a.)
- (-š, -k, -d) manuš; čik; dand, tgm. (Plurali -a.)
- (-s, -b, -v) dives; drab; džov, tgm. (Plurali -a.)
- (-t, -m, -n) rat; Rrom; than, tgm. (Plurali -a.)
- (-s, -č, -x) sap; rič; šax tgm. (Plurali -a.)
- (-rr) barr, tgm. (Plurali -a.)

E navne džuvljikano jero

Majbaro gindo e navnengo džuvljikano jero agorisinenpe e vokalea -i, na but vokalom -a, liparne diftongea savo avel an -j, thaj konsonantea: -g, -b, -k, -n, -š, -l, -m, -v, -r, -t, -kh, -dž, -rr, -h.

Misalia:

- i: bakri; balji; buti; lindri; gili tgm. (Plurali -a.)
- a: džura tgm. (Plurali -a)
- j: baj ; goj; rroj tgm. (Plurali -a)

konsonantia:

- (-g, -b, -k): jag; čhib; lik, tgm. (Plurali -a.)
- (-n, -š, -l): men; truš; bul, tgm. (Plurali -a.)
- (-m, -v, -r): lim; phuv; bar, tgm. (Plurali -a.)
- (-t, -h, -dž): rat; drakh; ladž, tgm. (Plurali -a.)
- rr: thar, čst; tgm. (Plurali -a.)
- h: pih, tgm. (Plurali -a.)

Paše piro bazako sikavibe, vakarde navne šaj te ovol olen aver sikavibe.

An misal navni **čhavo**, sikavel ini terno čhavo: figurativno majpašo dženo: ano buflo dikhipe e lavesko dženo Romengo: odova savo lela forme e djivdipaske e Romenge, olenge barvalipe, savo ačhola pačavdo e naturake djivdipa: savo pačala an Del, savo adikarolpe sar čhavo, savo sikavela baro barvalipe vaš diso... tgm.

Neve lava e navnenda čhavo kerenge adjahar so ano fundo **čhav**- avena ulavde sufiksia.

1. Kana ano fundo e lavesko avela sufikso **oro**, ovel nevo lav (deminutiv): **čhavorro**, tikno čhavo. Dujdromengo deminutivea, savo, ovel majbut an romani čhib, kerelape nevo lav: **čhavororro**, tikno bijando, beba.
2. Kana ano fundo e lavesko **čhav** avela sufisko **-ro**, kera pana jekh nevo lav: **čhavo**, čhavo.
3. Kana ano fundo e lavesko **čhavr**- (gindo 2) ana sufiks **-lo** (popale avela fundo thaj sufisko fundosko thaj sufikso **-lo** sar **i**) – kera trito neve lav: **čhavriilo**, pobaro čhavo
4. Kana an **čhavri**, fundo e laveskočhavriilo, ana sufiks **-mata**, ka ovol lavi **čhavrimata**, čhavrikane bukja, khelibe, tgm.
5. Kana ano fundo ana sufiks **-pen**, kera apstraktno navni: **čhavripen**, čhavrikanibe.
6. Nevekerde lava pale **čhavari**, džene save kamena čhaven, **čhavarka**, džuvlji savi kamela čhaven. (Todola lava ikalde e sufiksesta **-ar**, savo lelpes vaš keribe ulavde misalia kernavno am rp, amo ćjob (kauzativi)).

7. Nevekerde lava e navneda čhavo si adjahar **čhavekherlin**, **čhvengebar** tgm.
8. E vipal navnenda kerence pašnavne thaj pherdipen **čhavikano**, **čhavrikano**.
9. E pheripenda čhavrikano ikaldo apstraktno navni **čhavrikanipen**.
10. E kauzativno kernavneda šaj te kerence e navne averutno tip. An misal **čhavrrarel pes**.
11. E navneda e semniba **kokoroaktivnost** jase godova sar ano srbikani čhib si len prefiksi *kokoro*, kerence e prezentsko thaj preterisko fundoa medie.

E navni **jag**, sikavel naturako keribe, jag, bari temperatura. Pale, pharjakaribe kotar banduko; dud, jag, bari temperatura lolipe, thaj baro reaguibe.

Deviba ulavde sufiksia ano fundo e navnengo **-jag** ovena neve lava.

1. jag + **-ori**, **jagorri**
2. jag + **-alo**, **jagalo**
3. **jagaripen**,
4. **jagdinipe**,
5. **jagatro**,
6. **jagdlin**,

E navnenda jag ovena adjahar kauzativno kernava. An misal, **jagarel**, **jagardyol**.

Phaniba duj jase pobut lava ovena bare jase figurativno terminia.

E pašnavne thaj olengo keribe

E pašnavne sar ini navne, majbut kerence averutne sufiksea lundjaripa e aver pašnavneda thaj aver misalenda lavenge. Disave odole pašnavnenda save ule ano odola forme si leparde: čhavr- **ikano**, jag-**alo**.

Paše on si ini but aver lundjaripe.

Misalia: guru-**vanoi**; bakr-**ano**, dukh-**ado**, sunak-**ano**, paj-**asta-lo**, kašt-**uno**, arac-**utno**, tel-**utno**, čuč-**valo**, phral-**esko**.

Soske vakarde misalia sikaven kaj ano keribe lavengo sufiksia si len but semno rola, manglape uzo harno inaribe, te kerolpe olengi klasifikacia.

Djindja thaj olengo keribe

Djindja vaš sikavibe kvantiteti thaj gendosko kvantificirimo baripe thaj khedipe. Bazako jase karinalno gindja si: jek, trin, štar, pandž, epta, oxto,inja (Djindo avel ani rola bičhando artiklo anglo navja thaj pašnavna. Ani odoja rola, jekh paruvnelpe ini an singulari ini an plurali).

Rndoske djindura: jekto, dujto, trito, štarto, pandžto, šovto, tgm.

Distrivutivno: sako pandžto; sako eptato.

Iterativni: dujvar.

Multiplikativni: pandžvarno.

Kolektivni: tuce.

Ulavde djindura: jek dešukutin. Džuto.

Djindja ani kombinacia e bičhande sarnavnenca (savorre; luduj; tgm.), pherdipena, pašnavnenca jase navnenca kerena somkerde lava.

E djindjenda ovena kauzativno kernava. An misal dujarel, trinarel, dešarel. Ano mazutno forme, ovena kauzativno kernava e iterativno djindenda (an misal dujvararel, džutarel). E prezentsko thaj preteritsko fundonsta medija ovena e navna, kasko sikavibe dela konteksti.

E kernavna thaj lengo keribe

E kernava si misal lavengo e kompleksno formenca thaj sistemea funkciako. Von sikaven vaxti sar so si buti, keribe thaj situacia. Dikhipa kotar morfologia, e kernava si konjugacia thaj gramatikaki kategoria sar so si:

1. *Genus verbi* – “situacia” an srbikani gramatikaki terminologia; “dijateza” an greciaki; “voice” an anglikani - skoj. Puranoindijako gramatičari Panini kergja averutne trin situacie: *parasmaipada*, “lava vaš peske” – aktiv; *atmanepada*, “lava vaš peske” – medijum; *karmanivacya*, “kotar e lavengo” – pasiv. Akala trin situacie si ini an romani čhib. An semantičko dikhipa. Medijum si mazutno refleksiveske, savo sikavel buti savo avel e subjekteta ano subjektia e relacienca.
2. *Tempus* – pašnavnego vaxti. Romani čhib si la prezenti, futur I, aorist, perfekt, pluskvamperfekt, futur II.
3. *Modus* – e kernavnenge forme. An romani čhib si indikativ, konjuktiv, kondicional, optativ thaj imperativ.

Umblavdipa e subjektea an vakarora kerolpe jekh e subjetea an vakarori, e kernava anen averutne relacie e dženoa thaj djindoa. Ini kaj si adjahar akcia thaj aspekti, e kernava pana si semantičko-gramatikaki kategoria.

An fundo e *valence*, ja phandipe, savo dikhelpe sar sintaktičko centri an vakarori, ja, maškar kernav thaj subjekti kerolpe kongruencia. Kotar gramatikako dikhipa, e kernava ulavenpe an sintaktičko centri an vakarori. Ja maškar, kernav thaj subjekto kerolpe kongruencia.

Kotar gramatikako dikhipa, e kernav ulavolpe ano tranzitno thaj atranzitivno, pherde thaj mažutimaske kernava. Kana dikholpe valenca, si ulavibe ano kernava zero barvalipaske, jekhvalentno, dujvalentno, trivalentno thaj štarvalentno. Valentnost e kernavengo sar ulavde klase e lavenge dikholpe an olengo šajipen te phanenpe vaš peste aver lava an vakarori. Phanibe e lavengo formirimo an olengo maškarpesko leksičko-semantičko phanibe thaj gramatikake vorta save si vaš sakoja čhib ulavde. Ano fundo godolesko, verifikuime modelia an vakarore save si len predicare zero barvalipa, dujartiklenca e jekhvalentno predicarea, trinantiklenca e dujvalentno predicarea, štarartiklenca e trivalentno predicarea thaj pandžartiklenca e štarvalentno predicarea katar but evropake čhibia. Si in vaveripe an misal e medialno kernava savo šaj te ovol le but valentno barvalipe.

Kana dikholpe subjekto, vaver si o džanutne thaj nadžanutne kernava.

Kana dikholpe objekto, vaver si o reflektivno ja inarimaske kernava sar so si (fulavel pes), reflektivno lelino e (sa e udara putavon) thaj recipročno (somdisavel pe).

Kana dikholpe misal konjugacia, vaver si o zorale, bazorale thaj bidžande kernava.

Po agor kana dikholpe semantika, mangle te khedenpe khetane o kernava save sikaven buti thaj bučarnipe an misal (drabarel, kine), odova so kerolpe (prastal, umblavel), momentalno situacia (sovel), odova so ovel (ovel), vakti avri (brišindarel)

Kotar e but vaver evropake čhibjenda, an romani čhib si kauzativno kernava. Kauzativno kernava šaj te ikalenge e but paruvne lavenda thaj disave naparuvne.

An reso ilustracia, ka vakara nekobor misalia: jag – jagarel; kat – katarel; suv – suvjarel; paše – pašarel; dur – durarel, sararel – sarrarel.

Majbaro gindo lavengo ovel e prezentsko baza, baza preterit thaj particip.

MORFOLOGIKANE ELEMENTA

Sufiksia

Sufiksi (lat. *suffigere*, lungaripe) si morfološko elementi savo ludjarenpe ano tromalo morfem ja tromalo kkonstruišimo morfem thaj palo godova ovel kotar e nevekerde lavesko. Kana dikholpe morfološko-sintaktičko funkcie, dikholpe vaveripe maškar sufiksi e inkalibasko savo si kotar keribe lavengo thaj fleksivno sufiksi (savo si an gramatikako paravnibe e lavengo – deklinacija – konjugacia, komparacia).

Maškar misalia save save mothavdjem, sufiksi inkalibaske si- an misal **phen** – čhavripen, **alo** – jagalo, **-uno** – kaštuno. Misal oktar fleksivno sufiksi si – **esko** – phralesko.

Sufiksia lenpe an keribe sistematikano vaveripe kotar sikavibe lavengo.

Kana dikholpe vica e lavengi, sufiksia an romani čhib šaj te ulavenpe an deš grupe.

1. Angluni grupa lela sufiksia **-ben**, **-pen**, savence kerenpe apstraktno navne an romani čhib, save si len muršikano jero. An misal čačipen; lačhipen; šukaripen tgm. (An but gendoske lafa arakhlo sufiksiki **-vadže**. An misal taravadže.)

E navne katar medijalno kernava thaj kernava an medijum e sufiksea **-ben**, **-pen** si e navne e semniba kokoroaktivnost. An misal mudardipen.

2. Dujto grupa keren sufiks – **mata**. Godoleste oven e navna sar so sikhelimat; gilabimata; siklimata; asamata; sovimata. (E navne kata medialno kernava an medije e sufiksea **-mata**, si len semnibe kokoreaktivnostia an misal sikljardipen.)

3. Trito grupe lela sufiksi katar keribe deminutiv: **-oro**.

Misal: akhororro; bašnororro; buznorri; khamorro; čarorri. (An godova majbut sufiksi an deminutiv avel khrlo **rr**.)

An godoja grupa si duj sekundarno **-lo**: čiriklo; **-ičo**: baličo.

Ko agor, godola si sufiksia katar keribe deminutiv personalno nava kotar muršane **-iška**; kotar džuvljikane **-ika**. Muršane: Kaniška, Ganiška. Džuvljikane: Karika, Putrika, Radika.

4. Sufiksia tip **-nda**, **-and**, **-na**, **-ni**, **-ri**, **-una**, **-ari** si len but navne. An misal: brišind; bašno; buzni; angrustri; kikavjari.

5. Sufiksia katar pašnavne si **-lo**, **-alo**, **-valo**, **-ver**, **-ano**, **-vano** (**-vane**), **-tno**, **-ikano**. An misal: šutlo (šuklo); thulo; baxtalo; bokhalo; čhorvalo; barvalo godjvaver; xarano; korvano; khamutno; andralutno; devlikano.

Fleksivno sufiksia

6. Sufiksi komparaciako **-der**. An misal, baroder; tiknider; lačhoder.

7. Sufiksia ulavde kazusno formengo an kombinacia e sufiksea katar demunitiv. An misal: čavreskorro; dajakerro.

Ablativno postpozicia an singularu **-tar**, sufiks avel an lavo akatar; okatar. Ablativno postpozicia an plural **-dar**, sufiks avel an lavo jekhendar; akalendar; upralendar.

8. Sufiksia kerde e sarnavnenca:

- Bičhande sarnavn **-muni**: jek čomuni, kerdi e navnata čomuni.
- Phučimaski sarnavni kisi? kobor? Kerdi e navnata kuti, savo? Kerdi e lavesta

9. Sufiksi participisko vicako **-to**: mato; **-lo**: phandlo; **-do**: dživdo; **-to**; bešto, an avutno misal; **me**-marime.

10. Sufiksi an pherdipen: **-es**: čačes; gugles; lačhes; užes; rromanes; kamles; mulikanes.

-l: upra; telal; avrijal; andral; dural; pašal. **-ar**: jekhar; kekar. **-var**: dujvar; trinva.

Sufiksi avruna vicako (katar greciaki thaj rumuniaki) sikaven ulavdi grupa. Majbaro sufiski kotar greciaki čhib si **-mos**. Godova sufiks avel sar lundjipe an romane lava an misal: marimos; xamos; pimos.

Majbut sufiks avel katar rumuniaki čhib savo si **-ura**: satura; bobura; vasura; mitura.

Opašsufiksia

Opašsufiksia ja sufiksoidia lenpe katar keribe lava save si jekh an sikavibe. Katar godova, agor maškar sufiksi thaj sufiksoidi nane zoralo. Majbut opašsufiksi si **-čos**, savo kerdo e negaciata či ja či. Sikavel ulavdo bipherdo kvaliteti ja kvantiteti. An misal: pharničos; loličos; pharičos.

Prefiksia

Prefiksia (lat. *praefigere*, lenpe an anglipe) si morfološko elementia save si anglo lava. Majbut romane prefiksia si: **a-**, **bi-**, **či-**, **ke-**, **na-**, **ni-**, **pra-**, **sa-**, **som-**. (Nabut misalia si **i-**, **o-**, **u-**, **h-**, **f-**, **pal**.)

Misalia: bijav – *abijav*; džukaripen – *adžukaripen*; kharipen – *akharipen*; rati *arati*; bijanipe; bidikhlo; biranglo; bi – kerdo; kethanipen; somdživipe; somkerdo; palpale.

Infiksia

Infiksi (lat. *infigere*, unutra andral lenpe) si morfemia katar keribe lava save aven an lavo, te ovol harno jas vaverutno e paruvnipasta.

Jekh e paradigmatično misalenda an romani čhib si navni div. (An godoja forma arakhli numa an ulavdo romane vakeribe an misal an Slovenia. Pale an fundo godole navnengo dendo afiksi –u. Godole paravne forme si *divu*. (An Murska Subota) An vakeribe e makedoniake Romengo, an fundo godole navnengo ando afiksi –e. An godola thana nevi forma avili sar *dive*. Numa an but dijalektia an fundo godola navnako dendo afiks –es, thaj o *dives* ulo majbari forna navnaki div an romani čhib.

An misal godolesko, šaj te vakarolpe: sa navne muršikano jero save an genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ si len an maškar lav **-eses-** (palo save aven karakteristično kauzno lundjaripe, postpozicie), si len infiksia.

Infiksia si len an pherdipen thaj an negacie. An misal khatende; katinende.

Romani čhib si la but lava avrune vicake kaske sufiksia kerde infiksia. Majbut sufiksia ja infiksia si sar **-algia** (nostalgia), **-alo** (socialo), **-ari** (parlamentari), **-arxia** (monarxia), **-cia** (policia), **-encia** (konferencia), **-filo** (bibliofilo), **-fono** (telefono), **-grafia** (fotografia), **-ika** (politika), **-ismo** (simbolismo), **-astika**, **istika** (onomastika, anglistika), **-iv** (aktivno), **-iva** (perspektiva), **-kratia**, kracia (demokratia), **-krato** (birokrato), **-logia** (rromologia), **-mania** (megalomania), **-metria** (geometria), **-nimo** (sinonimo), **-nomia** (astronomia), **-sfera** (atmosfera), **-skopia** (mikroskopia), **-texnia** (biotexnia), **-terapia** (fitoterapia), **-teza** (hipoteza), **-tura** (diktatura).

Afiksia

Afiksia aven e (*lat. affigere*, phantu), katar e jekh rig, khupatno nav sa tromale elementengo save si kotar keribe lava sar so si (prefiksi, infiksi, sufiksi) thaj kotar e aver rig, lundjaripe lavengo aniba jekh viram. Etimološko rodipe e romana čhibijako sikavel kaj but romane lava lundjarde an godola forme.

Godova avel dži sikavibe an lava avrune vicake. An misal srbikano lav rad delape afikso – o, navenge prezident jase krt adjahar – o. An fundo godolesko, šaj te vakarolpe vorto: sa navne muršikano jero avrune vicake kasko fundo thaj angluni forma agorisinolpe konsonantenca **-d**, **-k**, **-m**, **-n**, **-h**, **-s**, an romani čhib lena afiks – o. (An plural o navne adjahar tip si len sufiks **-ura**: prezidentura; advokatura; poslanikura). E navne muršikano jero avrune vice save agorsinenpe an **-r**, avel an majbaro gendo afiksi – i, a numa disave olenda si len afiksi – o, an misal: kolar-kolari;

Ulavde navne save agorsinenpe an **-r**, sar so si car, bar, par, lena afiksi – o: **caro**, **baro**, **paro**, **žaro**. (Pluralno forme si: *carura*, *barura*, *parura*, *žarura*).

Ulavde navne an misal **djavo** ja **sto** si len lundjaripe **-olo**: **djavolo**; **stolo**. (Pl. sufiks **-ura**: **djavalurai**; **stolura**)

Ulavde navne avrune vicake si len an misal **škembe**, si len lundjipe **-ko**: **škembeko**. (Pl. sufiks **-ura**: **škembekura**.)

Morfološko elementia an pobare lava

Pobare lava an romani čhib oven phaniba mazutno jekh ja averutne lava.

Misalia: deldevlesko; manušmanušesko; dadčhavesko; xabemasesko; tovereskipori; pirakekana; jagakičhib (čhib e jagaki); rromanodji.

Disave pobare lava si rezultatora e sandhija. Paše gadala lava, da pana nekobor misalia: Devle-skigili; džutengo; durethanesko; biphabajalno; xadžvalo; muledjosko.

But bare lava avrune vicake ačhon bиправne, ulavde godola save an misal si len sufiksia **lo-gia**, **kratia**, **nomia**, **skopia**. An misal antropologia; birokratia; astronomia; radioskopia. (Numa paruvibe avel pali deklinacia an predicus thaj pherdipen. An misal antropologikane; birokratikane; astronomikane.)

SAVE VAKARORE SI AN ROMANI ČHIB

Vakarde misalia sikaven kaj majbut vakarore an romani čhib si len subjekato (S), kernav (K) thaj objekto (O) ja tormalo rndo lavengo. Kana dikholpe strukturalno godova si SKO tip, thaj godoleske, romani čhib si mazutni e srbikana čhibia.

Struktura e vakaroraki an romani čhib an nakhutnipe sine sar an hindu čhib- subjekti, objekti, kernav. Numa, telo nekoboršelberšipasko paruvnipe e čhibiako, avilo dži vaverutni struktura e vakarorengi an romani čhib. Kotar e vaver rig, baro socialno thaj kulturaki distanca maškar Roma thaj butipasko them, anga dži pidžin. But varijante pidžin vakeribasko an srbikano than arakhle terminia an filmia, tv serije, humoristikane emisie, thaj adjahar kerde karateristično nava sar si “burduš čhib” ja “šabanizmi” (kotar romano gilavno Šaban Bajramović).

Kana na dikhenpe vakarora kotar sikavibe disavo oj, sar an misal *ake* thaj *eke* + i navni ja an personalno forma an prezent *aketalem*, *aketalan*, *aketalo*, *aketali*, sar pana negativno forme *najstalem*, *najstala*, thaj dikhelpe vakarori savi si la struktura SKO + pana lundjipe, šaj te ulavenpe avutne modelia:

I. Subjekto + kernavni (SK model)

1. I Ana lekharel.
2. O kham inklistilo.

II. Vakarori savi si la SKO si len tranzitivno kernavni.

1. O Branko kinda pustik. (Adjahar vakarori si la tranzitivno kernav kobor si an čhib nakhavibasko kernav).

III. Trito struktura an vakarori SVC sikavel logikane relacie an čhumun thaj godolesko sikavibe, misal ja jero.

1. E phabaja si lole.
2. O grast si dživutro.

IV. Štarto vakaroraki struktura sar tip SVA. Godola šaj te oven vakarara e pherdipen predicusea.

1. I khangiri si but paše.
2. Akava gono si pharo 50 kilograma.
3. Adives si tato.

V. Pandžto misal e struktura an vakarori tip SVOO, ja e dujrigake objektea. Godova model kerelpe umblavdipen sar si o kernav.

1. I Ana irisarda e Brankoske i pustik.
2. I Ana dija e Brankos i pustik.

(Kernav *irisarda* rodela an akaja situacia dativ – e Brankoske, dži kaj kernav *dav* rodel akuzativ e Brankos.)

VI. Šovto struktura an vakarori tip SVOC, e objekatsko pheriba.

1. E manuša alosarde e Markos e phuvjake prezidentoske.

VII. Eftati struktura an vakarori tip SVOA. Voj kerelpe e tranzitivno kernavea e thaneske sikaviba thaj pheriba kotar than ja tranzitivno kernavea nakonkretizuime sikabibasko e pherdipenea.

1. I Ana čhuda o gunoj an kanta.
2. O Branko legarda e dostunen an kher.

Paše akava, šaj te vakarenpe ini vaver modelia, save kerenpe lejiba medije thaj mediopasivono kernav, so si situacia an romani čnhib.

Nasikavimaske, impersonalno vakarora, save nane len subjekto tip si:

1. Šudro si.
2. Adives si tato.
3. O Branko si but ašardo pire amalendar.
4. Interestantne pustika lošasa drabardon.

Specialno vakaroiri si len modelia:

1. Auto! (Pobut dikh)
2. Biužo dives, arak Devla! (Interjekciaki vakarori e komentarea)
3. Specialno komunikativno vakarori savi si la verifikuimo vakeribe tip *si* ja *va* ja negacia tip *na*, *naj*.

STANDARDNE GRAMATIKAKE PADA THAJ TERMINIA

A

o ablatativo (lat. *ablativus*,) kazu an romani čhib, savea sikavolpe kotar diso avel, ja kotar ulavolpe, ja kotar dur ovel. Deklinirime lava kerence an singular abativno lundjipe – tar. (An plural, palo khrlengo paruvnibe, -dar). An misal romano ablativ si jekh e abativno genitivea. Kana navnake lava an ablativo ulavenpe an akšara, postpozicia -tar thaj -dar ačhon biulavde. An misal man-uš-es-tar; drom-es-tar; džu-kel-es-tar. Godova vorta si kotar ulavde lava an avutno rndo, so hraminolpe e cihna. So sikavel kana ano hramibe godole lavengo avel dži činibe godola virama aven ano avutno rndo, an jekhipe e hramiba an misal: manušes-; manuš-; man- dromes-; drom-; dro- džukeles-; džukel-; džuk- tar. estar. ušestar. tar. estar. mestar. tar. estar. elestar.

o ablauto (njem. *Ablaut*, ja *apofonija*, khrlurengi gradacia) sikaven paruvnibe e ulavde vokalurengi an etimološko mazutno lava. An romani čhib si sa rndo fonetičko-fonološko hramibe adjahar misalesko.

abstrakt (lat. *abstractus*, sajekh keribe nojmi thaj gndipasko hramibe) sikavol semantičko definišimi klasa navnengi e nojmeske sikaviba. E Romane navne sikaven ideje thaj nojmia. Vorta si, kana o navne godole sufiksea ulavenpe an virama, sufiksia -ben thaj -pen ačhon biulavde. Godova vorta si kotar tranzitivno lava an avutno rndo, so hraminolpe cihna sar hramibe.

adjektivo (lat. *adjectivum*, pašnavno; gr. *epitheton*) pašnavno, savo sar džute lavenge sikavenpe prekal kazusia thaj kerence komparacia. Sintaksičko kana dikholpe, si le atributivno thaj predikativno labaripen. Pašnavne an romani čhib sikavenpe sar navne thaj si len trin nivelia – pozitiv, komprativ thaj superlativ. An misal: baro, bareder, baresto. (Superlativ kerolpe adjahar e prefiksea -maj: majboro. Ulavde misalia sar so si mulo, nanolen komparacia. Pašnavno e atribut funkcia an romani čhib avel an kongruencia, ja avel an jero thaj gindo e navna anglo savo si. An misal phabaj, zeleno phabaj. An semantičko dikhipe maškar pašnavne thaj pherdipen si ulavdi komparacia. Vorta si, kana o pašnavne thaj kazuosno forme ulavenpe ano virama, prefiks -maj thaj sufiksi -der thaj -sto ačhon biulavde. Godova vorto si kotar tranzitivno lava an avutno rndo, so hramimo e cihna an hramibe.

adjunkto (lat. *adjunctus*) čhibijako termini an atributivno funkcia, savo si angle ja avutne elementja a save si specificirime. An misal Okoja mori pustik. I but lači pustik, i pustik akaja, me vastaste kaj si.

adnominalno (lat. *ad-nomen*) sikavel sakova sintaksičko elementi an endocentrično konstrukcia savo si kotar modifikacia jekh naveski. Godova si sa forme atributeske e pašnavnenda, genitivsko atributenda, prepozicionalno atributia.

adverbo (lat. *ad-verbum*) e pherdipen si džute lavenge save semantički keren kernava, pašnavne, pherdipen thaj von si an sa vakarore. Pherdipen si biparuvnipasko džuta e lavengo. Von ulavenpe an tromale, sar an misal belvelasa, pronominalno, sar an misal napal, incate, godoleske. Von šaj te labarenpe adverbijalno ja predikativno. An misal: Vov kerel vaverčhande. (Vov si avrečhande. Pale, adverbialno thaj atributivno. An misal I pustik pašljol akate. I pustik akate. Ja numa adverbijalno. An misal Voj kerel buti bilošales. Ulavdi grupa keren vakarorake pherdipen. An misal: fajma, kerdol

pe. Semantičko kana dikholpe si temporalno pherdipien (akana, arati, de atoskara); lokalno (akate, andral, odoring); modalno (baxtales, korvanes); thaj kauzalno (godoleske, takaj) Morfološko, si fundone pherdipien ikalde thaj godola save kerde phaniba duj ja pobut lava. Kana pherdipien ulavenpe an akšara, musaj te džanolpe godolengo morfološko struktura. An misal: a-ka-na; arati: a-ra-ti; de atoskara: de at-os-ka-ra; andral; an-dr-al; odoring: o-do-ring; baxtales: baxt-al-es; korvanes: korvan-es tgm. Godova vorto šaj te lolpe an avutno rndo, so hraminolpe e cihna.

adverbialikane, sikavol vakarorako dženo, adverbialno peršak, savi si la saičeripensko lavo savo sikavel vrjama, than, džute thaj forme. Godoja semantičko funkcia šaj te ulavolpe an tradicioalno gramatika an temporalno, lokalno, modalno, kauzalno, kondicionalno thaj konsektivno adverbiale.

adverbialikani vakaji, adverbijalno vakarori vaverutni si e sintaksičko thaj semantičko. An sintaksičko dikhipi, vaverutni si e anglune vakarorata. Kana dikhelpe semantičko funkcie, ulavolpe an kauzalno, lokalno, modalno thaj temporalno.

adverzitivikani vakaji, adverzitivno ja diferentno vakarori. An misal: Vov si dilo, ama naj sasto them dilo! Ni pirel o brišind, o Kham tatar.

afereza (gr. *aferesis*) sikavel tiknjaribe jekhe lavesko godolea so na hrmainelpe anglipi e grafesko. An romani čhib godova ovel e khrloa h.

afigacia, sikavel keribe lavengo e afiksea. Umbavdipla godolesta an savo than si elementja kotar keribe lavengo, averutno si prefiksacia anglo lav avel prefiksi, (an misal čačo, **bičačo**); sufiksacia (palo fundo e lavesko lunjdarelape sufiksi, an misal nevo, nov; **nevima-ta**). Vorto si kana ulavenpe lava an akšare, prefiksia thaj sufiksia ačhon bilavde. Godova vorrti si lelino thaj kotar lundjaripe e grafengo an prefiksea thaj sufiksea an avutno rndo, so hraminolpe e cihna.

afilacia, sikavel jekhipi maškar čhibia, save silen khetano vice an disavi purani čhib. An misal: romani čhib si jekh e neveindiaké čhibjenda, paše e hindi, pandžab čhibia, save aven e sanskrtesta.

afrikata, afrikatia, phare konsonante sar ano misal: c, č.

agenso, (lat. *agere*) vakarorako artiklo, agens, savo sikavel sar misal ja iniciator e bukjako, kotar vaveripe e paciensen savo hačarel buti. Agens thaj paciens si semantičko nojmia, save ni trubul te oven an korelacia e sintaksičko funkcia subjektesko thaj objektesko. Agens an aktiv hramimo sar vorta an nominativ, džikaj an pasi sikavolpe sar ablativ ja sar prepozicia. An misal: E love ka oven e manušestar phakvarde. E personalno sarnavnenca an romani čhib nabut lenpe prepozicie. (An misal: mandar, tutar, lestar)

aktivo, aktiv, bučarni situacia (diferentno: *pasiv*).

akuzativo, akuzativ si kazus savo si le funkcia objekteski. E navni savi sikavel dživdo isipen an akuzativo forma casus obliquusa, džikaj navni savi sikavel šeja, si la forma nominativski. An misal: Dikav *o del*, ni dikhav *e Devles*. Paše objekto, akuzativ šaj te oval le vaver funkcie thaj sikavibe an romani čhib. An misal, subjektosko akuzativ: Dukhal *les* o šoro. Pale godova si predikus akuzativ, savo si le funkcia semantičko kiki an kopulativno predikus. An misal: Lijem te leklarav *nevi pustik*. An romani čhib si duj dromengo akuzativ. An misal: Akharda *e čhavren* te sikavel *len* sar te lekharen roman. Uzo godova kazus si ulavde grupe e romane kernavengo thaj kernav forme an misal: *si, del*, thaj ulavde kauzativia, save sikaven rezultati e ulavibasko. Godola kernava save si jekh e akuzativea, keren vaver sikavibe, save ginavenpe an konktesti. Vorto si kana navnake lava an akuzativ ulavenpe an akšare, postozicie *-es* i *-en* ačhon. Godova vorta si vaš hramibe e viramengo an avutno rndo, so hraminelape e cihna.

akcento (lat. *accentus*) sikavel pobaro vakeribe jekh akšaresko an lavo, akcento. Scienca savi sikavel akcentia thaj akcentuacia si la nav akcentologia.

alfabeto (anglune duj greciake varna, alfa thaj beta) sikavel latinsko varn an ulavdo rndo, alfabetisko rndo. An romani čhib lelino godova alfabetisko rndo. Latinica varna hraminenpe an alfabetira romana čhibijaki, kasko rezultati si romano lil.

akharimaski cihna (rro. *akharipen, cihna*) cihna interjekcia, savea agorisinolpe vakarori. Godova cihna avel an vorta an agor e vakarorako sava sikavolpe direkcia. Numa šaj te ovol andral an vakarori, palo lavo kasko saičeripen e lavengo, jase vakarorengo ano jekht teksti šaj te ovol palo cihna (**sic!**) so an latisnko sikavel “adjahar”. Šaj te lolpe e trin interjekcienca (**!!!**) an teksto palo lavo, ja vakarore an mglipe te sikavolpe pozorale lesko saičeripen. Po agor interjekcia šaj te kombinuinolpe e cihna phučipasko (**?!**).

akšara (skr. *akšara*) akšara si fonetsko-fonološko jekhipe e lavengo, ja vakeribasko. O vokaluria legaren akšaria. An romani čhib šaj legardutno akšarengo te ovol khrlo r. An misal: prnango, ulavolpe ano akšaria **pr-nan-go**; prnandjol, **pr-nan-djol**; kašt-o-salo, **kašt-os-alo**. Kana ulavolpe an akšara musaj te pindžarolpe olako khedipe. An fundo godolesko, šaj te kerolpe čačuno ulavibe an akšare. Godova haljovbie musaj te ovol kotar legaripe phare lavengo an avutno rndo so hraminolpe cihna.

alternacia (lat. *alternatio*) sikavol legaripe an lavo, savo šaj te ovol kvalitativno, kvantitativno, sar vokaluria thaj konstanturia.

alveolarutno (lat. *alvus*) si nav kotar supradentalno khrlura, kasko than, artikulaciako si alveole, ja dandenge talajeske. Maškar von si averipe an apiko-alveolarno, save našalon adjahar so učipe e čhibako čalavenpe alveole, sar an misal **rr** an nav *Rrom*; thaj palato-alveolarno, save našalon adjahar so anglune kotoreske e čhibiako čalavenpe alveole, sar an misal khrlo **š** an lavo *šlisni*.

ambigvitet (lat. *ambiguitas*) navi si kotar nekobor sikavibaske lava. Von si sar an misal kompetencia e vakeribaski an parafraze, gramatikake analize, dis-ambigviriba ja monosemiriba. Kotar godova ikljol kaj ano leksičko plani e polisemiako thaj hommonimiako, ano sintačko-strukturalno plani – polisintakticitet, konstrukcionalno homonomia.

anakolutya (gr. *anakolutia*) sikavel gramatikako bipheripen an vakarori konstrukciaki savi ovel e biadžukaribaske paruvnibasta ja činibe palo lunge kerde vakarora, ja kotar ačhavde lava, save musaj te pherenpe.

apokopa (gr. *apokope*) nav si kotar khrlengo vakeribe savo našalolpe kana vakarenpe an agor e lavesko. An misal: gras, grast, vas, vast.

apostrofo (gr. *apostrofos*) hramibasko cihna savo sikavel ačhavdo kotor e lavesko.

apozicya (lat. *appositio*) sikavel intonacisko ja interpunciskisko ulavdo pana peršak e navnengo, ja pherdipen lavengo ja terminengo. Godova si kazusosko kongruentno kerela navno termino. Pašnavnaki apozicia si la nav apozitiv. Godova si atributivno konstukcia, savi šaj te ovol sar subjekto adjahar an predicus. An misal: Lizdrando e daratar garadilo.

artiklo (lat. *articulus*) nav si lavengo savo sikavel navnako jero thaj gindo. An romani čhib si čhando thaj bičhando artiklo. Čhando artiklo uzo navne murišikano jero si o uzo navni e džuvljikane jero si **i**. An pluralo uzo navne muršikano jero, adjahar uzo navne džuvljikano jero si dženo **e**. Bičhando artiklo si jekh. Uzo navni artiklo paruvnolpe e kazusenca. E navni an vokativ si bi artikloa.

artikulacya (lat. *articulare*), artikulacia ja vakeribe.

aspirata (lat. *aspirare*) sikaven konsonante e odjea. An romani čhib von si: **čh, čh, kh, ph, th**.

asibilacya (lat. *assibilare*) si nav kana phanenape khrlo e aver khrloa sar so an misal **š** ja **ž**.

asimilacya (lat. *assimilatio*) si kana ovena jekh an ašunibe, an than khruluria. Kotar godova but romane lava si biparuvne.

atematikane kernavna, atematsko kernava, klasa e kernavnengo an romani čhib. Ulavibe e kernavnengo an atematsko thaj tematsko kerdo an sanskrt an fundo formiribasko prezentsko fundo e kernavako.

atributo (lat. *attributum, atribuire*) an gramatika sikavel kasko si thaj kotar avel. An misal: phanrralo gag, godjvaver manušpurani kirešlin, marikli phabajenca. Prekal godova, atributia, šaj te oven kongurentia, nakongruentja, an predikus ja atributivno. An misal: o doktoro Acić, o hotelo "Interkontinental", i bibi Ana.

augmentativo (lat. *augmentativum*) nav si kotar e lavo savo barjarel ja zorarel angluno sikavibe e jekha lavosko. An romani čhib augmentativ kerelpe prekal sufiksi *-ina, -urina*. An misal šerina, kherurina. Godova vorta si kana argumentativo ulavolpe an akšaria, sufiksia, ačhona biulavde godova vorto si gasave lava save aven an avutno rndo hraminenpe e cihna.

B

baro varn (rro. baro, varn) o baro varn sar hramibe sikavolpe an personalno nav, angluno nav, angluno lavo, angluno lavo an akharipen e pustikako, artiklosko, lavesko e pačavibasta.

bilingvizmo, si nav vaš godova savo vakarel duj čhibia. O Roma ano sa raštre si bilingvalno. An misal an Albania, vakaren romane-albaniaki (ja dijalektia liduj čhibijengo), an Bosna romane-bosnako, an Bulgaria romane – bulgariaki, an Čehia romane – čehiaki, an Danska romane – danskaki, an Finska romane – finskaki, an Francija romane – francuskaki, an Grecija romane – greciaki, an Holandia romane – holandiaki, an Hrvatska romane – hrvatskaki, an Italia romane – talijaki, an Letonia romane – letonskaki, an Litvania romane – litvaniaki, an Hungaria romane – hungariaki, an Makedonia romane – makedoniaki, an Germania romane (dijalekti sintsko) – germaniaki, an Poljaka romane – poljakiaki, an Portugal romane – portugalsko, an Rumunia romani – rumuniaki, an Rusia romane – rusiaki, an Slovenia romane – sloveniaki, an Srbija romane – srbikani, an Špania romane (dijalekti kalo) – španiaki, an Ukraina romano – ukrainaki, an Bari Britania romano (dijalekti phagerdi) – anglikani. Godova fenomeni lelape e sciencia te rodolpe.

binarizmo (lat. *binarius*), siole duj dromesko, savo si le duj elementja. Elementarno saičeripen si va /ni, si/naj, niči, či, putardo /biputardo. Roman Jakobson vakarga procesi binarno segmentaciako an fonologia, dži kaj vaver lingvistura vakarde kotar godova proceso an sintaksa thaj semantika.

C

casus oblicus (lat. *casus obliquus*) sikavel kazusi savo umblavdel e kernava. O navne muršikano jero save sikaven djuvdipaske isipena si len an perimasko kazus an singular lundjaripe *-es* (An o pluralo, lundjaripe *-en*). E navne džuvljikano jero save sikaven djuvdo isipen si len an perimasko kazuso e singularesko lundjaripe *-a*. (An pluralo, lundjaripe *-en*). Casus obliquus thaj fomre akuzativeske an godola situacie si jekh. Casus obliquus si sar fundo kotar genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ, kazusia save maškar von si vaverutne an karakteristikane postpozicije. O navne muršikano thaj džuvljikano jero save sikaven šeja si len adjahar lundjaripe, numa godolenge forme an akuzativ si jekh e nominativea. Vorto si vaš legaripe e laveno an avutno rndo, so hraminolpe e cihna.

casus rectus (lat. *rectus*) lelino kotar greciaki čhib (*ptosis orthe*) sar nav an nominativ.

cihna (rro. *cihna* f.) hramibasko thaj interpunkcisko termini.

crdini cihna (rro. *crdel, cihna*,) hramibaski cihna, lolpe kana ulavolpe jekh kotar e vakarorako savi si la pana disavo mothovdipe, thaj an adjahar forme hraminolpe an than padichna ja duj virama. Paše godova, akava cihna šaj te sikavol pauza maškar nakhlo teksti thaj teksi savo ka avel, pale te sikavol disave kotora e tekstoske save jekh palo vaver aven, an ulavibe direktn o vakeribasko e autorotivno, sar paruvibe an dramake tekstia, ko nojmia kana hramime jekh paše aver ani diferetno rola, an sikavibe thanesko.

Č

čačolekhavno (rro. *čačo, lekhavel*).

D

dativo (lat. *datum, dato*) sikavel kazus “devibe”. (An greciaki čhib *dotike ptosis*; an sanskrt *sampradana*) Godova kazus sikavel indirektno objekto. Vov umblavdol e kernavata, thaj kotar godova vaverutno si e “mangline dativoa” “tromalo dativ”, “etikako dativ”, “posesivno dativ” ja “dativ partinenciako”, “dativ intereseko”, “dativ simpatikus” (an sikavibe e naisaribasko). Dativ šaj te ovole vaver sintaksičko thaj semantičko funkcije. An misal: *subjekatski*, e modelenca: sovel pe *mange*; boldel pe *lake* an šero. *Objekatsko*, savo avel uzo vaver semantičko klaso kernavako sar so si *anel, bikinel, kinel, vakarel, phenel, mothol, unzarel*, pale inaribasko thaj medialno kernav. An misal: Anda love pe *dadeske* thaj kirada *leske* habe. Vazde baro monumento *pire mule dadeske*. Dativ an romani čhib nanole forme thaj modelia dativeske save si an srbikani čhib an misal: e Pherdipenea sar si spacialno, instrumentalno, kauzalno ja pana pherdo dativ. An romani čhib godola forme thaj modeluria sikavenpe majbut e lokativea. *Predikatsko*, savo si an funkcija semantičko kiki an kopulativno predikus, sar an misal: Vov si sajek *gilake*. Me sem *pimaske*. Paše kernav, dativ si umblavdo e ulavde lavenda (e navne, sarnavne, pašnavne). An misal: Dar *leske*. Ladžo *lake*. Dativ labarolpe adjahar an adverbialno sikavibe an misal: Džas *Devleske! Devleske* bičhaldem *leske* lil. Vorta si kana navnake lava an dativ ulavenpe an akšare, postpozicije *-ke thaj -ge* ačhon biulavde. Godova vorta si kotar legaripe lavengo an avutno rndo, so hraminolpe cihna.

deadjektiva si lava ikalde e pašnavnenda. An misal: O *loljaripen* šukarel la. džuvljengo *loljaripen*, akulo – akulipen, akulimata, akularael.

deklinacija (lat. *declinare*) sikavel paruvnipe (fleksija) e navnake, artikloske, pašnavnake, gindoske thaj sarnavnenge save paravunpe an kazusia an singulari thaj plurali.

deminutivo (lat. *deminuere*) e navna thaj vaver lava save e sufiksea *-oro/-ori* lena potikno sikavibe. Kana deminutivo ulavolpe an aškare, sufiksia ačon biulavde. Godova vorta si an legaripe forme godole lavengo an avutno rndo, so hraminolpe e cihna.

denominativa si lava ikalde e navnenda. An misal: – avasarel, pada, padal, mati, – matikerel, somalpa, – somalparav sipe – sipal, pes – pestel, pestipen, piro – pirarel.

denotacija (lat. *denotacio*), denotacija sikavel fundono sikavibe jekh čhibiake terminosko ja nojmesko.

depedencya (lat. *dependere*) sikavel sintaksičko relacia sar so si umblavdipen, determinacia thaj subordinacia. Umblavdipe sikavolpe maškar pašnavne thaj navne. Sikavel fundo e gramatikako savo barjargja francuskako lingvisti strukturalno skolako Lucien Tesniere (1893–1954), savo kergja teoria kotar valencia kernavako.

deponencya (lat. *deponere*) si kotar grupa e kernavake pasivno forma, numa save silen aktivno sikavibe. An misal pašljol, pašljoibe si misal kotar deponentni kernav an romani čhib. Godole kernavata avel kauzativ pašljarel.

derivacya (lat. *derivatio*) sikavel ikalibe jekh lavesko e aver, keribe lavengo.

determinacya (lat. *determinatio*) sikavel sintaksičko-semantičko ulavibe maškar duj čhibiake elementja, savenda jekh popaše sikavel. An misal: *jek matematikaki pustik*. So sikavela, navni *pustik*, sikavolope popaše e pašnavna *matematikaki*, ja kerdi relacie e sikavibaski.

deverbativa si lava ikalde e kernavata. An misal: adil – adipen, maril – maripen, grdnja, gilabel – gilabipen, khelel – khelipen. Deverbativno navna si paše vaver navni an genitivo thaj oven an forma e nominativesko thaj ano sintaktičko plani lena pozicia subjektoski an vakarori, a an semantičko plani sikaven agens ja pseudoagens. Godola si *nomina actionis*. An misal: Čirkljengo gilabipen resel dural. Nav e thanesko kerolpe phaniba deverbativ thaj navnengo. An misal: Od khelipen, i than, *khelimaskothan*. Godova misal navnengo akhardo si *nomina loci*, nava e thaneske. Denominalizacia deverbativni navnengo kerolpe *nomina agentis*, so sikavel buti. An akaja situacia si vorta kaj von si kotar apstraktno navna e sufiksea *-ben* thaj *-pen*. **duj virama** (rro. *duj, viram,*) duj virama si čače lekhavno cihna savo sikavel kaj o tekst savo hramimo kotar dahnes rig sikavel teksto savo si an zeval rig. Pale, duj virama labarenpe kotar mothovdipe, sikavibe thaj barjaripe e tekstosko.

dyareza (gr. *diarexis*), dijareza, khrlurengo sikavibe savo anel dži cidipe jekh e duj vokalia save si an jekh lavo. An misal e lavesko doodjengo, cidolpe jekh o, kotar lavo biiripe, cidolpe jekh i, tgm.

dyateza (gr. *diathesis*) pašnavnegi situacia (aktiv, pasiv, medijum). Sar sintaksičko kategorija, dijateza keorlpe maj angle an morfološko šajipe e predikusesko kaj pa forma sikavel semantičko sikavibe subjektesko an vakarori. Si aktivno thaj pasivno dijateza. Aktivno an misal si: andol, čalavdol, xalavdol. Pasivno si phandlo/i, mudardo/i, pharuvdo/i tgm. Labarolpe an modalno forma. An misal: So te kerdol? Pale an imperativo an misal: Arakhado! Na marisovo! Fonem **-d-** an maškar e vakarde lavengo, sikavel agor, savo paruvnolpe ja an rig zeval ja dahnes, umblavdipa godolesta si mi godova dijateza e medialno ja akuzativno kernavnenda. An misal: andol si le ulavibe an akšara: and-ol; čalavdol: čal-avd-ol; xalavdol: xal-avd-ol; phandlo/i: phand-lo/i; mudardo/i: mud- ar-do/i; pharuvdo/i: phar-uv-do/i. Godola vorta si kana legarenpe disave lava an avutno rndo so lekharolpe e cihna.

diftongo (gr. *diftongos*) dukhrlurengo ja duj vaver vokaluria save si phande an jekh akšara. An misal: ao, eo, io tgm.

dyalekto (gr. *dialektos*) dijalekt, si forma e čhibiaki. Dijalektia rodna thaj sikljona dijalektologia. An romani čhib si vaverutne dijalektia save kerde e khrlurenga paruvniba, kana našti te ovol komunikacia maškar romane grupe, istoriake thaj sociolingvistikake forme.

E

elizya (lat. *elidere*) elizya sikavolpe ačhibe e vokalurengo, ulavde kana ovel zijev (hijatus), savo trubul te činolpe na numa kana avel an jekh lavo, već ini kana avel maškar duj ja kana jekh lavo agorisinolpe, a aver vakarolpe e vokalurea.

epikojnono (gr. *epikoinos*) nav si navnengo save sikaven muršikano thaj džuvljikano jero. An misal: arman, men, tgm.

epiteza (gr. *epithesis*) sikavol bajraripe ja anibe an agor e lavesko jekh varn ja akšar kasa ovel pobaro artikulacia odole lavesko. An misal: čurik, porik, tgm.

etimologya (gr. *etimos, logos*), scienca kotar vica, fundono sikavibe thaj semantičko – fomalno barjairpe e ulavde lavengo, sar kotar olengo jekhipe e lavenca vipal vicake an vaverutne čhibia. Istoriako rodipe e čhibiako savo sesa an 18. thaj 19. šelberšipe putardilo e etimologia indoevropaka čhibia. Etimološko rodipe denga sikavibe kotar jekhipe e romana čhibiako e neveindiake čhibienca, kasko khetano fundo si an sanskrito. Ikalde pobut etimološko studie thaj alavaria, sar an misal: R. Turner, *The position of rromani in Indo-Aryan*, Edinburgh 1927; P. Valtonen, *Suomen Mustalaiskielen Etymologinen Sanakirja*, Helsinki 1972; W. R. Rishi, *Multilingual Romany Dictionary*, Chandigarh 1974; S. A. Wolf, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache*, Hamburg 1987; L. Manuš, *Čiganu – Latviešu-Angļu Vardnica*, Riga 1997; R. Djurić, *Romski kernava, njihovo poreklo i značenje*, Beograd 2009.

F

fleksya (lat. *flexio*), fleksia si paruvnibe e lavengo, sar an misal: o navne – deklinacia, kernava – konjugacia, pašnavne – komparacija. Sa fleksiake sikaven paradigmu. Kategorije e fleksiake, save si len semantičko-sintaksičko funkcije, von si len jero, kazus, gindo, dženo.

fonemo (gr. *phonema*) e agor 19. šelberšipasko cihna kotar majtikno segmento e vakeribasko kotar potencialno semnibe thaj funkcije. Palo so vakeribaske khetane vakarena vaverutno jekh khrlo, fonološko analiza an fundo e vakeribasko ulavda čhibiako verifikuinolpe khrlo savo si len anav fonem thaj hraminolpe e peravibaske cihna. An misal: /n/ so sikavel fonem n.

G

genitivo (lat. *casus genitivus*) sikavel vica. (An o sanskrt *sasthi*, e šovte; an greciaki *ptosis genike*.) Genitivo an singulari kerolpe adjahar so ano fundo peravimasko kazus e navni muršikano jeroski avel an postpozicia **-ko** (**-ki/-ke**); an fundo e peravimaske kazusesko e navni džuvljikano jero avel e postpozicia **-ki** (**-ko/-ke**). O genitivo an plurali kerolpe adjahar so an fundo peravimbasko kazus e navni muršikano thaj džuvljikano jeroski avel an postpozicia **-go** (**-gi/-ge**).

Sar so mothavdo, postpozicije an pluralo si rezultato godole khrlurenge paruvnibasko. Godova kazuso an romani čhib, sar ko aver čhibia, sikavol kazuso konekciako. So sikavel, kaj olesko labaripen, šaj te lolpe phaniba duj ulavde bukengo an disavo specifikano dikhipe. Kotar e aver rig, genitivo si le posesivno, partitivno, kvalitativno thaj ablativno sikavibe.

Palo so e genitiv lelape e prepozicia, olesko sikavibe barjardo. Kana odoleske delape fakti kaj forme disave navnenge thaj navne si sar pašnavne, sikavibe I propoziciako ja lelpe ulavde navnenca, ja an direktno dikhipe, so sikavel ini kotar genitivsko sintagme, palo so šaj te vakarolpe kaj genitivo an romani čhib, palo lolkativ, majbaro an sa funkcije thaj majpharo an piri semantika. Misalia kotar posesivno genitivo si: *e Milanesko kher*, *e vošeske čirklja*; misal kotar genitiv definitivus: *e pimaski vjasa*; misal kotar eksplikativno genitiv: *e marimasko biužipe*; misal kotar genitiv intenzitetesko: *E*

gilengi gili; subjekatsko genitiv: *e Rromengi duk*; objekatsko genitiv: *e krisosko akharipen*; kvalitativno genitiv: *e parne čhorako phuro*; partitivno genitiv: *Sa e manušengi* daj si e phuv; temporalno genitiv: *E nakhle beršesko ivend* sas but šudro; kauzalno genitiv: *E ileski duk* nasvarda man. Majbut I propozicie e gentivoa si *bi, pe, po, an*. An misal: Geletar *bi mango*. (*Po than e demokratunengo* avile e “kale”. An *bebgeski jak* i jag te phabol! O genitivo an romani čhib si jekh e but misalenca e genitivoa an srbikani čhib. Numa si misalia save sikaven vaveripe. An misal godova si genitivo an srbikani čhib e prepozicia *dži, ko, paše, maškar, angle, pale, telo*, temporalno, socijativno e prepozicia *ko*. (An sa godola situacie an romani čhib labarolpe prepozicional)

Bijekhipe si e srbikane subjektoa genitivoa e prepozicia *e* uzo medialno kernava tip dar, ladž, ja kinav. An godola situacie an romani čhib lolpe ablativo. Bijekhipe si e objekatsko genitivoa an srbikani čhib, an misal: Arakh tut e džučelestar! An godola situacie an romani čhib lolpe ablativ. Bijekhipe si e genitiv instrumentalea an srbikani čhib. An godola situacie an romani čhib lolpe instrumental. Po agor, bijekhipe si e srbikane subjekatosko genitivoa e prepozicia *ko* savo dikholpe an agens/pseudoagensa, ulavde an refleksivno pasivno vakarora. An but adjahar situacie an romani čhib lolpe lokativ. Genitiv an srbikani čhib uzo paranumero kvantifikatoria rodela nominativ an romani čhib. An misal kilogramo phabaja; litra paj; džuto minija; burnik lon tgm.

Vorto si kana navnake lava an genitivo ulavnpe an aškare, postpoziciake *-ko, -ki, -ke* i *-ge, -go, -gi* save ačhon biulavde. Godova vorta si pana kotar legaripe disave lavengo an genitivo an avutno rndo, so lekharolpe e cihna.

grafemo, grafem si majtikno distinktivno jekhipe an lekharibasko sistemo jekh čhibijako savi si la jekh fonemo. Grafemia si lekharibaski realizacia e fonemengi. Maškar ulavde grafemia thaj fonemia si disavo vaveripe. An lekgaripe disave fonemia sar so si č, ć, 3 (dž), š tgm. an teleprinterima ja komputera (kote nane rodutne grafemia č, ć, dž, dj, š tgm.) labarolpe cihna cc (kotar fonem č), ch (fonem ć), dzz (fonem 3 ja dž, ss (fonem š) tgm. Godova ja mazutno lekharibe sine an nakhutnipe an romani čhib.

H

haplografya (gr. *haplos; graphein*) sikavol doš an lekharibe, savo si an godova so čačolekhavibe e duj varna lekhalvolpe sar jekh varn. Diferentno si proceso ditografia.

heterografya (gr. *heteros, različit; graphein*) heterografia sikavol labaripen vaverutne lekhavne cihne kotar vaverutne khrluria, sar kotar vaverutno lekhavibe e vival vakeriba, ja sikaviba. An misal: kafa/kaffee/cafe. Godova adjahar si nav kotar ačhibe e čačune lekhavibaske normenda.

hiatuso (lat. *hiatus*), hijatus si pašipe e duj vokalurengo an jekh lavo ja an agor e jekhe lavesko. Palo godova avel dži elizia.

homografya (gr. *homos, isto; graphein*) grafisko jekhipe e lavengo vavarutne sikavibasko.

homonima (gr. *homos, onoma*) homonimia, jekhbašutne lavengo, vaverutne etimološko vicako thaj sikavibasko. Homonimia an romani čhib si but, ulavde o kernava. An misal: barr; bar. But si gindoske homonimia thaj kernava an romani čhib. Angluno sistematsko analiza homonimno kernava si an pustik R. Djurić “Romane kernava, olengo sikavibe”, Beograd, 2009.

I

idiomo (gr. *idioma*) idiom, ulavibe e čhibiako, themutni čhib, dijalekt, forme e vakeribaske ja sakova ulavdo vakeribe. E scienca savi sikavel dialektia anvdi si idiomatologia ja idiomatika.

ilokucya (lat. *in, u; loqui,*) ilokucia si kotar vakeribe thaj ulavde džute e vakaribasko akti so an pire teorie vakeribasko akti mothavde anglikano filozof John Langshaw Austin (1911–1960) thaj amerikako teoretičar John Rogers Searle (1932). An jekhipe godole teorisko sikavibe, kasifikuime si džute ilokucie: 1. Reprezentativno (save len verifikuibe, phenibe tgm.); 2. Direktivno (e kernava tip rodipe, rudjisaribe an imperativo); 3. Komisivno (ekernava tip ušarib); 4. Ekspresivno (e kernava tip naisaribe, jertisaribe tgm.); 5. Deklarativno (tip “an nav najero”, “dav muklipe”, “vakarav” tgm. an savo sikavolpe relacie instituciengo prekal ulavdo dženo thaj diferentno). Godole vakeriba si len ilokutivno rola thaj von si kotar intencia vakeribaski an komunikacia e avruna lumia. So sikavel vakeribasko dženo savo kerel duj bukja sar lokutivno akti thaj realizacia para komunikativno ja ilokutivno aktesko.

imperativo (lat. *imperare,*) imperativ, si kotor e kategoriako modusi kernavako, savo labarolpe an reso devibe direkcia thaj stopiribe. An misal: Av akaring! Na vakar! Apsolutno imperativ si kotar dujto dženo singularesko thaj pluralesko. An godoja situacia, an singulari majbut si identično e pašnavenge fundoa, an pluralo si lundjaribe **-an** (tematsko kernav) thaj **-en** (atematsk). An misal: **xan! keren! Medijum: -on: kerdon!** Emfatičko imperativ si le lundjaribe **-ta** ja **-ba**. An misal **avta! avtatan! pučba! pučenba!**

infinitivo (lat. *infinitum*) infinitivo, angluno forma e kernavako, sikavel bičhando kernavako forma. Godova kernavako forma nane an romani čhib. (Konstatuimo numa an ulavde romane dijalektia an Hrvatska.) Kotar godova, romano kernav mothavolpe an prezento, an 3. dženo singularesko. An misal: kerel.

injuktivo (lat. *iniunctio*) injuktiv si khupatno nav kotar sa konstrukcie save sikaven direkcia. Injuktiv si an romani čhib thaj kerolpe e negacia ma, savo nane angli forma an imperativo. An misal: ma ker! (Imperativ: na ker!)

inchoativo (lat. *inchoare*) inchoativ si nav kotar kernav savo sikavel ulavdo anglipe thaj paruvnibe e jekha situaciako an vaver. An misal: barjaripe. Majbaro gindo godole kernavnego kerde e pašnavnenda. Romane kernava akale džute si an misal: parnjavol, ljoljavol, harnjavol, tiknjavol, tgm. Akala misalia sikaven kaj adjahar džute kernavnego oven phaniba pašnavne e kernavnego ovel.

instrumentalo (lat. *instrumentalis*, kazus) instrumental sikavel šeja e vorta jase khetanibe. (Sanskrtsko nav si *karana, trtiya*). Kerolpe adjahar so an pervimasko kazus e navnako muršikano thaj džuvljikano jero an singular avela lundjaripe **-sa**; (an pluralo) **-ca**. (Postpozicia **-ca** savi kerdo – sar so vakardo – an khrlurengo paruvnibe). Instrumentalno kernav sar so si, an misal khuvibe, činibe, rodela instrumentali. Godova kazus an vakarori si le funkcija semantičko subjekto – agens ja pseudo-agens. Godova majbut si an pasivno vakarore. An misal O taxtaj si pherdo *moljasa*. Astaro si e *jagasa*. Sar so objekatsko instrumental, ja an funkcija objekteski avel uzo ulavde semantičko klaso kernavako, savo sikavel avutne vakarora: Naj *pesa*, irisar- da e *godjasa*. Čalada e *udaresa* kana inklisto kherestar. Mor phral diriguil e *orkestroa*. Ano majbut labaripen instrumental si thaj sociajativno instrumental, numa instrumental avel sar eksplikativno, spacialno, temporalno, kvalifikativno, kauzalno, intencionalno, kondicionalno thaj an funkcija determinatori e pašutne situaciengo. Maškar instrumental an romani čhib thaj instrumental an srbikani čhib si komparacia but. Numa disave modelia situaciono thaj kvantifikuime instrumentalesko an srbikani čhib roden labaripen averutne romane kazusno formengo. An akaja situacia si vorto: kana navne lava an instrumentalo ulavenpe an

aškare, pale an postpozicie *-sa* i *-ca* našti te ulavenpe. Godova vorta si kotar legaripe disave kotora e lavengo an avutno rndo, so lekharolpe e cihna.

K

kazuso (lat. *casus*,) kazus sar morfološko kategoria sikavel sakova ulavdo forma navnake lavengo an deklinirimo paradigma. But navne lava hačaren godova paruvnibe, e fonetičko-fonološko prekal morfološko, dži ulavde postpozicie, e kazusno lundjaripia. Godova kerel paruvnibe an akcentuacia. Romano kazusno sistemo si dujnivelesko. Nominativ, peravimasko kazus thaj vokativ si primarno kazusia. Genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ si sekundarno kazusia. Von kerencepe adjahar so an fundo peravibasko kazuso (savo an forma si sar akuzativo) lundjarena ulavde postpozicie, save ikliste kotar maškarutno indiako čhibiako vrama. (Postpozicie kotar genitiv, dativ thaj ablativ si ini propozicia, so si siutacia an hindu čhib.) Kotor kazusno sistemo si ini prepozicional. Umblavdipa e funkciata thaj sikavibasta, kazusia šaj te labarenpe an tromali forma, e dženoa thaj bi dženoa. Pale, šaj te oven phande prepozicia ja obligaciono determinatorea.

Po agor, šaj te oven an jekhvrana phande prepozicia thaj obligaciono determinatorea. Labaripen kazusesko an romani čhib si umblavdipa e džute kazusesta thaj kazusno formenda, sar e vaver džute formenda lavengo. Godova, si vorta an labaripen e kazusesko, so si tradicionalno, ja godova savo iklisto kotar lekharibe, lilavnipe, moderno komunikacia an romani čhib. Dikhenpe pana avri cihne an misal religiake, kulturake, socialno. Po agor sociolinguistikake forme thaj situacie kerencepe paruvnibe kotar romano kazusno sistemo thaj labaripen e kazusesko.

kauzativa (lat. *causativus*,) kauzativo si semantičko klasa kernavaki savi sikavel forme disave bukenge. An romani čhib godola kernava kerencepe e kernavenda ja navnenda, pašnavnenda, gindonda, propoziciata ja lavenda. Si trin grupe kauzativese: kauzativa e sufiksea **-av**, kauzativa e infiksea **-al**, kauzativa e infiksea, ja sufiksea **-ar**. An reso mothovibasko, kernav savenda konstruišimo akuzativ mothavenpe an prezento 1. Dženosko an singular. An misal: ačhav - ačhav**av**, asav - asav**av**, azbav - azbav**av**, bilav - bilav**av**, darav - darav**av**, khelav - khelav**av**. Kauzativa e sufiksea **-al** so: bašav - baš**alav**, bičhav - bič**alav** tgm. Majbut si kauzativa e infiksea ja sufiksea **-ar**. An misal: ro**av** - ro**lvjarav**, so**av** - so**lvjarav**, lon, so - lon**djarav**, su**v** - su**vjarav**, rat - rat**varav**, kalo - kal**jarav**, sig- sid**jarav**, bu**v**lo - bu**vljarav**, paše- paš**arav**, dur- dur**arav** tgm. Jekh grupa e romskih kernavengo si len avutne forme kauzativeske an misal: **-ar**: maril - maris**arel**, vulil - vuli- **sarel**, krlil - krlis**arel**. Prekal godova modelo, gadava forma kauzativeski kerolpe e avruno lavenda. An misal: farbil - farbis**arel**, paril - paris**arel** tgm. An reso ilustracia, vakarenpe kauzativno kernav kotar ulavibe an aškare Azbavav: azb-av-av; bičhalav: bič-al-av; londj-ar-av; su**v**jarav: su**v**j-ar-av; kaljarav: kalj-ar-av; durarel: dur-ar-el; marisarel: mar-is-ar-el; vulisarel: vul-is-ar-el; krlisarel: krl-is-ar-el; farbisarel: far- b-is-ar-el tgm. Akala misalia sikaven kaj ano ulavibe e kauzativno kernave an aškare mangolpe olengi morfološko struktura te džanolpe. Prekal godova, an ulavibe kauzativno kernav an aškare našti te peravolpe olengo morfološko struktura. Sufiksi savo an konjugcia oven infiksia, našti te ulavenpe. Godova vorta si ini kotar legaripe kotora e kauzativno kernavengo an avutno rndo, so lekharolpe cihna. Kauzativo an medijum si len marker **-d-** savo kerel len morfološko pindžarde. An misal: ačhav**dyav**, asav**dyav**, bilav**dyav**, ratvar**dyav**, pašar**dyav**, vulisard**dyav**, farbisard**dyav**, tgm. (Sa akala kernava si len an pretiriti marker **-l-**. An misal: ačhadilem, asavdilem, bilavdilem, ratvardilem, farbisardilem, tgm. Participia si: ačhadilo/i; asavdilo/i; bilavdilo/i; ratvardilo/i; pašardilo/i; vulisardilo/i; farbisardilo/i).

Angle vorta si an akaja situacia. Ja an ulavibe godola kernava an aškare manglape te arakhen godolengo morfološko struktura. An misal: ačhavdyav: ačh-avd-yav; bi- lavdyav: bil-avd- yav; ratvardyav: ratv-ard-yav; pašarddyav: paš-ard-yav; vulisarddyav: vul-is-ard-yav; farbisarddyav: farb-is-ard-yav. Godova vorta si ini kotar legarikpe kotora e kausativeske an medijumi an avutno rndo, so lekherolpe e cihna.

Kernavni – (gr. *rhema, verbum*,) – majimportatno thaj maujbut si džute lava an romani čhib. E kausativno kernava, olengo kotar an leksičko fondi e romane čhaibiako si pobaro e 70 %. Paše godova, lava si len pharo sistemi formengo thaj sistemi funkciengo. Kernavako sistemi an romani čhib, savo kerdo umblavdipa pašnavnenge sistemoa an sanskrt, arakhle sa kernavake forme kotar purani indiaki vrjama. Kana dikhelpe kotar morfologia, o kernav si le konjugacia, paruvnibe an dženo, gindo, forme thaj an disave situacie an jero. Kotar e vaver rig, gramatikake kategorie pašnavnenga situaciako (genus verbi), tempus (pašnavnego vrjama) thaj modus. Ulavibe e kernavako an duj fundone khetane, tema thaj atema, an save o purane indiake gramatičaria identifikuime deš klase, arakhlo ulavdo in an romani čhib. Paše godova, si vaverutne paradigme konjugacie, ikalde e konjugaciata, an misal kausativno, navne formee e kernavenda – participia (particip e prezentnesko aktiv, medijalno particip prezentnesko, particip preteritesko thaj perfektesko aktivno, particip e preteritesko thaj perfektesko medijalno, particip perfektesko pasivno, particip rodipasko). Sar so konstatuimo si trin kernavake situacie (aktiv, medijum, pasiv), pandž forme o dženo te vakarol po gndipe ja te lol adikaribe prekal diso (indikativ, konjuktiv (subjunktiv), kondicional, optativ, imperativ – savo lela kategorie modus) thaj šov kernavake vrama, kote angluno si prezent, futur thaj preterit. Kernav sar vakarorako dženo sikavel pridikus. Dženutne kernavake forme thaj mažutindo kernav, save si len semnibe referencijalnost – majbut si len sintaksičko funkcia. Formalno thaj sikavibaski struktura e vakarorako an bare forme umblavdol e predikuseske semantičko predikusesta. Godova sikavol an misal reakcia, modalnost, morfo-sintaksičko forme e semantičko predikusesta, negacia. Kotar godova iklijon vaverutne pučipen save sen kotar lekharibe. An reso reslibe vaverutne dujgnipe thaj problemura, trubul te pindžarolpe morfološko struktura e kernavengo thaj forme, save an baro gidndo situaciengo si kombinacia e kernavako kikesta thaj sufiksesta, prezentsko forme jas forme preteriteske thaj sufikseske. Maškar fundone vorte si kaj ulavibe e kernavengo thaj olenda kerde lava an aškare, sar ini vorto savo ikljol an ulavde kotora aven an avutno rndo so lekharolpe cihna.

komparacya (lat. *comparatio*,) komparacia, e pašnavnengo. Pozitiv si le fundo e pašnavnengo. Komparitiv kerolpe e phaniba sufiksi **-der** an pozitiv. An misal: baro/i – baroder, barider. Pluralno forma an liduj jero si bareder. Superlativ kerolpe e aniba sufiksi **-sto** ja **-derder** an pozitiv: barosto, baristi, baroderder, bariderder. Pluralno forme si an liduj jero sar so si bareste; barederder. O pašnavne avrune vicake kerenpe e prefiksea **maj**. An misal: zeleno (zelen/zelena), komparativ – majzeleno. (Superlativ si le forma, ja pobaro sikavdo prefiks maj). Vorto si o prefikso thaj sufikso kaj našti te ulavenpe.

kompozita (lat. *componere*) kompozitum, pharo lavo, avel but an romani čhib. Godova ovel an but čhibia, numa majbut an indiake čhibia. An sanskrt, kerdo e ulavde džute kompozita: kopulativno thaj koordinativno kompozite (dvandva), determinativno (tatpuruša) thaj (dvigu) (karmadharya), posesivno (bahuvrihi), e pherdipenea (avyaybhava, indeklinabila). Disave kompozite arakhle ini an romani čhib. An misal: angrusti (angušt); angali angali - kašt phabaj e tiknjarde varnenda - pha- la, indjarel kerdo e i (II; I; IV), kernav kotar iklljol romani navni *drez*, ja sa so akharelpe pharipen, diveseskodud, dešupandž, pandžvardeš, šuk-duk, thagaresko-kher, drabengi-dženi, kheresko-šero, čhavedophralenge, džuklengokherorro, baro-raj, hanamik, barenakhesko, barenajengo, parnečhorengo, bidošalo, bidjosko, bimosko, bikušalo, tamisalo, mijil tgm. Paše kompozita godova

tip, si kazuskompozite, save keren kontorla e kazusno formenca. An misal: manuš-manušesko, manuš-manušeske, manuš - manušestar, manuš - manušeste, tgm. Prekal godova, si kompozita savi ovel khupatnipa duj nominalno džentutne (N+N-kompozite); O navne thaj kernava an misal: divesavol, (dives + ovel); pašnavne thaj o navne, an misal: ciknejakhengo (manuš e cikne jakhenca); pašnavni thaj kernav an misal: ciknjosavol, (cikno + ovel); navne + kernav, an misal: bijanel. Prekal aspekto, ja forme olenga semantičko interpretaciako, kompozite šaj te oven: *determinativno*, an misal duvaeskormano, *posesivno*, an misal: kalejakhengo, *kopulativno*, an misal: gadeskibaj, kašukolalo, an misal: lolevušteni, *apozicionalno*, an misal baro-raj thaj *adverbijalno*, an misal: anglejakhengo, *Kazuskompozite* si ulavdi grupa e kompozitengi. Vakarde misalia šaj te oven len pes an čačolekhavno vora an interpunkcisko cihne.

kongruencya (lat. *congruentia*) kongruencia sikavel morfološko rig an sintaksičko strukturibe vakarorako. Formalno maškar on jekhipe e lavengo save keren sintaksičko khetanibe, kana dikhenpe gramatikake kategorije sar so si jero thaj kazus so sikavolpe sar morfološko. Kongruencia an romani čhib dikholpe maj angle an keribe džentutne thaj gidno maškar subjektia an vakarori thaj kernavake forme. An misal: E manuša resen. Pale an keribe an kazusesko, gindengo thaj jero maškar subjekto thaj predikus. An misal: Voj si but lači. Kongruencia sikavolpe adjahar an jekhipe maškar džentutne, atributivno pašnavnengo thaj navnengo, an misal: Akaja si i majnevi pustik. Ja, maškar navne thaj apozicie, an misal: Vov rodel e Bojanas, e čhaves pire amelestar.

kontrakcyja (lat. *contractio*) kontrakcija si tiknjaribe duj akšerengo ja tiknjaribe duj akšerengo a jekh.

kopula (lat. *copula*) kopula, savi šaj te ovol afirmativno ja negativna, sikavel relacie maškar subjekto thaj predikus. Kopulativno kernav maj angle si mažutno kernav (lat. *auxillaris*). An romani čhib mažutno kernav si **sem**, **si**, savo si le vaver forme. Aver mažutno kernav si **ovel**. Trito mažutno kernav si **kamel**. Rola kopulativno kernavengo si len pana avel, ačhel, akardol, bučhol tgm. Akava si kernava save semantičko-sintaksičko motivišime thaj šaj te keren gramatikake funkcije. An misal: I rakli si šukar. Voj si la šukar jakha. O raklo si barenakhesko. E barenakhestar si les bari duk. Vov *ovel* dives-divestar sa maj but nasvalo. Me pačav, kaj vov nimaj *ovel* peste. *Ulo* sar dilimano! So *ulo* Me *kamav* te studiriv matematika. Tajsja *kam* arakhadov e profesoresa. Angla i rat *ka* pirel o brišind. Godole kernavenda an akšare našti te ulavolpe kernav **sem**, forma **ulo**, thaj harne lava **kam**, **ka** – (kernav kamel) – savo lolpe an keribe avutno vrama, analitikako futur I.

L

lavni (rro. *lav*) si an termino nomina (lat. *nomen*, gr. *onoma*.) Voj sikavel sa nominalno džute lavengo ja godola save si len deklinacia. Ja supstantivia, pašnavne, sarnavne thaj gindia. An jekhipe e lingvistikake thaj gramatikake klasifikacie, an khedipe oven:

nomen acti, save len supstantive sar so si mangimata, rodimata, motho-dimata, kethanimata, thomupen, jaomata.

nomen actionis, save len supstantive a save majbut ikalde e kernavata an misal: kerimno, adošaripen, jertisaripen, asvalipe, tgm.

nomen agentis, save len supstantive a save butipa ikalde e kernavata numa butipa legaren buti, an misal kiravni, šulavni, bučarno, indjarno tgm.

nomen appellativum, save len mociono navne an misal. manuš tgm.

nomen instrumenti, save len supstantive kotar šeja an misal tover, transformatori tgm.

nomen proprium, save len dženutne navna.

nomen communis, save len khetane navne thaj navne paruvnipasko jero.

leksemo (gr. *lexis*) leksem si ekspertsko semantičko termino savo sikavel lavo e fndone sikaviba. Godova si lava, save si len alavari jeka čhibiako. Maškar von si majsmeno navna thaj kernava. An misal kernav kerel, si le but forme: kerav, keres, kerel, kerdijav, kerdilo, kiravel, tgm. Sa godola forma si an vipal leksem, kernav kerel kasko fundo si **ker-**, a kiki **kr**. Strukturalistia, maškar von ulavde francuskako lingvista Andre Martinet (1908–1999) angja neve termnia (monem, sem tgm.) thaj denga nevi definicia leksemeski. Prekal godoja definicia, leksem si “leksičko jekhipe” savo formirimo jekhe monemoa. (Monemi si le sikavibe e purane terminesko “leksičko morfem”, prekal savo si “gramatičko morfem”, savo si le numa gramatikako sikavibe) ja, prekal aver definicia, jekh leksem si le jekh ja pobut sememia. (Sem sikavel an semantičko komponentno analiza majhari khupatno jekhipe.)

lokativo (lat. *locativus*), lokativ si kazu kotar sikavibe e gendjengo kotar than. (Sanskrtsko nav si *saptami* f. ja *adhikarana* n.) Lokativ si nav muršikano thaj džuvljikano jero an singular savo ovel adjahar so an peravimasko kazu avelpe postpozicia – an misal *grast-grasteste*; *grasn* – *grasnjate*). Lokativ navni e muršikano thaj džuvljikano jero an pluralo ovel adjahar so an peravibasko kazu kotar pluralno forme si lundjaripe postpoziciako *-de*. (An misal: *grastende*; *grasnjende*). O navna kana ulavenpe an lokativo an akšare, postpozicie *-te* i *-de* našti te ulavenpe. An misal vakarolpe *grast-es-te*; *gras-nja-te*; *grast-en-de*; *gras-njen-de*. Godova vorta si kotar legaripe lavengo an avutno rndo, so lekharolpe e cihna. So sikavel, kana an lekharipe godole lavengo avel ačhavibe, godola kotora e lvenge save legarenpe an avutno rdno šaj numa an jekhipe lekhariba te hraminenpe: *grastes-* *grast-*; *grasnja-* *gras-*; *grasten-grast-*; *gras-* *njen-* *gras-te*. *este*. *te*. *njate*. *de*. *ende*. *de*. *njende*.

Lokativ si le sintetičko thaj analitičko forma, ja šaj te ovel e prepozicia ja bi propozicia. Paše sikavibe e thanesko o lokativo labarolpe kotar sikavibe vramako an savo godova ovel, sar ini kotar sikavibe vaver relacie, situaciake thaj bukenge. An misal o lokativo e jekh propozicia *tar*, katar – dži labarolpe te sikavolpe lungipe e angluna thaj agorisarda virmasa an than. An misal: *Tar mande dži tute si 2 kilometra*. An godola forme sikavolpe vrama. Avutni propozicia si andar thaj an tgm. Lokativ labarolpe sar pherdipen – akate, okote, inčate, akaringate, odoringate, rigate, jekvarate, zalagate tgm. Pale, avel ano but vaver konstrukcie, sar si manuš-manušeste, kher-khereste, gav-gaveste tgm. Goldova si majbaro kazu an romani čhib, e bare labaripenea. Ano fundo komparaciako e lokativea an srbikani čhib, savo sajekh labarolpe e propozicia, šaj prekal konstruktivno analiza te dikholpe kaj si ačhibe maškar lokativ an romani thaj srbikani čhib.

M

markera (fr. *marquer*) markeria ja poagor e lavengo signali, savo labarolpe an lingvistika thaj lingvistikake teorije. An romani čhib, marker labarolpe maj angle an (1) sikavibe preteriti forma savi sikavol buti an nakhutno vrama, thaj (2) an reso sikavibe an medijum. Markeria save sikaven preteri si: **-d-**, **-j-** i **-l-**. Majbaro gindo romano kernav si, maj angle tranzitivno thaj sa kauzativno, si len preterit marker **-d-**. An misal: kerel, ker- **dem**, kerdan, kerda, kerdam, kerden, kerde. Vipal preterit si len an misal anel, čhalavel, phirel, marel tgm. But tematsko kernava si an misal asal, daral, ladžal, langal, pačal, prastal tgm. si len an u preterit marker **-j-**. An misal asajem, asajan, asaja. Jekh potikni

grupa e kernavnegi si len an preteri marker **-l-**. An misal: arakhel, bešel, merel, nakhel tgm. An misal bešlem, bešlan, bešlo, bešli, bešlam, bešlen, bešle. Po agor ulavde kernava sar an misal džal, xal tgm., umblavdipa e dijalektosta, si len preterit an marker **-j-** ja marker **-l-**. Markerea **-d-** agorisinolpe sa fundo e preteritesko. Deviba pana lundjaripe an godova fundo ovel particip. An misal: kerdo; čalado; darajlo; ladžajano; bešlo; mulano tgm. Ulavdipa markeri an misal **-jl-** kerolpe graduelno diferenca tranzitivno formengo. Tip adjahar kernavengo si asajlo, hutajlo tgm. An misal: asajlem; hutajlem.

Sa o kernava an medijum si len marker **-d-**, savo paše morfološko si semantičko semnibe, thaj sikavel semantičko kriterijum kotar vaveripe e aktivosta, ja medijum e pasivosta. An misal: kerel kerdyav, kerdyos, kerdyol, kerdyas, kerdyon, kerdyon. Markerea **-d-** agorisinolpe prezentsko fundo. Godole fundosta kerolpe preterit: kerdilem, kerdilan, kerdilo, kerdili, kerdilam, kerdile, kerdile. Akaja paradigma sikavel kaj marker **-l-** si an preterit an medijum. An jekhipe godolea si čačunolekhavibaske vorte.

morfemo (gr. morphē) morfem, majtikno čhibiako elementi savo legarel sikavibe. Palo so fonološko-semantičko bazako elemento, našti te ulavolpe, an misal: čik, dud, me, pes, duj tgm. Morfemia principielno si averutne e aškarenda save si konkretne khrurenge jekhipe an vakeribe (*parole*). O aškara šaj te oven kotar nekobor morfemia, so šaj te dikholpe an misalia save vakarde. Tipologia e klasifikaciaki thaj diferenciaciaki e morfemengi adikarolpe e postulata kotar jekhipe e formengo thaj sikavibaske. Ini kaj si funkcia e sikavibaski, averutne si morfemia an leksika thaj semantika. Thaj po agor, ini kaj na paluno, kotar gramatikake morfemia an misal: morfemia fleksiake ja godola save sikavenpe vaverutne an vakarori vaverutne si phande thaj tromale morfemia.

N

navni (vro. *nav*) supstantiv, navni si paše kernav, majsemno džute e lavengo an romani čhib. Morfološko kana dikholpe, leline kategorije vaš navne an romani čhib si jero (muršano, džuvlikano), gindo (singulari, plurali) thaj kazuso (primarno – nominativ, obliquus – kaski forma si la akuzativ, thaj vokativ; sekundarni – genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ; thaj propozicional, savo si le forma e nominativeski, numa labarolpe numa e prepozicia.) Semantičko kana dikholpe, o navne ulavenpe an konkretne thaj apstraktno. Konkretne si dženučne navne, mocione navne, apelativia, sar so si an misal: manuš, grast, gilabarno tgm., e khupatne navne an misal si plaina, e navne savenca kerolpe buti an misal: arro, rup, rat. Apstraktno, si godola save kerde e kernavnenda thaj pašnavnenda, thaj sikaven an misal: pačivalipen, an misal: sune, amalipen, kilometro tgm.

negacya (lat. *negare*) negacia šaj te sikavolpe vaverutne sikaviba. Šaj prekal prefiksi **a-** (*ačhado*), **bi-** (*bipačano*), **ni-** (*nisar*); infiksa **-n-** (*khatinende*); e sufiksea **-čhi** (*khanči*); lavenca naj, inaj, nane, nahi; nabut; nimaj, nivar, nijek, nijekvar, khonik, khanika, khanikaske, doš, opipa, šonja, najstalo. An sikavibe apsolutno negaciako labarolpe an misal navne ja navna e nakhutne koncentraciono logoreske an misal: “Hitler”, “Aušvic”, “Buhenvald”, “Dahau” tgm. An godoja bari “pustik” si but šajipe kotar “na”, a centralno than si len **naj, ni, či i na**.

Lavoro **naj** si negativno forma e mažutinde kernavako *sem*. Prekal godova, kopula **si** šaj te ovol sajekh paruvni e negativno kupola **naj**. Jase an forma kaj ano than forma S si P, ovel forma S *nane* P. Kana labarolpe anglo mažutno kernav *sem* ovela forma *naj* sem an sikavibe najsem. An misal *naj* sem, *naj* san, *naj* sam, *naj* sen, *naj*. **Naj** našti te ovol ole pozicia palo *sem*, numa an ulavde konstrukcie tipi si – *naj*. Pale, sar so kernav *sem* sikavel kaj situ, adjahar *naj* sikavel kaj naj netu: *naj* man, *naj* tut, *naj*

les, *naj* la; *naj* amen, *naj* tumen, *naj* len. Prekal godova, sar so kernav sem, an sikavibe sikavol te ovoltut, rodela akuzativ ja duj dromengo akuzativ, vipal adjahar *naj*, an sikavibe *naj* tut.

Naj šaj te ovolt anglo particip prezent (*naj* prastando); anglo participa perfekt (*naj* kerdo); anglo pasiv (*naj* putardo); anglo navne bi dženoa (*naj* manuš), anglo navne e dženoa (*naj* o manuš); anglo pašnavne bi dženoa thaj dženoa (*naj* kalo); anglo dženuetni sarnavni (*naj* tu); anglo mothovimaske sarnavne (*naj* akava); anglo gindo (*naj* trin), anglo rndono gindo, sajekh e dženoa (*naj* o dujto); anglo pherdipen (*naj* dur); angli propozicia (*naj* an, nije) tgm. **Ni** ja **či** šaj te labarolpe anglo mažutno kernav *ovav* thaj *kamav*, sar but vaver kernava.

Ni džava tajsa pi buti. *Ni* xalem khanči. *Ni* kamav la. *Či* suta. *Či* muli. Analiza sikavel kaj andruni negacia, kontrastno negacia, trumimi negacia thaj vazdimi negacia, dujdromengi negacia, nekobor gindongi negacia, retoričko pučipe, sikavolpe majbut negacia **ni**. (Negacia **naj** labarolpe an negativno vakarora an misal pučimaske terminia ja fraze).

Na labarolpe kana denape direktie, stopribe tgm. An but negativno vakarore e fundone kvantifikacia mothavenpe paruvnipe e navnengo an misal *nisar* ja negativno terminia tip *nijek*, *nivar* tgm. Negacia kerelpe ini e pherdipenea *bi*. Negacie **naj**, **ni**, **či** thaj **na** našti te ulavenpe. Von lekharenpe ulavde.

nominativo (lat. nominativus) nominativ si čačuno kazus, savea vakarolpe ko kerel buti ja so ovel. Nominativ si le forma e navnake lavengo, so sikavel nemarkirimo kazus an deklinacia. An vakarori olea pherelape pozicia e gramatikake subjektosko, a šaj te ovolt in an funkcija e predikatesko. Kotar godola funkcija thaj sikavibe, nominativ si le trin fundone modelia. Godola si: *apelativn*, *subjekatsko thaj predikatsko nominativ*. Apelativno nominativ si an funkcija apelativo. An misal: i Ana, Ana; i Evropa, Evropa; o kher, amen, lesko, “Bi kheresko, bi limoresko”, “O kher umblavimaske”, Subjekatsko nominativ si an funkcija gramatikako subjekto an vakarori. An misal: **O manuš** lekharel. Subjekatsko nominativ šaj te ovolt an funkcija subjekatsko pherdipen. Sar atribut: **I lači pustik** but mol. Sar atributiv: **E čiriklja ladavne** ni nakhaven akate o ivend. Sar apozicia: O Marko, **mor terneder phral**, irisalo khere. Sar apozitiv: **I Sara, khini**, pašljili thaj sutili. Predikatsko nominativ si nominativ an funkcija semantičko kiki kopulativno predikatesko ja semantičko pherdipen semikopulativno nja dekoponuimo predikus. An misal: O Arijel **si studento**. I Borka **si lači**. Semikopulativni kernav tip kerdol, ačhol, dičhol, bučhol, akardol, kerel pe tgm. keren specijalno modelia nominativeske. An misal: I Indira dičhol baxtali. I rakli bučhol Tanja. Vov kerel pe nasvalo. An romani čhib, kotar vaveripe e srbikana čhibiata numeričko, pronomeričko thaj paranumeričko kvantifikatoria si an nominativo. An misal: Trin racle, Deš amen. But von. Paše pronomeričko kvantifikatoria tip “But lendar an romani čhib labarolpe ablativ: But lendar. Nijek amendar. Pale, kilogramo phabaja, litro thud, gramolon, metro štofo, burnik rezo, gono giv xal, kotor lil, kotor manro, buka kiral tgm. Akharipen tip ake, eke, dik tgm., ja lavengo savea an direktno komunikacija mothovolpe disavo objekto, rodela adjahar nominativ. (An sribkani čhib labarolpe genitiv, model prezentativ / eksklamativ.) An misal: Ake o autobus! Eke o manuš! Dik o beng! (An romani čhib si emfatično paruvnibasko termeni si emfatično nav kotar godova *aketalo*, *najstalo* save si len paruvnibe sar mažutno kernav *sem*, so sikavel numa an prezento. An misal: aketalem! aketalan! aketalo! aketali! aketalam! aketalen! aketale! Vipal paradigma si ini kotar negativno forma *najstalo*. Emfatično paruvnibasko termini si kotar buti kompozita. Angluni sar mothovdipake sarnavne *ake*, thaj *eke*, + sanskrtsko kernav *as* (II klasa), asti, egzistiribe. Dujto ulo e nagaciata *naj*, + kernav *as*. Agorutni forma si rezultato sandhij.) Vakarde misalia thaj mothovibe dena šajipe kotar direktno čačunolekhavibe thaj interpunkciosko cihne.

numero (lat. *numerus*) gindo (rro. *djindo*), džute lavenge kotar sikavibe kvantitativno relacie. Majbut oven e navnenca, pale e pašnavnenca thaj kernava. (Gidno kotar godova dikhelpe sar

verbalno kategorija. E sufiksea **ar** kerenpe gindia romane kauzativno kernavenca, tip *duj*, trin gindoa save an medijumi si len vaver sikavibe. An misal: *dujard* *dyav*. Fundone gindia si jekh jek, *duj*, trin, *štar*, *pandž*, *šov*, *efta*, *oxto*, *inja*, *deš*, *dešujek*, *dešuduj* (...), *biš*. Jekh an navnako labaripen si bičhando dženo, bi semniba kotar jero. Gindija an romani čnhib nanolen sikavibe kotar jero. An misal *duj* *rakle*– *duj* *raklja*. Prekal kazusia si len paravnibe sar navne muršikano jero. Kana gindo anglo navne ja pašnavne, si len numa forma peravibaske kazus, an misal: N. jek manuš; G. jekhe manušesko; D. jekhe manušeske; A. jekhe manušes; V. /; I. jekhe manušesa; L. jekhe manušeste; Abl. jekhe manušestar. Rndone gidnja oven aniba sufiksi **-to**: jekto, *dujto*, *trito* tgm. Kana vakarolpe kotar angluno, lolpe adverbijalno pašnavni *angluno*; kada vakarolpe paluno an rndo vakarolpe *paluno*. Multiplikativno ginda oven e lavea **var**. An misal *dujvar*, *trinvar* tgm. (Kana lavo var ulavde lekhavno, mothovol droma. An misal. *duj var duj*.) Distributivno gindja si jek thaj jek, jek po jek, *duj thaj duj*, *duj po duj* tgm. Bičhande gindja si *duj-trin*, *trin-štar* tgm. Ulavde gindja si opaš ja jek paš, opaš jek opaš – *duj* tgm. Godola si pale, džute, e a sikaviba gindo thaj navne: *luduj* tgm. Kotar vakarde misalia thaj mothovdipe ando kaj lava sufikseske save našti te ulavenpe thaj te legarenpe an avutno rndo sar so kotar vaver rig si gindja thaj phare vakarore šaj te ulavenpe.

O

objekato, **gočarno** (lat. *objectum*) objekato sikavel buti. An romani čhib an vakarori vov sikavel kazusno forme e navnake thaj sarnavnenge. Godola maj angle si akuzativo, bi propozicia thaj e propozicia, (direktno objekto) thaj dativ, genitiv, instrumental thaj lokativ (direktno ja indirektno objekat, numa sajekh umblavdipa e džute kernavata). An misal: Čalada e *manušes* e baresa. Najarel e *džukeles*. Koriguil *les*. Kerel kher *pe čhaveske*. I Jana si *bi bućako*. Čide love *abijaveske*. Mor čhavo dirigul e *orkestroa*. Na muk *ruveste* e bakres. Dik tut *pe leste*. Siklilo *pe late*. Gasave mislaia sikaven kana kazusno forme an romani thaj srbikani čhib si vaverutne, rodna karakteristikano misal kernav, keriba semantičko relacie e objektea an nominalno fraza.

P

padicihna ja **padi** (rro. *padi*, *cihna*) padi si čačunolekavno cihna save lekharenpe lava an nići, direktno, an situacia pana mothovibaski, ulavde sikavibaski, lava save sikaven diferentno situacia, kana autori vakarel direktno e ginavibaska publikkake tgm. An umblavdephare vakarore, kote an umblavdo kotor si akala vramake semnibe, formengo, mangline, vakarde thaj relativno. An biumblave phare vakarore disave lava si diferento e sikaviba save ulavenpe e padea. Padi labarolpe an phare vakarore e agorisrde semniba sar so si *prekal godova*, pale e cidime phaniba sar, *numa*, *numa so*, ano thana save sikven konsekvencia, so sikavdo e phaniba *te*, pale, an vakarore e kondicionalea tgm.

predikato (lat. *praedicare*) predikato si jekh e greciake terminea *rhema*, vakarorako sikavibe. Šat te ovole bidženutni forma. Olesa e **subjektoske** delape disavi buti, situacia ja forma. Kana buti predikatoski kerena pobut kernave an džanutno pašnavnengi forma, buti ja disavi aver forma delape e dženoske savo vakarol, ja savo nane odote. Paše personalno, kernav šaj te ovole in an aver forma. Buti predikatoski kerena vaver lava an misal: o navne, pašnavne thaj gindja. Ini kaj o predikatia šaj te oven *kernavake* thaj *navnake*, a umblavdipa olenga morfološko strukturata *jekhtune* thaj *phare*. Umblavdipa e tip vakarorata thaj olake sikabiasta, averutne si *kopulativno*, *nekopulativno*, *semikopulativno*,

modalno, fazno tgm. Prekal godova niveli olenge sintiksičko formata, oven *analitičko, sintetičko* thaj *pharo* predikato. Thaj, po agor na ini paluno, semantičko predikato, sar kotor semantičko vakararoka strukturako šaj te oven *nultovalentno* (avalentno), *jekhvalentno, dujvalentno, trinvalento* thaj *štarvalentno*. Predikato kerel predikativno rami, thaj an godola forme ulavel stuktura e vakaroraki, an savi šaj te ovol angluno umal, maskarutno umal thaj paluno umal. An misal: O Aco *džal* detharina pe džungale džukelesa *te phirel*.

Kotar godoja vakarori ikljona avutne šajipen:

1. Detharina *džal* o Aco pe džungale džukelesa *te phirel*.
2. Pe džungale džukelesa *džal* o Aco detharina *te phirel*.
3. *Džal* o Aco detharina pe džungale džukelesa *te phirel*?

An umal e vakarorake si avutne vakarorake džanutne: o Aco – subjekto; detharina – vřjamako pherdipen; pe džungale džukelesa – prepozicionalno pherdipen; džukel – an instrumentalno. Numa an vakarori (I) subjekato si an paluno umal, so si kotar “normalno” tip e vakarorako an romani čhib. An vakarori savi sikavdi e gindoa 1. pheripen kotar vřama si an anglalipe; vakarori savi skavdi gindoa 2. lelape e prepoziciono pherdipenea dži kaj vakarorako subjekto si an maskarutno umal. An pučimaski vakarori, savi sikavdi gindoa 3. kernav si anglo subjekto. E interpunkciake sikaviba, an misal cihna e pučimaski, ja an kombinacia cihna e akharibaski thaj cihna e pučimaski, vakarore 1, 2 i 3 lena vaverutne sikavibe. Šaj te oven vakarore save sikaven biadžukaribe, lačhibe, dondo thaj kotar odova mazutno. Prekal godova, cihna interpunkciake šaj te kerolpe o predikato te lol nevo komunikativno aspekti, ja o cihne te oven khupatne e predikatea kotor relacie temarema.

prepozicionalo, prepozicional, kazus e prepoziciencia ja anavdo prepozicional, soske an vakarori šaj te paruvnel genitiv, dativ, akuzativ, instrumental, a majbut sintetičko forme e lokativeske thaj albativeske. Von si len forma sar navnake lava an nominativo. An misal: Čikalo dži kaj čanga. (Romane – lokativ, srbikane – genitiv: Čikalo dži čangende.) Crda drom kaj amala. (Romane – lokativ, srbikane – dativ: Crda drom pe amalende.) Phangla e grastes ko kažt. (Romane – lokativ, srbikane – akuzativ: Phangla e grastes kaštete.) Tar o Beograd dži ko Zagreb si 600 kilometra. (Romane – ablativ, srbikane – genitiv: E Beogradostar dži Zagrebeste si 699 kilometra.) Ašundem tar o Branko. (Romane – ablativ, srbikane – genitiv: Ašundem e Brankostar.) tgm.

pučimaski cihna (rro. *pučel; cihna*) pučipen si čačelekhavno cihna sava semninelape agor e pučipaska vakarorako, kote denape pučipe sar so si **kon? soske? so? karing? kuri? kaj? sar?** tgm. Pučipa an vakarori sikavolpe dondo thaj bijekhipe odolea so sikavol lavo palo savo avel. An kombinacia e cihna akharibaski kerolpe pobaro dondo, bijekhipe thaj biadžukaribe.

R

rigalicihna (rro. *rig, cihna*) peravibaski cihna si čačunolekhavno cihna savi labarolpe kana si gindoske gendja an teksto savo sikavdo e lavenca, kana lekharolpe gili an horizontalno lekharibe.

S

subjekato, adarno (lat. *subjectum*, fundono nojmi), subjekto savo, prekal tradicionalno gramatika khupatne e predikatea kerel fundoni forma e sikavibaska vakarorako. Morfolokško si sintaksičko

funkcia subjekatesko an romani čhib savo sikavdo e nominatvea, so si situacia an but vaver čhibia. Kotar dikhipe semantika, subjekto delape “agentivno” funkcia ja vov si sar godova savo sikavel buti an predikato. Ini kaj an but situacie čače, an romani čhib si mialia save sikaven diferentno. An misal: si man, naj man tgm., save roden te kerolpe vaveripe maškar gramatikako subjekto thaj logično subjekto. An fundone teorisko bukja moderno gramatikake godova pučipe but dikhelpe.

Š

šlisnicihna ja **šlisni** (*Šlisni; cihna*) šlisni si an čačunolekharibe so sikavel kaj kotor e vakarorako sava šaj te ovol lelino teksti. Šlisni šaj te ovol an vakarori (an anglipe, an maskaribe ja an agor). Šaj te oven trujalutne, peravimaske ja sar vitice.

T

tikni crdinicihna (rro. *tikno, cihna*) crdinicihna si čačunolekharibaski cihna savi sikavel kaj elementja ulavde savenca keren khetanipe thaj sikaven jekh lavo. Crdinicihna phanenpe duj ja pobut lava an phare vakarore save si len relacie jekh prekal aver ja kote jekh olenda si len potikno sikavibe. An misal: rromano-srbikano alavari; muršikane-džuvlikane relacye; fonetikani-fonologikani-morfologikani analy - tgm. Crdinicihna phanenpe nava nekobor dženengo, duj nava jekhe dženosko, duj ja nekobor lava an phari vakarori an savo jekh sikavel gindo, simbolea ja varna. An misal 70-beršutnipe; B-vitamino tgm.

Crdinicihna ulavenpe lava thaj fraze an save si paše jekh vaverake (dives-rat; upre-tele tgm.) Crdinicihna labarolpe kana kotor lavengo aven an nevo rndo tgm.

U

uvadžele cihne (rro. *upral, cihna*) uvadžele cihne si čačunolekhavno cihna savenca siavenpe teksto thaj sa varna ja delape vaverutno sikavibe. Godova šaj te ovol lavo, vakarori, pobut vakaroria ja fragmenti tekstesko. Uvadžele cihnenca šaj te sikavolpe biprecizno ja bičačo sikavibe, averutno sikavibe, dondo, ironia prekal teksto savo vakarolpe. An uvadžele cine ja kvašuvadžele cikhne aven an anava e pustikenge, žurnalenge, artiklengje tgm.

V

valenca, kernav si valentno soske si len šajipe te phanen kotar peste vaver lava thaj te keren olen an grupa an vakarori. Francuskako lingvisto L. Tesnier kerdja teoria valentnosti. Prekal godoja teoria, si phanibe e lavengo formirimo an leksičko-semantičko relacie, sar in an gramatikake vorta save si kotar sakoja čhib ulavde. Semantičko thaj sintaksičko valetnost ilustraciaki e jekhdženoa, dujdženoa, trindženoa, šardženoa tha pandždženoa konstruišime vakarorenca. Jekhdženoa si an misal Račavol.

Detharinavol. Djivesavol. Dujdženo si: E čhave plivin. Savore ačas. Trindženoa si: I Ana prindžarel e Saša. E turistura dikhaven o foro. Šardženoa si: O Ivo ačhel irisardo e zejenca. Pandždženoa si: O manuš lekharel lil e amaleske e kompjuteres.

viram (*viram*,) viram si čačunolekhavno cihna sava semninelape agor e vakarorako savi nane pučimaski ja direkciaki, pale lekharolpe palo poharne lava thaj terminia, palo rndo e lavengo thaj dženengo save ulavde.

viram-padicihna, si čačunolekhavno cihna savo hijerarhisko si potele e viramesta, a pouče e padichna. Godole čačunelekhariba delape maškar duj vakarore save relativno si komunikativno kotora, savneda jekh si phari. Godoja cihna lolpe numa an simetrično vakarore, vakarore bi phaniba. Ulavdo lekharibe si trin virama thaj trin virama an šlisne.

vokativo (lat. *vocare*) vokativ, si kazus kotar akharibe, forma an savo ovel nav godolesko savo akharolpe. Godova kazusno forma si bi sintaksičko-smantičko barvalipe. Vokativ si le maj angle komunikativno barvalipe. Kotar vov, anglo navnake lava an vokativo nane dženo. Ini kaj si navnake lava romane kikeske, von šaj an vokativo te oven avutne forme: amala! amalalen! manuša! manušalen! Misalia kotar romane muršikane navna: Kaleja! Meneka! Patalo! Murga! Toko! Toto! O navne džuvljikane jeroske si len forme; amaline! amalinalen! phene! phenalen! tgm. Mislaia kotar romane džuvljikane navna: Kalije! Luga! Kojče! Huta! Titalo!

An reso ilustraciako, vakarde vakarora e vokativoa: Phralalen, aven akaringate! Devla, dik pe mande! So phendan, daje? Soske san, manuša, xoljariko?

Palo vokativo an vakarori si padicihna, a vakarori agorisinolpe akhariba ja pučipaska cihna, paše vakarde vorte, mangolpe te dženolpe kaj numa akharibaski cihna ja numa pučipaski cihna, sa in vaver čačunolekhavno cihna našti te oven an avutno rndo e lekharibasko.

LABARIPEN THAJ SIKAVIBE E KAZUSESKO AN ROMANI THAJ SRBIKANI ČHIB

Reso akale tekstosko si te sikavol mazutipe thaj vaveripe an labaripen kazuso an romani thaj srbikani čhib, savenca si mazutne hrvatskaki, bosnaki, bošnjakengi, crnogoraki, thaj ulavde sloveniaki čhib.

Angluno si kaj vaverutne čhibia si len vaverutne gramatikake strukture, an save si kazusno sistemo. Umblavdipa e funkciata thaj sikavibasta, kazusia an romani čhib oven an (1) tromalo kazusno forma, bi dženoa thaj e dženoa, (2) šaj te oven phande e propzicia, (3) šaj te oven phande e obligacione determinatorea, (4) šaj te oven phande an jekhvrama e prepozicia thaj obligacione determinatorea.

O kazusia save sikaven relacie e umblavdipa e navnengo an vakarore, an tradicionalno hačaribe, umblavde si, dži kaj biumblavde si godola an vaver funkcija an čhib an misal: an nominatovi thaj vokativo.

Labaripen e kazusesko an romani čhib si umblavdipa e džute kernavengo save si (tranzitno, natranzitivno, kauzativi/faktivivi, medio-pasivno tgm.), e participesko thaj vaver kernavengo forme, pherdipe, sar e vaver džute formengo e lavengo.

Godova, pale si vaver vorte leline norme an labaripen kazuso an romani čhib, barjaripe lekharibasko, lilavnipasko, mediengo thaj komunikaciengo an romani čhib.

Sociolingvistikake forme si len paruvnipe an labaripen e kazusosko an romani čhib. Po agor a ini kaj nane paluno, an godova dikhenpe avričhibiake, semnibe, kulturake, socialno, istoriake.

Kontrastivno analiza

Kontrastivno analiza kerolpe an avutne misalia:

1. O čhibia si vaverutne.
2. O čhibia si mazutne.

Vaveripe si emprisko formenge thaj von dikhenpe an fundo e rodipaske.

Mazutipe numa phare šaj te dikhenpe. Von dikhenpe e pobare dikhipa nojmengo an vaverutne čhibia.

Čhibiake univerzialie, save o lingvistia empiria sikavde thaj teoria mothavde, sar in kategoria “kanonočno rndo e lavengo”, an fundo savo kerdo tipološko ulavibe e čhibijako, anglipe si an akaja analiza.

Kontrastivnost kerelpe analiza interlingvalno, an fundo komparaciako e romana thaj srbikana čhibijako: strukturalno, verifikuiba mazutipasko thaj vaveripasko an struktura e lavengi an romani thaj srbikani čhib: parcialno e jekh čhibiake sementea- kazus thaj olesko sintaksičko – semantičko labaripen an misalia an vakarori; jekhriga, romano – srbikano, a an reso ilustracia, kerolpe an potiknjardo obim, pana an komparacia e srbikana thaj romana čhibiako.

Nominativ

O nominativ si angluno kazus, save majbut vakarolpe *ko* kerel buti ja so godova vaš soske vakrolpe. (Romane: *kon?/so?*)

Nominativ si le forma navnake lavengo, so sikavel kaj an deklinacia nemarkirimo kazusi si. An vakarori olea pherolpe pozicia e gramatikake subjektoski, a šaj te ovola an funicia predikatoski.

Pale si funkcije e sikavibaske, nominativ si le trin fundone modelia. Godola si: apelativno nominativ, subjekatsko nominativ thaj predikatsko nominativ.

Apelativni nominativ. Godova si nominativ an funkcija apelativeski (e navna). Misalia: o Aleksa, i Ana, i Evropa, o kher, i baxt, amen, "O phurd upral e Drina" lesko, lolo...

Subjekatsko nominativ. Godova si nominativ an funkcija gramatikake subjektesko an vakarori. Misalia:

O manuš lekharel lil.

I phuri kerel maro.

Subjekatsko nominativ šaj te ovol an funkcija e subjekatosko pherdipen:

1. an atributo

I lači pustik sajek kamipesa drabardol.

2. atributivesko

E čiriklja ladavne ni ačhen akate ivende.

3. apoziciako

O Marko, **mor terneder phral**, reslo khere.

4. apozitivesko

O Luka, khino, bešlo te lel peske dji.

An nominativo savo an pozicija e subjektoski, šaj te ovol kondenzuimo predikacija – nominalizuimi forma: deverbativno ja deadjektivno navni an misal: **Lesko gilabipe** anel po **gilabipe** leske dadesko.

O lačipe si šuži gana.

In an romani čhib, sar in an srbikani, labarolpe nominativ uzo phanibe **sar** ja **sar kaj**, **sar go kaj** an o komparaciake konstrukcije.

Kerel buti **sar** i kir.

Dičhol **sargo** mulo.

An romani čhib labarolpe nominativ sar phanibe e lavengo uzo lavo **sar** an adverbijalno konstrukcije, an misal: Von maren pe **sar e lavura**.

I Maja khelel **sar i džuvdi jag**.

Godova si model savo phanel nominativ e vakaroraka ekvivalenta an misal: **Jag!**

Predikatsko nominativo. Predikatski nominativ si nominativ an funkcija semantičko kiki e kopulativno predikatesko ja semantičko pherdipen, semikopulativno ja dekomponovano predikato.

Misalia kotar nominativ an kopulativno predikato si:

O Branko si *studento*.

I Borka si *lači*.

An godova modeli si vaverutno nominativo an semikopulativno predikato ja an funkcija semantičko pherdipen uzo semikopulativno kernav tip kerdol, ačhol, dičhol, bučhol, akhardol, kerel pe tgm.

I Indira dičhol baxtali.

Vov kerel pe nasvalo.

I čhaj bučhol Tanja.

Mazutipe šaj te labarolpe thaj sikavel nominativ an romani thaj srbikani čhib thaj šaj te ilustruinolpe an but misalia. Numa, si misalia an fundo savo dikholpe vaveripe an labarinen e nominativesko. Majbut misalia kotar godova si numeričko, pronomeričko thaj paranumeričko kvantifikatoria save an romani čhib si len forma nominativeski, a an srbikani čhib forma genitiveski-partitivno genitiveski.

Misalia kotar - numeričkopronumeričko kvantifikatoria:

Trin *čhavre*.

Luduj *ternore*.

Deš *amen*.

But *von*.

(Uzo pronomerikake kvantifikatoria majbut avel ablativ, an misal: But *lendar*. Nijek *amendar*.)

Misalia kotar – paranumeričko kvantifikatoria:

kilogramo *phabaja*

litari *thud*

gramo *lon*

metari *štofo*

burnik rezo

gono *giv*

xal arro

trasta *sir*

kanta *paj*

len *asva*

kotor *lil*

kotor *manro*

buka *kiral* tgm.

Vakarde misalia sikaven forme nominativeske an romani čhib thaj si len forme genitiveske an srbikani thaj godova si partitivno genitiv. Kotar godova ikljol disave pučipe thaj teme save roden ulavdi analiza. Godova si an misal meroničnost thaj partitivnost, sar ini klase e kernavake savenca šaj te lolpe semantičko semnibe partitivnost an misal *del*, *mangel*, *arakhel*, *bičhalel*, *pijel*, *xal*, *astarel*, *lel* tgm.

Avutne misalia si lava save an direktno komunikacia sikaven disavo objekto, akharibe tip *ake*, *eke*, *dik*. An godola vakarore romani nominativ lela an srbikano nakhavibe forma genitiveski. (Subjekatosko genitiv, model prezentativ/eksklamativ.)

An misal:

Ake o *autobus!*

Eko o *manuš!*

Dik o *beng!*

(An romani čhib si emfatično sarnavnengo akharibe kotar trito dženo an singular thaj plural: *aketalo!*, *aketali!*, *aketale!*, Negaciake forme si; *najstalo!*, *najstali!*, *najstale!*)

But misalia sikaven labaripen e nominativesko an singular thaj plural an konstrukcie e kernava *sem*, kaski forma an 3. Dženo e singularesko thaj pluralesko an prezento *si* thaj imperfekto *sas* – (godoja forma an srbikani čhib nane) – sikaven “si man” thaj e kernava *ovav*.

Godova si situacia e negativno varijanta.

An konstrukcia godole kernava, o nominativ an srbikano nakhavibe si le genitivno forma. Si in diferento situacie.

Maškar von majbisakovadiveske si misalia an save srbikano nominativ an singular thaj plural an konstrukcie e kernava *si man*, an funkcia thaj sikavibe subjektoski, an romano nakhavibe si le forma akuzativeski. So sikavela kaj subjekto si an godoja konstrukciaki forma akuzativeski, a objekto forma e nominativeski.

Godova, si jekh e specijalno situaciengo.

An misal: – *Man si man* kher. (labarolpe dupl akuzativo: **man si man...**)

(Kotar godova ka ovol maj but an teksto kotar akuzativo).

Prepozitiv

Prepozitiv si le forma sar nomanitv an singular thaj plural, numa sajekh labarolpe e prepozicia. An godola forme, prepozitiv, sar pendentu šaj te ovol an servisi genitivesko, dativesko, akuzativesko, instrumentalesko thaj ulavde e lokativesko thaj ablativesko.

Prepozitiv labarolpe kana nakhavelape kotar avruni čhib.

Misal:

Srbikani – romani

Genitiv – prepozicional

1. Gasavi situacia anda *dži ko konflikto*.
2. Lokhe avilo *dži ko baro thagaripe*.
3. Arakhada e amalen *katar i bibaxt*.
4. *Katar sa e manuša* majače vov džangla akaj problematika.
5. Inklisto *andar o kher*.

Dativ – prepozicional

1. Lako čham si leske sajek *angla e jakha*.
2. Panikane prastaje *ko udar*.

Akuzativ – Prepozicional

1. Nakhada o kheresko hakaj *pi peski romnji*.
2. Čićida pes *uz i daj*.
(Kotar akava misal, mangolpe te vakarolpe kaj srbikani propozicia, *uz* alo an romano dijalekto an Evropa. Prepozicia *uz*, savo si sa slovensko vicako, avel an romani čhib uzo genitiv, akuzativ thaj lokativ. An misal: *Uz tute*.)
3. Umblada o mantili *po čiviluko*.
4. Bešle pal *o mesali*.

Instrumental – Prepozicional

1. *Angla o dad* ni tromal te pijel tutuno.
2. Ačhilo bi lavesko *angla leski duk*.
3. O čhavro prastaja *pala o džukel*.
4. Phirel *pal i nevi literatura* sar bi agorisarela o problemo.

Lokativ – Prepozicional

1. Reslo o rekordo *an o dur xutipe*.
2. E isipena si *an ormano*.
3. Prastal *pi čar*.
4. Legarel žurnala *pe khera*.
5. Agorisarela i buti *an januaro*.
6. Jero e pustika *pe biblioteke*.
7. Phagla i vaza *an i xoli*.

Prekal godova, prepozitiv, adjahar si kotor e romane kazusno sistemasko. An fundo vakarde misalengo, dcikhenpe an analitičko forma fundamentalno relacie: agens, patiens, benefaktiv, kotar jekh rig lokativ, direktiv thaj terminativ, kotar vaver rig.

Relevantno vaveripe si maškar duj grupe relacieng e a save dikhenpe an genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ. Godola si forme e postpozicia. Von sikavenpe an nominalno elementi, kaski forma si an obliquis, sa jekh e kazusno lundjaripa ja postpozicia.

Genitiv

Genitiv si kazuso e primarno funciake sikaviba fundone relaciengo maškar entiteta.

O navne muršikano jero si len an singular kazusno lundjaripe *-ko/-i/-e*, an plural *-go/-i/-e*. Godova sikavel kana si deklinirimi navni ja nav savo si kotar vaver rig o navnengo, navengo ja pašnavnengo, si morfemia save sikaven jero thaj gindo an singular (muršikano *-ko*, džuvljikani *-ki*), plural *-ke*.)

(An ulavde romane dijalektia an Makedonia kazusno morfemia si barjarde, thaj kazusno lundjaripe an singular si *-koro*, an plurali *-goro*. An godola dijalektia si jekhipe an jero thaj gindo)

O navne džuvljikano jero si len an singular kazusno lundjaripie *-ko/-i/-e*, an plurali *-ge/-o/-i*. Lavo kotar jekhipe an jero thaj gindo.

(An akala romane dijalektia an Makedonia morfemi an singulari si *-kiri*, an plurali *-gero*. Adjahar jekhipe si an jero thaj gindo.)

Sar an but vaver čhibia, adjahar in an romani, o genitiv si kazuso konekciako, ja godolesko labaripen lelino e sikaviba kotar phanibe e duj ulavde bukengo an disavo specifikano relacie. Kotar e vaver rig, genitiv si le posesivno, partitivno, kvalitativno thaj ablativno sikavibe.

Lejibe e genitivesko e prepozicia angia olesko umal te sikavolpe an romani čhib ano pobaro dikhipe.

Thaj po agor numa na paluno, forme disave navnenge thaj navengo si sar pašnavne, sikavibe propoziciako, ja labaripen e ulavde navengo, an direktno ja tranzitno dikhipe. Godova si kotar genitivno sintagma. Kotar godova romano genitiv, palo lokativ, an piri semantika majpharo, a ani funkcija majbaro.

Sar misal kotar ilustracia, vakara kotar navni an džuvljikano jero *i rati*, noć. Uzo dženo an akaja situacia *i*, dženo kotar džuvljikano jero, godoja navni si la ulavdi forma. Paše forma thaj jero, dženo sikavel gidno, an akaja situacia godova si singular thaj po agor kazus, voj si an nominaivo. Forma si an gentivo e *raćako*.

(Kana si dženo *o* uzi navni *o raćako*, godova sikavel kaj genitiv kerel navnako servisi.) Godova vipal forma sar pherdipe, sikavel *rakjako* so si sar temporalno genitiv.

Kana labarolpe uzi navni an misal: *e raćako čiriklo*, palo godova an pašnavnako servisi si ja

sintagma. Thaj po agor, *e raćako* tgm. An godoja forma e navni si muršikano jero. Uzo dženo kotar muršikano jero godoja navni si la forma: *o raćako, e raćake*.

Sar an but vaver čhiba, adjahar in an ormani, si vaverutne misalia genitiveske. Jekh e majbut genitivo an romani čhib si *posesivni genitiv*. Posesivno genitiv sikavel kote si. An misal jekh e majbut pučipasta pi romani čhib si: *Kasko san?* Dženo kaske delape pučipe, vov vakarel nav e dadesko an genitivo: e Milanisko

An misal godova vakeribe, si le posesivno genitiv:

E Milanisko kher.

E vošeske čirklja.

Mor phejaki sasuj.

Rajini e Angliake.

Dives e Titoske merimasko.

Avutno džute an genitivo si *genitiv identitetesko*. An vov si vaverutne trin misalia: genitiv ulavibasko, genitivus definitivus, thaj eksplikativno genitiv.

Misal kotar genitivus definitivus:

O nasul e pimasko.

Misal kotar eksplikativno genitiv:

O biužipe e marimasko.

Vaver misalia genitivoske si:

- genitiv intenzitetesko:

I gili gilengi.

- subjekatsko genitiv:

O rovipa e bokhale čhavengo.

Pe sa e riga buhljol o sung e luludjengo

I duk e Rromengi.

- objekatsko genitiv:

O Čhoripe e pajesko andar i durvli an kikaja.

Šerutno e teatrosko.

Akharipe e krisosko.

- kvalitatino genitiv:

Phuro pharne čhorako.

Gad xarne bajengo.

Rakli kale balengi.

- partitivno genitiv:

Ekvaš peske lovengo dija e čhaveske.

Bešen mancar duj morhe pandže čhajendar.

I phuv si daj sa e manušengi.

- temporalno genitiv:

E nakhle beršesko ivend but šudro sas.

Raćaki buti phari si.

kauzalno genitiv:

Soski dar lija tut?

Lija man *i dar e merimaski*.

Naj man *nisoski dar*.

E ilesko pharipe nasvarda man.

Genitiv e prepozicia:

Prepozicia **bi**

1. Gelotar *bi Devlesko*.
2. Inklisto kherestar *phage ilesko*.
3. Xa sovli kaj *bi mango* ni džasa an khangiri!
4. *Bi amengo* naj baxt!
5. Manuša *bi kheresko, bi limoresko*.

Prepozicia **pe, po**

1. Von si *pe amaro* than.
2. Von bi ovena baxtale *po than amengo* te si.
3. *Po than e demokratunengo* avile “e kale”.

An vaver romane vakeribe si forme genitivoske, savenda si ulavde nava e popularno themutne gilenge an misal:

1. *Šimijako bi porako*.
2. Si les *morči manušeski, godji ruveski*
3. *An pajesko šoro* – pani už, *an šoro pajesko* – godji dili!
4. *O lav e čhibako* butivar naj *lav e godjako*; *o lav e godjako* butivar naj *lav e bućako*.
5. Sićo ko si *kasko* thaj so si *sosko* thaj ka džanes ko si *e Devlesko*, ko si *e bengesko*.

Godova phenibe šaj te ovol sikavimaski ilustracija kotar sintaksičko-semantičko nekobor sikavibe e gentivesko an romani čhib.

Genitiv an srbikani lilavni čhib si le štar sikavibe sar so si: posesivnost, partitivnost, kvalitativnost thaj vrjama. Umblavdipa e funkciata thaj sikavibasta, genitiv avel sar tromalo kazusno forma, sar kazus phando e prepozicia, sar kazus phando e obligaciono determinatorea thaj sar kazus phando e prepozicia thaj obligaciono determinatorea. Genitiv savo si an grupa centralno kazusesko, soske an vakarori šaj te lol pozicia direktno bipropoziciako objektesko, si le semnibe thaj prekal godova an sistemi kazusno forme phandelpa e lokativea kotar grupa periferno kazusia. Kotar e vaver rig, genitiv sar kazusno phando si e propozicia ano kazusno koneksije, so sikavel pana instrumental phando e propozicia. (Dativ, akuzativ thaj lokativ si anavde sar kazusia kontakta.)

Vakarde misalia e genitiveske an romani čhib si ilustracija kotar but elementja e definiciake genitivesko an srbikani čhib. Numa, paše misalia, save sikaven maškarpesko jekhipe, si misalia save si maškar on vaverutne. (Disave olenda vakarde an teksti kotar nominativ).

Paše misal savo si le forma e genitiveski an srbikani čhib a an romano nakhavibe si nominativ, thaj si le misal kotar srbikano genitiv savo an nakhavibe ovel prepozicional.

Godova majbut si kotar spacialno (than) genitiv e prepozicia *dži, ko, paše, maškar, angle pale, telal...*

Misalia:

- O Jovo ačhel dži ko Pero.
- I Ana bešel ko vudar.
- O džukel prastal trujal o kher.
- I Ana bešli maškar o Pero thaj o Jovo.
- Ka arakhados angla o restorano.
- I bar ačhel pala o kher.
- O taxtaj si tala o mesali.

Temporalno (vrjamako) genitiv an srbikani čhib ovel prepozicional an romani čhib. Misalia:

- Jek detharin arakhlem les an autobuso.
- Dikhlam amen trujal o Krečuno.
- Ka džastar napal i Patradji.
- O arakhadipe ka ovel maškar o pandžto thaj dešto.

Socijativno genitiv, e prepozicia *ko*, ovel adjahar prepozicional, an misal: Bešel kaj pi phen.

Srbikano – romano

(Genitiv – ablativ)

1. Subjekatsko genitiv, e prepozicia *e*; uzo medijalno kernava tip darav, ladžav, e prepozicia *e* uzo kernav tip *ašundem*, *kindem* tgm.:

- Sas muklino *e amalestar*.
- Godova dokumento *savorendar* si lino.
- Daral *e tunjarikostar*.
- Ladžal *e dadestar*.
- Ašundem *e Slavkostar*.
- Kindem *e Brankatar*.

2. Objekatsko genitiv – tromal genitiv an funkcia objektoski uzo kernav e morfemea *e* thaj uzo medijalno kernav, save si le semnibe e ablativesko:

- Arak tut *e džukelestar*.
- Astar tut *e bučatar*.
- Arak tut bilače *amalipestar*.

3. Ablativno genitiv: Sa modelia an srbikani čhib si len forma ablativeski an romani. Misalia:

- Duraljo *e mesalestar*.
- Inklisto *e kherestar*.

Partitivno genitiv, genitiv e pluralesko e prepozicia e pronumerikake kvantifikatoria, relativno: *but*; univerzalno: *sakova*, *khonik*, *nijekh*; egzistencijalno: *disave*.

- But *lendar* ni avile.
- Khonik *amendar* ni crda pes.
- Khanči *gadalestar* ni ovel.

Temporalno (vrjmako) genitiv, genitiv e prepozicia *e*.

- Ni arakhadilam *e e nilajestar*.
- Sićol anglikanes *e čhavripestar*.

Genitiv materiako

- gad *pohstanostar*,
- torta *akhorendar*,
- Kerda kher e *barestar*.

Kauzalno (formengo) genitiv

Misalia:

- *E daratar* naštisarda majbut te dikhel les.
- Nasvalji e *dukhatar*.

Genitiv – instrumental

Instrumentalno genitiv: But modelia an srbikani čhib si len an romano nakhavibe forma e instrumentaleski.

Misal:

- Vakarde *telefonosa*.

Genitiv – lokativ

Subjekatsko genitiv, genitiv e prepozicia *ko*, an vorta, dekomponovano predikato, e sikaviba agens/pseudoagens, ulavde an reflektivno-pasivno vakarore. An misal:

- *Amende* kerel pe buti oxto sahata po dives.
- *Amende* naši te ovel geja sar kaj si an Italia.
- Nili čhib dičhol e *manušende* nasvale ileša.

Spacialno (thanesko) genitiv

- Raćarda *late*.
- Dijem *late*.
- Reslo *dži amende*.
- Ande e čhavre *dži khereste*.
- Gelo *dži phraleste*.

Sociativno genitiv

- But var hana pe *maškar peste*.
- Duk mange kaj naj *paša mande*.
- Bešel *leste*.

Predikatsko genitiv – lokativ

Misalia:

- Naj mange ni *dži soste*.
- Savore si dukhade, lake si *dži giljate*.

Genitiv an romane sikavimaske phenibe:

So vakarel **o muj e Devlesko**,
našti ačhel an **muj e bengesko!**

Našti kerel i **zor e bengeski**,
so šaj kerel i **zor Devleski!**

O Devel džanel ko si **kasko** thaj so si **sosko**.
O beng thol **o kasko po sosko, o sosko an kasko**, te o manuš ovel **khanikasko** thaj **nisosko**.
I buti leske šereski šaj ačhel tala **e vundjija mor cikne najeski**.
Naj **e manušesko**, so si **e ruvesko**.
Manuš **bare vodjako** našti te xasrel **o drom e godjako**.
Manuš **bare godjako** šaj ačhel **bi vodjako**.

Dativ

Dativ si forma naveski odoleske **kaske** ja **soske** mangas te das ja te keras. Deklinirime lava an dativ e singulareski si len agorisardo morfemo **-ke**, an dativ e pluraleski agorisardo morfem si **-ge**. (Numa na kotar ulavde romane lava. An misal džunutni sarnavni **me – mange**, savi anglo godoja forma si la purano dativsko forma *maj*. Godola pale, si nava e ulavde thanengi an Srbia, save vakarde an angluno kotor e tekstesko. An misal: Đurinci – Đjurincenge, Pudarci – Pudarcentage, Saraorci – Saraorcentage tgm.)

Akala ikalde lava e tematsko kernavena sar kaj si *džal, xal, asal, prastal* tgm. si len sufiksi – *ata*.

An romani čhib, sar in an but aver čhibia, dativ sikaven indirektno objketi. An misal: Me andem *tuke* jek lil.

Tromalo dativ labarolpe an vaverutne semantičko funkcije. An fundo godolesko vakardo tipološko vaveribe.

1. Dativ interes/škoda (dativus commodi/incommodi)

Godova dativ labarolpe ko kernavake bukja thaj oven an interesi ja škodra odoleski prekal savo kerdo.

2. Dativ kotar devibe, an misal.: Akava si *hamaske*.

Sa modelia akuzativeske e prepozicia *si* an srbikani čhib si len forma dativeski an romani čhib. Disave godole modelia ka sikava an akava teksto vaverutne misalenca.

An misal: Kindam *amare čhaveske* nevo gad.

3. Posesivno dativ misal.:

Mange si dar.

4. Dativ resosko ja *dativ finalis* an misal:

Vov dživil *peske bućake*.

5. Dativ haćaribasko, an misal.:

Mange naj mange, mange ačhilo *leske*.

Dujrigako dativ avel an dativ interesesko. An misal.:

Ni ačhilo *maj tuke, maj si mange*

6. Simpatetičko dativ ja *dativus sympatheticus*, an misal.:

Vov parikerda e *Devleske* savo kerda les

7. Etičko dativ ja *dativus ethicus*, sar sikavibe džanutno dikhipasko.

Ov tu *mange* džuvdo thaj sasto.

Akala misalia sikaven kaj sa funkcie thaj sikavibe e dativeske umblavdipa e labaripen kernavengo, savenda majbur *kernav e devibasko thaj lejibasko, kernav mothovdipasko* (ja *verba dicendi* e pheriba an dativo), *kernav isipenesko* ja dativ uzo kernav e *situaciako, kernav phiribasko* tgm.

Dativ labarolpe in an adverbijalno sikavibe. Jekh e misalenda an godova labaripen si navni **o Devel**, savi an dativ si la forma *e Devleske*. An adverbijalno labaripen godoja forma si la nekobor sikavibe, savenda majbut *devleske badava* tgm.

Kerdem buti *devleske*.

Devleske bičaldem *leske* lil.

(Kotar godova majbut kerde religiozno thaj socialno khedipe an purani Indija. Ja manuša save pheriba godola bukja musaj te keren bipokiniba ulavdo gindo divengo an berš. Lavo kotar “Devlikano pokibe.”)

Dativ an sintaksičko thaj semantičko labaripen avel sar subjekatsko, predikatsko thaj objektosko.

Subjekatsko dativ an funkcia semantičko subjekto si le vaverutne modelia.

1. An impersonalno vakarore e morfemea *pe*, so si jekh e tromale dativea an impersonalno vakarora e morfemea *se* an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Sovel *pe mange*. (Sovel *pe maj*.)
- (2) Haštil *pe mange*. (Haštil *pe maj*.)

2. Dativ e legaripasko e fiziološko situaciako ja procesosko, savo si jekh e tromale dativea an impersonalno vakarore e sikavibaske lokalizatorea fiziološko procesesko an lokativo ja instrumental.

Misalia:

- (1) Džal *maj* o rat andar o nak.
- (2) Kaljilo *leske* angla e jakha.
- (3) Bašel *lake* pireste.

3. Dativ legaripasko e psihofiziološko procesesko, hačaribasko so si jekh e ekim modelea tromale dativosko an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Pharilo *maj* te sajek bešav.
- (2) Lokhilo *lake* kana o kham sikada *pe*.
- (3) Tatipe *si maj*.
- (4) Phare *si maj* bi lako.
- (5) Majphari sasa *leske* i matematika.

4. Dativ an legaripe e manglipasko, si jekh e modelea tromale dativesko uzo natranzitno kernav e morfemea *pe* an impersonalno vakarore ja e kopulativno predikatea thaj genitivea e prepozicia *dži* an funkcia semantičko kiki an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Ni kerel *pe mange* khanči.
- (2) Džal *pe mange* restoranoste.

(3) Naj *mange* ni dži soske.

(4) Naj *mange asameske*.

5. Dativ an legaripe manglipasko, šajipasko thaj haljovibasko, so si jekh e tromale dativea an impersonalno vakarore e sikavibaske manglipa, an forma klauzula e phaniba *da* an srbikani čhib.

Misalia:

(1) Sig, *mange* sidjardol pe te agorisarav i buti thaj te džavtar khere.

(2) Akana ačhel *tuke* te sičos divesesa thaj račasa.

6. Dativ savo sikavel psihofizičko situacia an impersonalno struktura e predikatea pedo modeli kopula + semantičko kiki an forma e navnengo an nominativ kote anavdo psihofiziološko situacia, savo si jekh e modelea subjekatsko akuzativ an srbikani čhib.

Misalia:

(1) Dar si *lake*.

(2) Ladžo si *leske*.

Dativ an romani čhib si jekh e modelea subjekatsko akuzativ savo sikavel hanig psihofizičko situaciako an forma ablativno genitiv, dži kaj an romani čhib an forma ablativ.

Misalia:

(1) Dar si *lake ggodolestar* so šaj te ovel.

(2) Ladžo si *leske pestar korkoronestar*.

7. Dativ an legaripe subjektivno hačaribe, so si jekh e tromale dativea an impersonalno vakarora e sikaviba kotar savo vakarel subjektivno hačaribe ja an forma e klauzula e phaniba *va* an srbikani čhib.

Misalia:

(1) Fajma kaj *lake* naj lačhe.

(2) Kerdol pe *mange* kaj akala buća naj uže.

(3) Kerdilo pe *amenge* kaj djivesalo.

8. Dativ e jekhipasko.

Misalia:

(1) Akava gad but šukar ačhel *tuke*.

(2) Sar *mange*, geja *tuke*.

(3) Sar *jekhake*, ageja *vavere rigake*.

9. Dativ kotar manglipe si jekh e modelea eksplikativno akuzativ e prepozicia *e* (akuzativ kotar manglipe), savea sar kondenzatorea ja eksponenea restriktivno klauza, kerolpe identifikacia e navnake nojmeko eksplikaciako oleske manglipasko, uzo navne savenca sikavolpe konkretno, procesia e relaciake.

Misalia:

(1) Pasta *e dandenge*.

(2) Pilule *sovimaske*.

(3) Isipena *e nilajeske*.

(4) Drab *e sastarimaske*.

Predikatsko dativ an funkcia semantičko pherdipen labarolpe uzo semikopoulativno kernav tip *si, naj, pirel*, tgm. So sikavel, predikatosko dativ an romani čhib si jekh e predikatosko dativea an srbikani.

Misalia:

- (1) E dživde manuša si *akale themeske*, e mule si *okole themeske*.
- (2) Akaja pustik pirel e *Markoske phenake*.
- (3) Akava pirel *mange*, akava pirel *tuke*.
- (4) O Milane pirel *leske kako*.

Numa, uzo ulavde kernav sar so si an misal: *alosarel, thol, navnarel* tgm. dativ an romani čhib si jekh e predikatesko akuzativea an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Savore alosrde les *prezidentoske*.
- (2) Thode les *caroske*.

Objekatsko direktivno dativ avel uzo vaverutne semantičko klase e kernavengo, navnengo thaj pašnavnengo.

Misalia:

- (1) Anda love e *dadeske* thaj kirada *leske* xabe.
- (2) O Branko vakarda pe *amaleske*, e *Jankoske*, kaj ka irinel *leske* sigo e love.
- (3) Baro monumento si vazdino e *Lenjinoske*.

Numa, uzo ulavde kernav sar so si an misal *interesuil, daral, trašal* (daravibe an funkcia objektoski, procesoski ja prepoziciono, sar interesuibe ja emocie agensia), dativ an romani čhib si jekh e objektesko akuzativea an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Interesuil pes e *kompjuterenge*.
- (2) Dar lake e *čhaveske*.
- (3) Trašal pe *dadeske*.

Dativ indirektno objektosko an romani čhib si jekh e sa situaciencia e akuzativea indirektno objektosko an srbikani čhib. Vaš godova si but misalia an romani čhib, sar so si ilustracia kotar vaverutne modelia akuzativeske an srbikani čhib.

Misalia:

- (1) Kerel kher e *čhaveske*.
- (2) Alosarel gad e *phraleske*.
- (3) Pekel mas e *čhavage*.
- (4) Arakhel than e *amalinake*.
- (5) Čidel mure *kompotoske*.
- (6) Arakhada o kaliko *risparimaske*.
- (7) Pharuvda e grastes *duje gurunjnange*.
- (8) Pharuvel e evrura *dinareng*.

Srbikani – Romani

Dativ – Lokativ

An reso ilustraciako, vakarenpe misalia save sikaven jekhipe e dativesko an srbikani čhib e lokativea an romani:

A. Posesivno dativ savea sikavolpe relacie prekal sa kotor:

– O ilo lako ćićidape *an late* kana dikhla les.

B. Modeli thaneske direktivno dativesko – dativ rigako:

– Panikatar line, prastaje *udareste*.

– Amen luduj džene avasa bi tajsa *tumende*.

– Džav *khere*.

(Kernav *džal*, šaj te ovól angle navnake lavengo an dativ vaverutne sikavibasko. Jekh sikavibe mazutno si godolea savo si le germaniako kernav *holen*, te dža thaj te ane, te rode, te le. An misal: *Džal pajeske*. *Džal marneske*.)

Gaja analiza sikavel kaj an but situacie si jekhipe maškar dativ an romani čhib thaj dativ an srbikani čhib. Numa, vakarde misalia, sikaven kaj dativ an romani čhib šaj te ovól jekh e vaverutne modelia akuzativeske an srbikani čhib. Kotar e aver rig, disave modelia dativeske an srbikani čhib si len an romano nakhavibe forma e lokativeski.

Akuzativ

O navne muršikano jero save sikaven djuvde isipena si len an akuzativno forma singulareski morfem *-es*, an plural morfem *-en*. Uzo godola navne si dženo *e*. O navne kotar isipen si len forma nominativeski in an singular, in an plural. Uzo godola navne si dženo *o* (singular) thaj dženo *e* (plural).

O navne džuvljikano jero save sikaven djuvde isipena si len an akuzativno forma singulareski morfem *-a*, an plurali morfem *-en*. Uzo godola navne si dženo *e*. O navne kotar isipen si len forma nominativeski sar an singular, adjahar in an plural. Uzo godola navne si dženo *stvari i* (singular) thaj dženo *e* (plural). Kategorija djuvdo/nadžuvdo sikavolpe in an pučipe save si karakteristično kotar akuzativ: *kas, so*.

Godova vaveripe sikavolpe avutne miselea:

– Dikhav *o del*, ni dikhav *e Devles*.

Numa, sar so vakardo, kategorija djuvdo/nadžuvdo manglape te haćarolpe sar gramatikako, a na normalno kategorija. Kotar e vaver rig maškar akuzativ an sintaksičk-semantičko labaripen an romani thaj srbikani čhib sikavolpe an but situacie, a jekh e fundono kotar godova si an kernav. Uzo godova kazu si ulavde grupe romane kernavenngo thaj formengo, maj angle kauzativ thaj faktitiv, save sikaven rezultati e ulavibasko.

Vaver lavenca vakardo, sar so si kotar manuša save vakaren vaver čhibia mangline te džanen save si prepozicije uzo genitiv, save kerena direkcija e akuzativea. Kotar godova, mangolpe, te džanolpe na numa morfološko forma thaj ulavde pherdipen uzo akuzativ, već in grupa e romane kernavenngo save si jekh e akuzativea, so anel an keribe vaverutno sikavibe.

An reso ilustracija, vakarde misalia sikaven kernav uzo akuzativ:

- *kerel*

1. *Kerde e manušes*, te na les akhor leske vastastar!
2. Phagarde e barha thaj *kerde baro buxlo drom*.

3. Pučle e *dades* leske čhave: Dade, savi buti *ka keras amen?*
4. *Adives ni kerena tumen buti.*
5. *Ni keren e love manušes, o manuš kerel love.*
6. *So keren trin gone arho?*
7. *Kerde tut te našti dikhes pe jakha!*
8. *Voj kerel drabenge buća.*
9. *Kerel pes kaj prindžarel e manušes.*
10. *Me vakarav rromanes.*
11. *Vakarav tuke čačes, paća man!*
12. *Ka čhinel jekhe pharne bakres e Patradjake.*
13. *Sar doktoro, bute nasvalen manušen sastardem.*
14. *E manušes šaj lokhe te mundaresh, našti te džuvdaresh les!*
15. *Ni mol te mares e čhave!*
16. *Phirel phares.*
17. *Baxtarda man!*
18. *Unzarde e manušes po trušul.*

Butgindoske **kauzativia**, save si kotar romani čhib, neveindiake čhibia, turkiaki, kavkasko an but vaver konstrukcie rodona akuzativ. (Kauzativ an romani čhib si vaverutno an sufiksia: -avav, -alav, -arav.) Misalia:

-avav:

1. *Ačhaven e manušes.*
2. *Daraven man.*
3. *Asaven les.*
4. *Kiravel xabe.*
5. *Prasaven amen.*

-alav:

1. *Bičhalde lil.*

-arav (ikalde e vaver kernavenda, navnenda, pašnavnenda, gindia, pherdipen ja avrune lavenda):

1. *Ka akharav tut tajsja.*
2. *Ašarav e Devles!*
3. *I daj najarel e čhaves.*
4. *Phabarda bari jag.*
5. *Tatara o xabe.*
6. *O rašaj lokarel e manušes e bezehendar.*
7. *But haljarel les o sastipe e čhavesko.*

E sa kernavenda save si e akuzativea, majbiadžukarde situacie si godola save si len sikavibe *si/hi* thjaj *del*.

Si ja **hi**, uzo jekh ja duj dromengo akuzativ (Adjahar an negativno forma: **naj**)

Subjekato (navnengo, dženutne sarnavne thaj vaver) si len forma akuzativeski, a objekto si le forma nominativeski. Misalia:

1. *Man hi šovardeš berš.*
2. *Man si man duj čhave.*
3. *Tut si tut but bakra.*
4. *Amen si amen baro thaj šukar kher.*
5. *E ruves si les baro porado muj thaj bare danda.*
6. *Len si len baxt kaj len si len o Saša te dičhel len.*
7. *Ovel man trin čhave.*
8. *Len na avlo len khanči pimaske.*
9. *Man si man te ovav lasa.*
10. *Sa so man si man lasa, ni avel e manušes e bengesa!*
11. *Devla, man si man vadže tut!*

An vakarde misalia, sar in an vaver situacie, labarolpe paše vakarde forme **man, tut, les, amen, tumen, thaj bisikavde forme: ma, tu, le, ame, tume.**

Bisikavde forme nane kotar personalno sarnavne **voj**, savi an akuzativ si la forma *la*, thaj kotar dženutni sarnavni **von**, savi an akuzativ si la forma *len*.

Del uzo sajekh ja duj dromengo akuzativ (Adjahar an negativno forma: **ni del**) Misalia:

1. *Den man miro!*
2. *Den man so pimaske.*
3. *Den man o tover te dav les e manušes e kašta te pharavel.*
4. *Dav e angrustin e terne bora.*
5. *Roden te den e manušes jak taxtaj paj te na merel e trušatar.*
6. *Kames man te dav tut?*
7. *Kozom dijan e manušes love?*
8. *Me ni dav tut te mekes amen bokhale!*
9. *Rudjiv e Devles te del amen baxt thaj sastipe.*
10. *Dija les sar man.*

Paše akava, si vaver kernav savo avel an modelia subjekatsko, predikatsko thaj thanengo akuzativ an srbikani čhib.

Subjekatsko akuzativ si tromalo akuzativ an funkcia semantičko subjekto. Majbut ovel an dženutne sarnavne an akuzativ, an misal:

1. *Dukhal la o šero.*
2. *Tasavel man o has.*
3. *Čhinel les zejende.*
4. *Khelavel la o šil.*
5. *Les khanči nimaj inčarel akate.*

Predikatsko akuzativ si akuzativ an funkcia semantičko kiki an kopulativno predikato.

1. Lijem te lekharav *nevi pustik*.
2. E manuša agorisarde *i buti*.
3. Thode *les* te ovel raj.
4. Akale pučimastar *e manušen si len* duje godjengo vakaripe.
5. Thoda o kher *tala i hipoteka*.
6. Dikhen *e čhavren sar khelen*.

Spacijalno (thanesko) akuzativ si akuzativ an funkcia thaneske determinatoresko savea vakaroraki predikacia ulavolpe an disave e šajutne aspektia e thaneske relaciengo.

1. Džal *an o Berlino*.
2. Dija *an o kher*.
3. Anda *les an škola*.
4. Čhorda o čaj *an kuci*.
5. Ačhilo po barh.
6. Bandjilo *upral o čaro*.
7. Garadilo *tala o pato*.
8. Bešlo *angla o televizori*.
9. Parkirisarda o auto *angla o kher*.
10. Garada e isipena *pala o ormano*.
11. Vaver modelia maškar von nane jekh.

Vokativ

Vokativ, kazus kotar akharibe, si forma savo avel an nav godolesko kote mangolpe te sikavolpe diso an vakarori thaj savea akharelake. Godova kazusno forma nanola sintaksičko-semantičko barvalipe. Godova si morfološko thaj pragmatično-semantičko kategorija savi si la komunikativno barvalipe.

Kana si navnake lava e romane vicake, von šaj te oven an vokativo an avutne forme; *amala!* *amalalen!* *manuša!* *manušalen!* *phrala!* *phralalen!* *raklea!* *raklalen!* *Kaleja!* *Meneka!* *Patalo!* tgm.

O navne džuvlikano jero e romane vicake šaj te oven len avutne forme: *amalina!* *amalinalen!* *manušnije!* *manušnjalen!* *phene!* *phenjalen!* *raklije!* *rakljalen!* *Kalije!* *Kojče!* tgm.

An reso ilustracija, ka vakara nekobor vakaroria an save si vokativ.

- Amalalen, aven akaringate!
- Devla, ašun man!

Dujto forma e vokativeski labarolpe an direktno aškare. Misalia:

- Devlana! manušana! čhavreana! rakleana! dileana! phenena! romnjenja! tgm.
- Acona! Jocona! Ivona! Draškona! Perona! tgm. Nadona! Verana! Sarana! tgm.

Sar an romane navna si adjahar si an navna e avrune vicake po agor si pospozicija **-ne**.

Postpozicija **-ne** sikave **ergativ** savo si sar kokoro kazus an hindusko thaj vaver neveindisko čhibia. Ergativ vrama ačhilo e labaripenea an romani čhib. Numa, ergativno forma ačhilo an vakarde forme e vokativeske. Disave ačhile kotora sar so si forme romane pučipaske navne kaskena, kaskene tgm., pana sikaven ergeativ, savo rodel tranzitivno kernav an forma nakhla vrjamako.

Po agor, trito forma e vokativeski si vokativ savo si an but naromane, avruno čhibia. Godoja forma e vokativeski si vokativ an but vaver naromane, avruno čhibia. Godoja forma vokativeski lelini kotar čhib savi dominantno čhib e thaneski ja regionaleski kote o Roma djivdin.

Instrumental

O navne muršikano thaj džuvljikano jero si len an instrumentalno forma singulareski morfemo *-sa*, a an pluralo morfem *-ca*. (Purano forma e morfemea-*ja* arakhlo numa an singulari.) Instrumental sikavel isipen an čačuno legaripe. Kotar e vaver rig, godova kazu sikavel khetanipe ja asocirobe. Godova si socijativ. Thaj po agor kana sikavel khupatnipe, instrumentali si le sikavibe e komitativesko.

Misalia:

e navesa, e barhesa, e toveresa, e pajesa; e dromenca, vošenca, divesenca, lavenca, manca, maja, tusa, tuja, lesa, leja, lasa, laj tgm.

1. Lekharel molivesa. (Lekharel e molivja.)
2. Čhinda pes e čhurasa. (Čhinda pes e čhuraja.)
3. Maladilo lesa. (Maladilo leja.)
4. Gelo e manušenca.

Instrumental avel an servisi e pherdipenesko an misal:

Vov šeresas; paraštujasa; kaj sen kheresa? tgm.

Arakhlo an but vaver phenibe, rudjisaribe. An misal:

1. Me les marnesa, vov man barhesa!
2. Bahtasa, sastimasa!
3. Devlesa!
4. Tusa thaj e Devlesa, indjar man akatar!

Subjekatsko instrumental si instrumental an funkcia semantičko subjekto – agens ja pseudo-agensa. Majbut arakhlo an pasivno vakarore e predikacia *si pherdo, si parardo* tgm., pale e vaver kernava ulavde e mediopasivno. An misal:

1. I škola si pherdi e siklovnencar.
2. O kher si sa e nasvalencar.
3. Astaro si e jagasa.
4. Leske sastimasa si majfeder.
5. Agorisarda e egzamenunenca.

Objekatsko instrumental si instrumental an funkcia e objektoski uzo ulavde semantičko klase e kernavako, save mothavenpe an avutne vakarore:

1. Mor dad diriguil e orkesrosa.
2. Kana inklisto kherestar, čalada pala peste e udaresa.
3. Naj pesa, irisarda e godjasa.

Eksplikativno instrumental si instrumental an funkcia semantičko pherdipen uzo ulavde kernava, navne thaj pašnavne. An misal:

1. Daravel amen e našimastar e kherestar.
2. Čhavale, sigaren e uravimasa.

3. Džanel sar vakardol e *čhvrenca*.
4. Knjilo *lesa*.

Spacialno (thanesko) instrumental si instrumental an funkcia e thaneske determinatoresko savea e vakaroraki predikacia anavolpe an vaverutne šajutne aspektura e thaneske. An misal:

1. Džal e *dromesa* thaj *pesa korkoronesa* vakarel.
2. Phiren *vošesa*.

Temporalno (vramako) instrumental si instrumental an funkcia temporalno determinatori savea sikavolpe ulavdo aspekti e vramaka relaciako. An misal:

1. Nasvalimastar, *beršenca* ni inklisto e kherestar.
2. Ni dikhla les *čhonenca*.
3. *Raćasa* buti kerel, *divessa* sovel.

Kvalifikativno instrumental si instrumental an funkcia e kvalifikativne determinatoresko savea vakaroraki predikacia anavolpe an dikhipi formengo realizaciake, a navnako nojmi an dikhipi e bukengo. An misal:

1. Sar džanav les, sajek *sigarde phirimasa* džal.
2. Kana vakarel, vakarel *phandle mosa*.
3. *Prastamasa* gelotar, te resel o autobus.

Instrumental e karakteristikake ulavibasko, si instrumentali e khupatne kotoresko thaj instrumentali savea dolpe nav disave kerde nojmeske, savo si jekh e instrumentalea an srbikani čhib e propozicia *s(a)*, von si tipi e kvalifikativne instrumentaloske. An misal:

1. I čaj e *kale jakhenca*, *lungone balenca*, *sane maškaresa thaj gugle vuštenca*.
2. *Jakhora e kale phovjerenca*.
3. *Plečinta e masesa*.

Instrumental e pašipaska situacia si instrumentali an funkcia determinatoreski e pašutna situacia an vakarori predikaciaki. Godole instrumentalea sikavolpe, sar si to hačaribe, sar si to pharipe thaj vaver. An misal:

1. *E jasvenca* vakarel *lesa*.
2. *Bare pharimasa* reslo dži khere.
3. Ačhel angla o kher *putarde balenca*.

Instrumental e karanengo si instrumental savo sikavel instrument. Godova model instrumentalesko majbut labarolpe an romani čhib. An misal:

1. Čalada les e *punresa* an šoro.
2. Čhinel o mas e *čhurasa*.
3. Akharda amen e *telefonosa*.
4. E manuša sa šaj te kinen *lovenca*.

Socijativno instrumental si instrumental savea sikavolpe o dženo savo khetane e agensea, ja legardutnea an vakarori, realizinol vakaroraki predikacia.

Godova modeli e instrumentalesko adjahar si an labaripen an romani čhib. An misal:

1. I Ana khelel pe *amalinasa*.
2. Tajska ka arakhadov e *Ivanesa*.
3. Prindžardilem *jekhe rakljasa*.
4. Indjarel pes e *phare nasvalimasa*.
5. Phandle lav e *Draganesa* te džan an foro.

Mialia kotar komitativ ja instrumental e amalipasko:

1. Pijav kafava e *amalenca*.
2. I daj si pe *čhavenca*.

Misal e instrumentalea khetanoski.

1. Kinde grasni e *khuresa*.

Kauzalni instrumental si instrumental an funkcia determinatoreski savea vakaroraki predikacia anelpe an relacia e godolea sesa kerdilo. An misal:

1. More *došasa* pharlo o televizori.
2. Gadava kerda *peske kamipesa*, khonik ni trada les.

Intencionalno instrumental si instrumental an funkcia internacionalne determinatoresko savea vakaroraki predikacia anavolpe dikhpa situacia tipi e manglipaskoreso. An misal:

1. Gelo an gav *bučasa*.
2. Sidjarel te dikhel pe *lasa*.

Kondicionalno instrumental si an funkcia kondicionalno determinatoresko savea vakaroraki predikacia, savi si modalna ja birealizuimi, anavolpe an forme. An misal:

1. Tu avesas baxtalo *lasa*.
2. Sar bi ovel te džas kethane *lenca*?
3. Kučeder *bikinimasa* kerasa bi majbare love.

An fundo analizako šaj te vakarolpe kaj an but situacie si jekhipa maškar instrumentalno an romani thaj srbikani čhib. Numa na e *situaciono thaj kvantifikovano instrumentalea* an srbikani čhib.

Lokativ

Deklinirime lava an lokativo e singularesko si len agorisrdo morfem **-te**, an lokativo e pluralesko agorisrdo morfem si **-de**. (Numa na an ulavde romane lava, an misal: me – mand**de**. Godola si pale navna ulavde thanengo an Serbia, an misal: Djurinci – Djurinc**de**, Pudarci – Pudar**de**, Putinci – Putinc**de**, Saraorci – Saraorc**de** tgm.)

An reso ilustraciako, vakara avutne misalia:

o manuš si le an lokativo e singularesko forma e e manuš-es-**te**; an plurali e manuš-en-**de**. i džuvlji si le an lokativo e singularesko forma e džuvlj-a-**te**; an pluari e džuvlj-en-**de**.

o gav si le an lokativo e singularesko forma e gav-es-**te**; an plurali e gav-en-**de**. i jag si le an lokativo e singularesko forma e jag-a-**te**; an plurali e jag-en-**de**.

Dženutni sarnavni **me** si la an lokativo forma man-**de**; amen si la forma amen-**de**; dženutni sarnavni **tu** si la forma tu-**te**; tumen si le forma tumen-**de**; dženutni sarnavni vov si la forma les-**te**; voj si la forma la-**te**; von si le forma len-**de**.

Phučipaski sarnavni kon si an lokativo forma kas-**te**.

Phučipaski sarnavni so si an lokatativo forma sos-**te**. (Uzo dženutne thaj pučipaske sarnavne nane čhando dženo.)

Forme e vakarde pučipaske sarnavnengo an lokativo **kaste**? thaj **soste**? si karakteristično an romano lokativ, savea si jekh ulavde kernava. Pučipe **kaj**? si kotar than.

Lokativ an romani čhib si le sintetičko thaj analitičko forma, ja labarolpe bi propozicia thaj e propozicia. Labarolpe majbut te sikavolpe than, kote diso ja daj ko, ja than si te kerolpe buti; pale te sikavolpe vrjama kote e buti ovel, sar in te sikavenpe aver relacie e situacienge thaj bukenge.

Paše misalia save vakarde an *Gramatika romana čhibiaki*, šaj te vakarenpe vaver misalia:

1. *Vošeste* si but kašta.
2. I kakli peli *hajingate*.
3. *Dži Patradjate* našti te resav *tute*.
4. Lija *peste* e čhaven.
5. Ni bistarava tut *dži mor meripeste*.
6. O drab šeresko ni mol but *e apotekareste*.
7. Na džan *e Markoste* bi mango.
8. E Anake avilo te džal *leste*.
9. Na te akušes e manušes *angla amende*.
10. Na muk *ruveste* e bakres.
11. Tajsja ka avel *amende* e borasa.
12. *E advokatoste* te na vakares khanči bilače e manušestar.
13. Sar si *tute*, geja si *amende*.
14. O lav čačimasko resel sig *e Devleste*.
15. *Pe soste* te ćindol?
16. *Khanikaste* te na phenes so ašundan!
17. *Khanikaste* te na džas džikaj me ni irinava man *khere*.
18. *Savorende* šaj te džas, *e Markoste* ni tromas!
19. Sa so si les – si les *an peste*, *pe peste* thaj *tala peste*.
20. Sa ćirol *an leste*.
21. O ilo *an mande* ćernol *andar late*.
22. Nasvaljo, naštima *peste te avel*.
23. Dik tut *pe leste*!
24. Dik *mande*!

Lokativea džuto propozicia *katar* – *dži* sikavelpe lungipe e anglalipasko thaj agoresko an than. Godova šaj te labarolpe an ablativo thaj lokativo.

1. *Katar mande dži tute* si 1 kilometro.
2. *Mandar dži tute* si 1 kilometro. (ablativ – lokativ) An godola forme sikavolpe vi vrjama.

Godoja si situacia e džuto propozicia *andar* – *an*, dži kaj džuto propozicia *s(a)* – *na* sikaven ablativ – lokativ ja ablativ – prepozicionalea.

Odova si, pale, konstrukcie tip “e kheresta dži kher” – “kher-khereste”, “e gavesta dži gav” – “gav-gaveste”, “e manušesta dži manuš” – “manuš-manušeste” tgm.

Lokativ an romani čhib labarolpe sar pherdipen an romani čhib: *akate, okote, incate, akaringate, odoringate, rigate, jekvarate, zalagate* tgm.

Po agor sa niči frazeno, sar so si:

1. Džal *rromeste*.
2. Pharlo an late.
3. Dži *bengeste!*
4. Le tut *godjate!*
5. Džukel *pe džukelende!*
6. Del *pe Devlende!*
7. Beng *pe bengende!*
8. Te ovel *angla leste* akava xabe thaj pipe!

Ablativno lokativ. Godova si lokativ e propozicia *andar*, savo šaj te ovol komparacia e ablativ e genitivea an srbikani čhib. (Etimiloško khedipe e romana propoziciako *andar* si sanskrtsko pherdipen *antar*, ja pherdipen savo an puraniindiaki čhib si uzo genitiv thaj lokativ, an sikavibe *e, an, andar*; e akuzativea, genitivea ja lokativea, an sikavibe *maškar, andar, e*; thaj e ablativ e genitivea, an sikavibe *kotar, e, an, prekal, va, avri*. Romani propozicia *andar* si uzo lokativ, genitiv, navdo sar bisikavdo akuzativ thaj prepozicional. Kotar godova, lokativ an romani čhib uzo godoja propozicia šaj te ovol le vaverutne sikavie save realizuel genitiv e propozicia *kotar* an srbikani čhib, sar isipen *andar*, savo labarolpe an keribe kernav kasko sikavibe sikavel: rig e bukjaki ja muklipe e thanesko, sar an misal: *iklistibe, muklipe* tgm.; nakhibe prekal učipe, sar an misal:

1. Sa nikalde (*inkalde*) *andar leste*.
2. Inkaldo si o ilo *andar mande*.
3. *Andar peste* si sa *andar leste*.

An ulavde situacie ablativno lokativ e propozicia *andar* thaj ulavde e prepozicia *katar* šaj te kerolpe komparacia e **kauzalno genitivea an srbikani čhib**. Prekal godova, šaj te vakarolpe kotar kauzalno lokativo.

Jekhip e lokativesko an romani čhib (savo šaj te ovol paruvno e prepoziconalea) e lokativea an srbikani čhib ilustruena avutne misalia:

1. O lon biljardol *pajeste*. – O paj biljarel o lon. Prepozicional: O lon biljardol and’ o paj.
2. Bandjardilo *zejende*. – Leske zeja bandjardile. Prepozicional: Bandjardilo and’ e zeja.
3. Loljili *mujeste*. – Lako muj loljilo. Prepozicional: Ljoljili and’ o muj.

Godola si misalia katar **subjekatesko** lokativ an srbikani čhib, ja lokativ savo an funkcija semantičko subjekto an vakarorake strukture an save si labaripen e romane kauzativno kernava (biljarel, bandjarel, loljol, lolo.)

Paše godova modeli e propozicia *an*, si mialia save sikaven jekhip e lokativea e propozicia *an*:

1. *Agoreste* si i pustik but phari. – O agor e pustikako si pharo. Prepozicional: Po agor si i pustik but phari.

2. *Pe amende* si te dikhas so te kerel pe. – Amen si te dikhas so te kerel pe. Dženutne sarnavne našti te oven leline an prepozicionali.

Avutne misalia sikaven jekhipe e **predikatsko** lokativea an srbikani čhib:

1. O manuš si *phandlimaste*. – O manuš si phandado. Prepozicional: O manuš si and' o phandlipe.

Akava si misal lokativesko an funkcia semantičko kiki uzo kopula *si* majbut sar supstitut e pašnavnako an akaja situacia *phandado*. Vakardo misali si jekh e srbikane lokativea e prepozicia *an*.

2. Momentano naj *lovende*.
3. Sig pala i operacia avilo *peste*.

Akala misalia e romane lokativeske si jekh e modelea srbikano lokativ e prepozicia *naj*, savo si sintaksičko an funkcia kiki uzo kopula, a semantičko sar posesum uzo semikopulativno *si* e sikaviba “siman/najman”.

Avutne misalia sikaven jekhipe e **objektesko** lokativea an srbikani čhib:

1. *Les si lačo amal an tute. Les si tut sar lačo amal.*
2. Dikhel e Devles *an leste*. – Dikhel *les sar e Devles*.

Lavo si kotar kernav *si, dikhel* tgm. savo rodola ulavdo rekciško pherdipen thaj anela dži paruvnibe e modelesko an lokativ savo si jekh e srbikane objekatea lokativ e propozicia *an*.

Godojja situacia si in an sintagma e tromale akuzativea uzo tranzitivno kernav.

1. Phagla o vast e *khujate*. – Phagla i khuj (e vasteske).
2. Čalada o punro e *čangate*. – Čalada i čang (e punreske).

Avutne misalia sikaven jekhipe e **spacialno** lokativea an srbikani čhib:

1. Indjarel e trasta *dumeste*. Prepozicional: Indjarel e trasta po dumo.
2. O šolo ačhel umblado *krafnate*. Prepozicional: O šolo ačhel umblado pi krafin.
3. Unzarda pes *pe leste*.

Avutno misali sikavel jekhipe e **temporalno** (vrjamake) lokativea an srbikani čhib:

1. Dikhlam amen *Krečunoste*.
2. Vov si manuš *beršende*.
3. Manušeske *terne beršende* naj niso pharo.

Avutne misalia sikaven jekhipe e **kvantifikativno** lokativea an srbikani čhib:

1. I balval phurdel 100 metara *sekundate*.
2. I rota boldel pe 100 var *minutoste*.
3. Tradel 100 kilometara *satoste*.

Romani – Srbikani

Lokativ – Genitiv

Avutne mislaia e romane lokativoske sikaven jekhipe e **subjekateske** genitivea e prepozicia *ko* an srbikani čhib:

1. O drab *gasave nasvalende* anel *čhadipeste*.
2. Niličos čhib dikhljol *manušende* savengo ilo si nasvalo.
3. *Amende* kerdol sa so *tumende* kerdol pe.

Avutno misal e romane lokativesko sikaven jekhipe e **predikatesko** genitivea e prepozicia *dži* uzo kopula an “idiomatizuike strukture” (dativ + fakultativno vakardo pherdipen forma *dži soste*; uzo semantičko bipherdo kernav an “idiomatizuike strukture” tip *anda dži soste, reslo dži soste, trada dži soste*, tgm.)

1. Naj maj ni *dži soste*.
2. Savore an jasva, lake si *dži giljate*.
3. Akava xape ka anel *dži marpeste*.
4. Reslo *dži Devleste* !
5. Trada *dži bare manušeste*.

Avutno misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e prepozicia *maškaral, agoresta*, tgm.

1. *Maškaral e tuneloste* čalade pes e automobila.
2. *Maškaral e čikate* ačhel.
3. Mekla o taxtaj e *mesaleske agoreste*.

Avutno misalia e romane lokativesko sikavel jekhipe e genitivea e prepozicia *ko* uzo navne save siolen semnibe djuvdo (+) uzo kernav tip *bešel, račarel, arakhadol*, tgm.

1. Bešlo pire *amalende*.
2. Ka račarel pire *phraleste*.
3. Arakhadile *late*.

Avutno misal e romane lokativesko sikavel jekhipe e but vaver modelenca thaneske genitivesko, e prepozicia *ko* uzo navne sar so si kher, save sikaven nava e firmenge, marketenge, institucieng e uzo kernav tip keribe, uradipe, kinibe, tgm.

1. Kerel buti “*Agrokoposte*”.
2. Uradijav “*Jugoeksportoste*”.
3. Kinas mače “*Duje mačarendē*”.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e genitivea e instrumentalea forma *saste* an funkcia e propoziciaki.

1. *Saste themeste* avilo dži e *protestunende*.
2. *Saste phuvjate* organizuin pe demonstracie.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e modelenca genitiv e propozicia *dži*. (E modelea uzi propozicia *e* nane jekhipe. Lokativ an srbikani čhib odola propozicia si jekh numa an romano ablativ.) Paše misalia an jekhipe e vakarda propozicia, si misalia kotar jekhipe e propozicia *paše, kotar, maškar, anglo, pala, upral, telal* tgm.

Avutne misalie e romane lokativeske si jekh e **temporalno** (vrjamake) genitivea e obligaciono determinatorea an funkcia aktualizator deiktičko tip – sikavne sarnavne *akava, godova*, leksemia *jekh/nijekh*, sikavno pašnavno *vipal, nakhlo*, rndno gindo *angluno, dujto, trito* tgm.

1. *Ggodole račate* pe jakha ni phandla.
2. *Jekhe detharinat*e dikhlem les an autobuso.
3. *Nakhle masekeste* samas an Parizo.

Romano lokativ si jekh e genitivea e prepozicia *kotar, maškar, dži*, tgm.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e genitivea paša situaciako thaj godova si modeli uzi propozicia *angla*.

1. Naj šukar *angla savorende* te ladžares les.
2. Inkli *angla lende!*

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e e ulavde modelea kvantifikativno genitivea.

1. Lačo *dži Khameste*.
2. Melalo *dži kanende*.
3. Čikalo *dži čangende*.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e ulavde modelenca sociajativno genitiv.

1. Butivar hana pes *maškar peste*.

Avutno misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e ulavde modelenca kauzalno genitiveske, maj angle e modelea genitiv e propozicia *andar late*.

1. *Andar late* peli *pe leste* bari duk.
2. Akate sem *andar tumende*.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipe e genitivea fundo/kriterijum.

1. *Pe soste* džanes kaj tajsa ka del o biršind?
2. Džanav *pe godoleste* kaj phende e metereologura.

Lokativ – Dativ

Romano lokativ si jekh e dativea an srbikani čhib an situacie e ulavde kernava.

Godola si, modelia e **spacijalne** (thaneske) dativesko e prepozicia *ste* uzo kernav e phiribasko.

1. Sigarde gelotar *udareste*.
2. Crda drom pire *amalende*.
3. Tajsa kamasa amen luduj te avas *tumende*.
4. Av *kakoste!*

Pale, godova si modeli uzo kernav *irin tu* e sikaviba “te ove popale daj dženoa an disavo than” (nakhutno spacialno – adlativno genitiv); pale, direktivno dativ uzo kernav *inar tu*, ja *bold tu*.

1. Napal gadibor berša irisalo *pire gaveste*.
2. Irisalo *peske dajate*.
3. Bolda po šero *e manušende* thaj parikerda lenge.
4. Bandjarda pe *late* thaj vareso phenda lake.

Lokativ – Akuzativ

Romano lokativ si jekh e objekatsko akuzativea an srbikani čhib, maj angle e akuzativea e propozicia objektesko. Lavo si kotar akuzativ e prepozicia *pe* an funkcia objektoski, propoziciono uzo tranzitno kernav.

1. Dija *pe leste*.
2. Siklilo *pe late*.
3. Dičhel *pe mande*.
4. Ni anel pe jakha *pe amende*.

Uzo tranzitno kernav e semantičko semnibe direktivnost *thol muj, xoljariko* tgm. si adjahar jekhipe e lokativesko thaj akuzativesko.

1. Thol muj *pe mande*.
2. Xoljariko si *pe leste*.

Pale, an funkcia e objekteski čhumune tip uzo tranzitno kernav e tranzitno/rekciata tip čalavel, bašalel, tgm.

1. Čalavel *udaraste*.
2. Bešalel lavutate.

Adjahar, e prepozicia *an*, so sikavel e akuzativea an funkcia objektoski, e propozicno tipi, uzo kernav tip pačavibe.

1. O Branko pačal *an peste*.
2. An *kaste* thaj an *soste* vadže te pačas?

E prepozicia *pe*, uzo tranzitno kernav tip *phangla, incarda, astarda, crda*, tgm.

1. Phangla e grastes *kaštete*.
2. Incarel e manušes *vastete*.
3. Crdel o pato *pe leste*.

E prepozicia *an*, an funkcia čhumune objektesko – objektesko recipijenti uzo tranzitno kernav *nakhada*, tgm.

1. Sa so sas les, nakhada *pe leste*.
2. Nakhada o kher *pe late*.

E prepozicia *dži*, uzo kernav tip čindjile, tgm.

1. Čindjile *dži morčate*.

Avutne misalia e romane lokativeske si ilustracia an jekhipa e disave modelenca spacialne akuzativeske

1. Umblada i slika *duvareste*.
2. Thoda e trasta *dumeste*.
3. Bandjilo upral *čaraste*.

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipa e disave modelenca temporalno vramako akuzativesko.

1. Dikhlam amen *tatradjinate*.
2. E phabalina kerel luludja *terne nilajeste*.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipa e komparativno akuzativea, thaj godova e modelea akuzativesko e prepozicia *an* uzo kernav tip *mijil*.

1. Vov mijil *pe mande*.
2. Voj anel mujesa *pe lende*.

Lokativ – Instrumental

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipa e predikatsko instrumentalea e prepozicia *angla, pe*. (Godova model an funkcia e semantičko kiki uzo kopula, kerel sukcesivno vrjama. Ja subjekatsko nojmi dikholpe sar dio so nojmi an instrumentali si an pašutno avutnipe ja anglo an nadur nakhutnipe.)

1. *Angla amende* si akana bari buti.
2. Pačas kaj i bibaxt ačhili *pala tumende*.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipa e objekatesko instrumentalea e prepozicia *upral*.

1. *Upral manušende* vov ni kamel zorasa te ovel.

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipa e ablativno instrumentalea e prepozicia *maškar*.

1. *Maškar amende* vov sas majfeder sportisto.
2. *Maškar lende* les majlačhe prindžarav.

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipa e spacialno instrumentalea e prepozicia *maškar*.

1. Baripe kerel *maškar amalende*.
2. Trin kirešlina bajron *maškar phabalinende*.

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipa e thaneske instrumentalea e prepozicia *tala, angla, upral, pala, pe*.

1. Mutarda pes *tala peste*.
2. *Upral manušende* ačhel baro thuv.

3. *Angla late* phirel i Sara, *pala late* i Ana.

4. *Pala leste* savore prastan.

Avutne misalia e romane lokativesko sikavel jekhipi e socijativno instrumentalea e prepozicia *maškar*.

1. *Maškar lende* kerdilo baro amalipe.

1. Von butivar han pe *maškar peste*.

Avutne misalia e romane lokativeske sikaven jekhipi e internacionalno instrumentalea e prepozicia *pala* uzo kernav tip *prastaja, bolde* tgm.

1. O raklo *prastaja pala leste*.

2. Phrala, *bolde tut pala late*.

Ablativ

Ablativ si le forma e navnaki *kastar* ja *sostar*, soske diso kerdo. An romani čhib majbut labaripen si thaj šaj te sikavolpe than e anglalipasko e bukjako, soske odotar kerdo, ja ulavdo, an pasivno konstrukcie.

Deklinirime navnake lava si len an ablativ e pluralesko kazusno lundjaripe *-dar*. (Morfem *tar* labarolpe an ulavde romane dijalektja sar prepozicia an sikavibe *e*, dži kaj e ulavde romane kernavengo an misal, *džal, pirel, uštel, hutel* tgm. *-tar* avel sar sufiks: *gelotar, pelotar, uštilotar* tgm.)

Paše godova sintetičko forma, si analitičko forma e ablativeski uzo labaripen propoziciako, savenda majbut si *katar* thaj *andar* tgm.

Misalia:

1. o Devel – e Devlestar
2. o manuš – e manušestar
3. e manuša – e manušendar
4. i phuv – e phuvjatar
5. o gav – e gavestar
6. o kher – e kherestar
7. terno – e ternestar
8. purano – e puranestar
9. me – mandar
10. vov – lestar
11. von – lendar
12. khanči – khančestar

An romani čhib si duj misalia e ablativeske: ablativ 1 thaj ablativ 2.

Misalia kotar ablativ 1:

1. Akava *lestar* ašundo si.
2. Akava *lestar* dikhlo si.

Forme e ablativeske 2 keren vaver sikavibe, save sikavenpe an avutne misalia.

Anglune thaj agorisardo an than: *E phuvjatar* dži devleste.

Kotar drom: *E Beogradostar* dži Nišoste duj šela kilometra si.

Vrjama: *E Dujtone bare maripestar* dži akana nakhlo but berša.

Sostar: O them *e Devlestar* si.

Sastilem akale *drabestar*.

Materia: O mesali *kaštestar* kerdo si.

Kokoronestar: O manuš *pestar korkoronestar* durilo.

Komparacia: – *Lestar* dikhlem thaj kerdem.

Tu majšuži *latar* san.

O ablativo an srbikani čhib sar kokoro kazus, ka dikha angle godola kazusia save labarenpe an ablativno sikavibe.

Srbikane – romane

Genitiv – ablativ

Genitiv an semikopulativno predikato e prepozicia *e* uzo semikopulativno kernav tip *kerolpe* uzo kernav tip *inčardo* si jekh an but situacie e romane ablativea.

Misalia:

1. I materia *e atomunendar thaj e molekulendar* kerdi si.
2. Sasto dživdipe *inčardo e dadeSTAR* sas.

Eksplikativno genitiv e prepozicia *e* uzo medialno semantičko bipherde kernava psihološko distanciribe tip arakh tu, adjahar rodela ablativ.

Misalia:

1. Crda pes *e alkoholostar*.
2. Arakhada pe *e bibaxtatar*.

Partitivno genitiv e pluralesko e prepozicia *e* uzo numero thaj pronumo kvantifikatoria si an nakhavibe an romani čhib forma an ablativ.

Misalia:

1. Deš *amendar*.
2. But *lendar* ni avile.
3. Khanči *gadalestar* ni avel.

Godoja situacia si e tromale genitivea an forma singulareski uzo paranumero kvantifikatoria thaj kvantifikatoria savenca navnape baripen.

Misalia:

1. kotor e *duvarestar*,
2. kotor e *lilestar*,
3. buka e *kiralestar*.

Posesivno genitiv e prepozicia *e* uzo navni, sar uzo navni savi, sikavel nav disave kotoresko, si le an nakhavibe romani forma ablativeski.

Misalia:

1. Krango e *kaštestar*.
2. I bar e *kherestar*.
3. “Retorika” e *Aristotelestar*.

Thanesko genitiv, maj angle si modeli e prepozicia *e*, so sikavel e prepozicia save sikaven kobor dur si than bi implikacia kotar savo si lav, kobor dur si e andrune lokalizatoresko thaj kobor dur e thanesta lokalizatoresko, si an romani čhib forma sar ablativ.

Misalia:

1. Duraljo *e mesalestar*.
2. *e kherestar*.
3. Pelo *e rukestar*.

Temporalni (vrjamako) genitiv e prepozicia *e* si adjahar forma e ablativeski.

Misalia:

1. Ni arakhadilam *e nilajestar*.
2. Keras buti kethane *e Neve beršestar*.
3. Sićol anglikane *e čhavripestar*.

Kvalifikativno genitiv e prepozicia *e* si le forma e ablativeski.

Misalia:

1. O gad *e phanrestar* si majšukar.
2. I torta *e akhorendar* mišto si.
3. Kerda kher *e barestar*.

Kauzalno genitiv, kaske modelia mothava, si len adjahar forma e ablativeski.

Misalia:

1. *E daratar* naštisarda te dikhel les.
2. Nasvalji *e dukhatar* pala pi daj.
3. Tuljilo *e lače habendar*.
4. Sa sas kalo *e thuvestar*.
5. Lija pes *e daratar*.
6. Kerel gadava *e siklimastar*.
7. Kerda gadava *kamipestar*.

Akuzativ – ablativ

Subjekatsko akuzativ. O modelia save vakarde an teksti kotar dativ si len an romani čhib forma ablativeski.

Misalia:

1. Dar lake *godolestar so šaj te avel*.
2. Ladžo si leske *pestar korkoronestar*.

Objekatsko akuzativ. Disave misalia e prepozicia *e*, uzo tranzitno kernav ti *inćarel, astarel, crdel* tgm., si len an romano čhib nakhavibe forma e ablativeski.

Misalia:

1. Inćarel e čhavres *vastestar*.
2. Crdel e bila *poratar*.
3. Astarada man *balendar*.
4. Astarada man *kanestar*.

Instrumental – ablativ

Instrumental an srbikani čhib thaj instrumental an romani čhib maškar von si jekh an baro gindo situaciengo. Numa disave misalia an romani čhib an nakhavibe si len forma an ablativ.

Instrumental kauzatoresko. Lavo si kotar tromalo instrumental an pasivno/pseudopasivno vakarora e predikacia kerdi e modelea kopula + hačaribasko pašnavni. E navni an instrumentali sikavel nojmi savo majbut si sar kauzatori godola situaciako.

Misalia:

1. Džene xale *bokhatar* lokhe nasvavon *e nasvalimastar*.
2. E gurva mekle e arena khinjarde *bare marimastar*.

Predikatsko instrumental. Ablativno forma an romano nakhavibe si le maj angle misalia save sikaven instrumental an dekomponoumo predikato. So sikavel, kaj si navne sar so si *kiki, soj*.

Misal:

1. *Nišostar si*.

Po agor, an romano nakhavibe lena forma an ablativo instrumental thaj kauzalno instrumental.

O ČAČELEKHAVNO E ROMANE ČHIBAKO

Bare varna

Bare varnenca lekharenpe:

- personalno nava,
- angluno lav an vakarori,
- nava e pustikenge, artistenge nava tgm.
- lava kotar paćavibe,
- partikule, nava kotar zodijako tgm.

Personalno nava

Bare varnenca lekharenpe personalno nava: *Aleksa, Bojan, Branko, Marija, Milica, Nada, Svenka, Ivo Andrić, Miroslav Krleža, Danilo Kiš, Nebojša Popov, Mirko Djordjević, Milan Kangrga, Jul Briner, Ana Šomlo, Brižit Bardo, Vesna Korać, Ljuba Demeter.*

Personalno nava an čhibia e latinica alfabetoa lekharolpe prekal čačunolekhavne vorte save sikavde an nacionalno čačolekhavno. Godova si manglino so nava e Romenge sar nava save si an draštre kote von djivdinen.

An misal: Frensis Bekon – Francis Bacon; Đordano Bruno – Giordano Bruno; Čarls Darvin – Charles Darwin; Deni Didro – Denis Diderot; Erih From – Erich Fromm; Alber Kami – Albert Camus; Karl Marks – Karl Marx, Bertran Rasl – Bertrand Russel; Artur Šopenhauer – Arthur Schopenhauer tgm.

- a. E bare varna lekharenpe sa lindine pašnavne kerde e personalno navenda. An misal: *e Aleksasko, e Bojaneko, e Brankosko, e Mariako, e Milicako, e Nadako, e Svenkako* tgm.
- b. Atributia thaj tikne nava lekharenpe e bare varna kana si jekh e navna kotar ule khetano kotar ja labarenpe an than e navesko: *o Dušan Zoralo, o Petro Baro* tgm.
- c. Kana adjahar atribut nane khetano kotar e navesko, thaj si kotar olesko ulavibe, hraminolpe e tikne varna: *o Stević terneder, Stević o dad.* Adjahar ovel e khetane navenca save sikaven buti, titula ja pašljoibe: *o gilabarno Šaban, o kraljo Petro, o prezidento Tadić* tgm.

Kana personalno nav lela sikavibe, lekharolpe e tikne anglune varna: *amperi, rentgeno.*

Godova si kotar arakhibe e sciencaکو an misal: *rentgeno, mercedeso* tgm.

O nava e themengo thaj olenge dženengo lekharenpe e bare anglune varna: *Rroma, Rrom, Rromni, Austrijacura, Austrijano, Austrijanka, Bulgara, Bulgaro, Bulgarka, Serbura, Serbo, Serbka* tgm.

Geografsko nava thaj kotar von ikalde nava

E nava raštrenge, phuvjenge, krainenge, dizjenge, gavenge lekharenpe e bare anglune varna. Thaj etnikia nava e dizutnenge ikalde e adjahar navenda lekharenpe e bare varna. An misal: *Bosanco, Bosanka, Biligradosko, Biligradoski, Bečosko, Bečoski* tgm. Nava e kontinenteske, raštrenge, phuvjenge, dizjenge thaj gavenge kerde e nekobor kotorenda – sakova lav lekharolpe e bare varna. Godoja situacia si e navenca dromenge, dizake thanenge tgm.

E nava institucienge thaj organizacienge

Bare e anglune varna lekharenpe nava institucienge, organizacienge, partienge, amalipenge, tgm. An misal: O Ministeriumo e kulturako; O Ministerimuo e bućake; I Demokratikani partija tgm.

Istoriake situacie

E bare varna lekharenpe nava e istoriake situacienge, marebaske, miškopaske. An misal: O Dujto themesko maripen; I Oktobreski Revolucija tgm.

E nava devleske thaj nava devlikane pustikenge

E bare varna lekharenpe nava e devlikane paćavibaske: *o Devel, o Alaho, o Isuso* tgm. Pale, *i Devleski daj, o Devlesko ćhavo* tgm., sar devlikane pustika *o Kurano, Purano testamento, Nevo testamento, thaj Biblia, o Talmudo thaj Tora*.

Nava e festuibaske divengo

O nava e festuibaske divengo lekharenpe e bare varna: *o Djurdjevđan, i Vasilica i Patradji, o Krećuno, o Nevo berš* tgm.

Angluno lavo an vakarori

E bare varna lekharolpe angluno lavo an vakarori. An misal: Adives tatarel o Kham; Varekana sikavava e ternen sar te bašalen lavuta, akana naštımaj, phurilem; I Ana gelisata te arakhel pes pe amalinasa e Sarasa an Parizo, kaj voj, gelitar an Londono! tgm.

Bare varna lekharolpe angluno lavo palo duj virmaske kana si direkciako vakeribe maškar palo uvadžele cihne, palo cihna e phućımaski. An misal: O sikavarno vakarda: “Te kamena but te dżanen, atoska sićon, sićon, sićon!” Mi phen pućla man: “So kerdan adives an škola?”

E nava e pustikenge, artistenge bukenge

E nava artistenge bukenge, pustikenge, žurnalistenge, artiklengne, giljenge, aktenge, kanunenge, lekharenpe e bare varna.

E bare varna lekharenpe persone kotar artistikane bukja, objektengne thaj infrastrukturake bukenge.

Lava kotar paćaviben

E bare varna lekharnepe lava kotar paćavibe. An misal: Me andem Tumenge jek lil mor dadestar.

Potiknenava, nava kotar zodijsko

Bare varna lekharenpe potiknenava. An misal SRB; SL tgm. Bare varna lekharenpe cihne kotar zodijsko, sar bi oven vaverutne e ćhibiake navenca. An misal: Maćho; Tula tgm.

Tikne varna

Tikna varna lekharenpe:

- nava e namaterialno bukenge,
- khetane nava e votanenge thaj džuvututrenge,
- nava e čerenenge trupenge,
- terminološko nava, nojmia thaj kategorije,
- nava e mitsko thaj vaver isipenengo,
- dženo uzo navne: **o** uzo navni e muršikane jerosko; dženo **i** uzo navni e džuvljikane jeroski; dženo **e** uzo navni e liduj jeroski an plurali. (Kana vakarori lelpe e varesave lavoa uzo savo si jekh e vakarde džnosko, dženo lekharolpe e bare varna.)
- pačavibaski religia: budisto, hinduisto, hristiano, katoliko, protestanto, muslimano tgm.
- riga e lumiake: disorig, ratorig, utarig, mesmerig, utadisorig, mesmeratorig.
- vaver potiknelava skraćenice: an misal.: rn. (romane), skr. (sanskrtsko), prof. (profesori), dr. (doktori) tgm.

Kana o devel, si khetanimaski navni, lekharolpe e tikne anglune varna. Adjahar i navni beng tgm.

Majtikne vakardo, tikne varna lekharenpe khetane navne thaj sa nabut lava sar so si lava save si len poro sikavibe an relacie e dujte lavea ja nojmea save sikavol dujto vaver lavo. Godola si pašnavne, navne, gindja, kernava, pherdipen, propozicije, partikule, akharipen.

Hamisarde

Hamisarde, bare thaj tikne varne. Tikne thaj bare varne lekharnepe an situacie save sikaven avutne misalia: O Baro rič, O Dudesko drom, I Bari paraštuj, O Nevo berš tgm. Diferento godoleske si situacie avutno tip: o maripe Kosovoste, o maripe Vaterloste tgm.

Khetano thaj ulavdo lekhavipe e lavengo

Khetane

E lavura lekharenpe khetane kana si somkerde. Mothavdo kaj o somkerde oven phaniba vipal ja vaverutne lavengo, kotar ikljola nevo sikavibe.

1. E navnata Devel, kerdino somkerdi *deldevlesko*. Godoja somkerdi si la nevo sikavibe: majlačho. An godola forme kerdile somkerde e navnenda manuš: *manušmanušesko*; ilo, *iloilesko*, kham, *khamkhamesko* tgm.

Godola somkerde lekharenpe khetane.

2. E navnata šero, thaj pašnavnata nango, kerdili somkerdi *šrmamgo*; punro, thaj pašnavnata nango, – *prnango* tgm.

3. E pašnavnata kalo, thaj e navnata bal, kerdi somkerdi *kalebalengi*, parno, thaj e navnata bal – *parnebalengo* tgm.

Godola somkerde lekharenpe khetane.

Pale si but vaver navne: Budimpešta, Danilovgrad, Suvobor, tgm., sar navne tip autobio-grafia, automehaničar, autosugestia tgm.

Ulavde

Ulavde numa lekharolpe del-devlesko, an misal e armajengo:

Te marel man o **Del – devlesko!**

Te phabarel tut o **kham – khamesko!**

Godova ovel pale ko geografsko nava: Han Pijesak, Ivan sedlo tgm., ja navne tip sar so si auto-drom, auto-kher tgm.

An adjahar situacie si vorta kotar nacionalno čačolekharibe.

Negacia

E negacia si konstituent e vakarorako, ja dženo an vakarori. Negacie **naj, ni, čhi, na**, lekharpenpe ulavde e lavenda save sikaven negacie. An godoja funkcija majbut anglo navne, pašnavne, sarnavne, kernava, gindja, pherdipen, propozicie.

Lekharpenpe khetane kana si (a) leksičko e pherdipenea (*naj, niči, tgm.*), bičhande sarnavne (*niso, khonik, khanči*) ja prepozicie (*bi*), ulavde modalno kernavenca (sar so si an misal: *šaj – našti*) ja koordinirime konjukcie (*ni ... ni*); (b) morfološko (*namaj, nimaj, nisar, nisosko, bisosko, bisostar*); (c) idiomatsko; (d) intonacisko; thaj (e) sar vakarorako ekvivalenti (*naj*).

Khetane lekharolpe *najstalo*. (-*stalo* lekbharolpe khetane pana an avutne kombinacie: se *aketalo; eketalo; kajstalo? savostalo! sostale!*)

Kana delape negacia e predikatosko an vakarori, partikula *na* lekharolpe ulavde. An misal: Tu na pokindan.

Kana delppe negacia subjekatski, partikula *na* ja *či* lekharolpe ulavde. An misal: Tu či pokines!

Kana delppe negacia objekteske, majbut kotar partikula *či*, avel *bi*, savol lekharolpe khetane. An misal: O bipokindo pipe.

Propozicia *bi* lekharolpe khetane an keribe navne sar so si *biavipen, bixačaripen, biarakhadipen* tgm.

I an forme e pašnavnego ko inčaripaske pašnavne sar si si *bifulado, bithodo, bipherdo* tgm. lekharolpe khetane. Ulavde numa lekharolpe: bi mango, bi amengo, bi tumengo tgm.

Vaver partikule

Khetane lekharpenpe pherdipen: *kanakana, varekana, kajkaj, kajso, kajkana, gejaso* tgm.

Khetane lekharolpe *gejaphendo* ja an vakarori tip *sarsar... nisar*. An misal: Vov sarsar, me nisar!

Khtarne lekharolpe *savorre, sadžik, sadžikaj* tgm. Ulavde lekharpenpe *ma kas, fiyo so, ma so, ma soske, ma sostar, ma soste* tgm.

Gindja

Kombinacie *jek-duj, trin-štar* tgm. lekharpenpe ulavde e cihna. Godova si kotar kombinacie *kotor-duj, kilo-duj, gono-duj* tgm.

Khetane lekharpenpe somkerde gindja sar so si: *dešujek, dešuduj, dešutrin* tgm.

Khetane lekharpenpe *jekhenge, dujenge, trinenge, štarenge, pandženge, dešenge*. Pale, *dešujekhenge, dešudujenge, dešutrinenge, dešuštarenge, dešupandženge...*

Khetane lekharenpe rndone gindja sar so si: *jekto, dujto, trito, štarto* tgm. Mažutno lavo var lekharolpe khetane an situacie kana si *jekvar, dujvar* tgm. Khetane lekharelpe *jekvaratar* tgm.

Ulavde lekharolpe: *jekto var, dujto var, trito var, štarto var, pandžto var, dešto var* tgm., pale, *dij var dujenge; dij var dij*.

Somkerde tip *jekhevastesko, jekhejakhako, dujevastengo duje- godjengo, dujemujengo, šelepunrengi, šeleberšengo, šeluberšutnipen* tgm. Lekharenpe khetane.

Ulavde lekharenpe: *jekhe vastesa, jekhe jakhasa, duje vastenca, duje godjenca, duje mujenca, šele punrengi, šele beršenca* tgm.

Kernavni

Kernavni thaj partikula *naj, ni, čhi, na*.

An romani čhib si kernav save ule khetane e partikula *na*. An misal: našarel, našel, našti, naštisarel tgm. Godola si pale, forme save leknharenpe khetane: najsi, namaj, tgm.

Ulavde lekharolpe an but situacie kana partikula *na* avel uzo kernav thaj kernavake forme sar so si negacia. An misal: na kamel, ni džal, na pijel, čhi hačarel, tgm.

Kopula *sem* an indikativo e prezentiski (Singular: sem, san, si; plural sam, sen, si) lekharolpe ulavde.

Negaciaki forma, savi kerolpe e negacia *naj* ja *čhi*, lekharolpe adjahar ulavde. Indikativ e preenteski si: Singular – naj sem, čhi sem, naj san, čhi san, naj si, čhi si; Pluarli – naj sa, čhi sam, naj sen, čhi sen, naj si, čhi si.

Ulavde lekharenpe forme an konjuktivo an prezento: Singular – te sem, te san, te si, an plurali – te sam, te sen, te si.

Mažutno kernav kamel, savo lebarolpe an keribe avutna vrjamako lekharolpe ulavde.

Inaribasko kernav lekharolpe ulavde.

Negaciaki forma an imperativ lekharolpe ulavde. An misal: Ma xoxav! Nemoj lagati!

O pherdipen

Khetane lekharenpe somkerde pherdipen: kajkaj, kanakana, očirila, napal, docnije; nikana, nikatar, nisar, tgm.

Kana akala dij pherdipen arakhenpe jekh paše vaver, maškar von lekharolpe cihna. Misalia: ka-bor-gabor, sar-agja, kate-kote, upre-tele, sig-si-geder, abut-but, dje-djeste, dje-djesestar, poso-šoro, tgm.

Postpozicia **-tar** thaj propozicia **dži** aven an relacia e pherdipenea thaj adjahar oven avutne forme e lavenge: atoska, dži atoska, de atoskara, dži akana, tgm.

I propozicia

Ulavde propozicie khetane si e navnenca ja sarnavnenca. An misal: arati, detharin, tgm.

Ulavde lekharenpe an situacie save mothaven: angla i rat, anglo nilaj, dži bengeste, dži Devleste, angla mande, paša tute, tgm.

Interpunkciake termina thaj interpunkciake cihne

Interpunkcia ovel e cihnenda kasko reso si optika lačharibe e lekharde tekstjengo an jekhipa e čačunelekhavibaske principenca thaj vortenca. Po agor e vakarorako lekharolpe viram, cihna pučipa, akbhariba. An vakarori labarolpe padichna, dujvirama, viram thaj padicihna sar vaver cihne kaski rola si te sikavol gramatika thaj semantičko aspekti an teksto, sar so si: intonacia karakteristično vaš čhib, gindja, direktno vakeribe, citatia tgm.

Viram si romano nav (.). Godoja si navni džuvljikano jero. (Plurali: e virama.) Viram si majsemno cihna an ulavibe e tekstoski an khupatne kotora. Lekharolpe:

1. An agor e sikavibaska vakarorako: Me sem o Branko.
2. An agor e negaciaka vakarorako. Me najsem nasvalo.
3. Po agor e bidženutne vakaroreng: Del o brišind.
4. Meklan e pustik akate.
5. Po agor e barjarde vakaroreng: Sikaven e Marijake i nevi pustik e rromane gilenca thaj paramičenca.

Viram lekharolpe pale rndone gidnja, an but kontekstia. Misalia: I paraštuj si S. dives an kurko.

Mor čhavo si bijando po 11. avgusto 1970. berš.

Viram lekharolpe maškar gindo e sahatosko thaj minutengo.

O aeroplano ujrael an 6.54 minutura.

Viram lekharolpe palo potikno lavo an misal: br., berš, ma., masek, gn., gindo, pm., po misali, gph., geja phendo, gakh., geja akhardo, td., thaj dureder tgm., , thv., thaj vaver tgm.

Pale godola an potikne lava:

- j. (muršikano jero), dž. j. (džuvljikano jero), sg. – nav an singular,
 pl. – nav an plural, nava an kazusia: N. (nominativ), G. (genitiv), D. (dativ), A. (akuzativ), V. (vokativ), I. (instrumental), L. (lokativ), Abl. (ablativ), P. (prepozicional).

Pučimaski cihna si romano nav kotar (?). Pučimaski cihna ja cihna e pučipa lekharolpe po agor e biphangle pučle vakaroreng, ja pučipaske lavengo.

An misal, vakarori “Meklan e pustik akate”. Mekes e pustik akate? Kana džastar khere? Kaj kames te xas? Soske?

Akharimaski cihna si romano nav kotar (!). Akharimaski cihna lekharolpe palo vakarori, termini ulavde lavengo save si sar akharibe, direkcia, rudjisaribe. Misalia:

1. Phir sigeder!
2. Prasta mande, dik, so andem tuke!
3. Lela, ašun so ka phenav tuke!
4. Uh, so kerden e manušesar!
5. Ake, inklel o kham!

Padicihna si romano nav kotar (,). Godoja si navni an džuvljikano jero. (An plural: e padicihne) Padichna si čačunolekhavno cihna sava semninelađe direktno lava, pale mothovdipe e lavengo, diferentno sikavibe, ja lava savenca direktno vakarolpe thaj terminia savenca sikavenpe relacie e autoreske prekal saikeribe e lavengo.

Vakarori prekal definicia si gramatikaki, sikavibaski thaj intonacisko komunikativno jekhengi. Voj šaj te ovol na numa sadeski, već ini somkerdi, thaj kaj padicihna labarolpe te sikavolpe precizno androne relacienca an vakarori, ulavde an umblavde somkerde vakarore.

An umblavdesomkerde vakarore si akala e phandina:

1. Vrjamake – **kana, džik, džika, jav, sar, kvam, napal, kvam so, atoska** tgm.
2. Fundutne – **andar, vaš, sar, kana, kaj** tgm.
3. Kondicione – **te, kana, va, kimva** tgm.
4. Koncezivne – **ma, takaj, te** tgm.
5. Modalativne – **sar, sargo, sarkaj, ma sar** tgm.
6. Manglipaske – **te, sar, takaj** tgm.
7. Konsekvencenge – **atoska, te, va** tgm.
8. Striktne – **va, si, sar, kaj** tgm.
9. Ingarimaske – **savo, kasko, sarsavo, so, kuri, katar, džikaj** tgm.

Misalia:

1. **Kana** ka resel khere, vov ka akharel man telefonosa.
2. Na kirav adives xabe, **kaj** našti avava khere e bare bućendar.
3. **Te** savorhe kamena, tajsja šaj te džas an kino.
4. Arak e love, **kaj** bi lovengo si but phare!
5. **Kana** si nasvalo, maj feder si te pašljol khere.
6. Baxtalo sem, **kaj** napal but berša, šaj palpale te dikhav tumen.
7. **Džikaj** si o manuš terno, vov ni lel sama sastimastar.
8. **Te** dži thara na reslan, atoska sa xasardan!
9. **Kvam so** reslo, pašljilo, sar mulo suta.
10. Na dža devleske, **kaj** adives si phangli i bibloteka, i Patradji si.
11. **Takaj** nasvaljo, pi buti gelo, **sar** bi dži lovende avel.
12. **Napal** i buti, dža an foro thaj ači **džikaj** kames, **jav** telefonirasa maj, me e autosa ka resav.
13. Tajsja ka uštasa jasvinate, **sar** bi resasa so maj sig an Pariso.

E motivura an labaripen e padicihna šaj te oven ginibe, pana devibe, diferenca, ulavdipe.

Misalia si an romani himna “Djelem, djelem”:

“Djelem, djelem lungone dromenca, Maladilem baxtale Rromencar.

E, ej, Rromalen, E, ej, čhavalen!”

Akava misal sikavel kaj padicihna labarolpe palo vokativ thaj partikule save sikaven akhariben. Kotar vakarori save mothavenpe, dikhelpe kana pana labarolpe padicihna.

1. Ma, pe gadava bajo vaverčande trebel te dikhel pe.
2. Va, sa geja sasa.
3. Vakarava tumenge duje rromane pustikendar, liduj si e rromane čhibatar.
4. O dad e tikne Anako, purano profesori, avilo jek rat te malavel pes mancar.
5. I Esma Redžepova, rromani gilarni.
6. Sa dijem! – phenda vov, thaj buvljarda pe izdrane vasta.
7. Čhi džuvdo, čhi mulo, sajek po phuv pašljol!
8. Khinje e lungone dromestar, sar dije an kher, pele thaj sute.

9. Save mangen andre te den, musaj angleder po udar te maren.
10. Godova so vakardan, mange naj hačarimaske.

Viram padicihna (;) sikavel ulavdo cihna pobari e padicnata, a potikno e viramata.

Pe bibaxt, man naj ciro te phirav; rigal akava, ačhilem bi lovengo.

I Nada but kamel e džukle; o Nikola but kamel e bilen.

Duj virama (:) lekharenpe palo lava savenca kerolpe ginibe, anglo direktno vakeribe, anglo akhariben, anglo vakarore bi phadina savenca mothavolpe angluni vakarori, anglo vakeribe citati. An misal: Vidžajarde 4 : 2.

Upanale cihne (“ ”) lekharenpe an reso ulavibe e lavengo save nane e autoroske an teksto, an lilavne teksta e dijalogea, kana vakarolpe ironia ja diferentno sikaviba, kana mothavenpe anava e pustikenge, tgm.

Misal: Mor profesori e historiako phenda: “I historia si sikavni e dživdimaski!”

Cihni (-) lekharolpe vaš te anolpe kotor e tekstesko (lavi, termini ja vakarori), te sikavolpe navibe, genibe, te ulavolpe kotor e disave vakeribasko, ano duj gindoske ja nekobor gindoske relacie, an phanibe save sikaven vramake relacie, an lilavne tekstja sar paruvnibe an upanale cihne save labarolpe an dijalogia tgm.

Misal: Po autodrom Beograd – Niš si o moteli “Jerina”.

Tikni crdimi (-) si semnibe savo labarolpe an opaš somkerde vakarore, an agor e rndoske sar kotor e lavengo an nevo rndo, maškar nava, palo potikne lava save ulavenpe an akšare, tgm.

Misalia: Mi daj arati phenda maj: “Kames-ni kames, e baxtatar našti te našes!”

Vaver cihne si:

Apostrof (') si semnibe savea lekharolpe jekh vokaluri muklo ja labarolpe sar – opaš uvadželi cihna.

Misalia:

1. Bršind; Brš tgm.
2. Vakardol pe: “o rromano lav ‘breš’ kerdilo e sanskritikane lavestar ‘varsa’ pal o lav ‘brišind’ e sanskritikane lavestar ‘vrsti’”. (Si verifikuibe kaj: “romano lav ‘breš’ alo e sanskrteske lavosta ‘varsa’ a lav ‘brišind’ e sanskrtske lavosta ‘vrsti’”.)

Šlisni () sar čačolekhavno semnibe labarolpe an ulavibe e tekstesko ja tekstualno kotor, savo si le karakteri sa pherdipen e gendjengo ja saikeribasko.

Trin virama (...) sar čačolekhavno sikavol kaj o tekst nane lekhavno ja kaj nane pherdo godolea so hramimo.

Perimaski cihni (/) si la sikavibe an ulavibaske cihne an misal 2/3 = duj tritja.

Šaj te sikavol pana vrjama (2010/11.) tgm.

KLIDUTNIPE

I analiza sikavel kaj an romani čhib si trin centralne kazusa: **nominativ** thah **vokativ**, save si biumblavde thaj obliquus (peravimasko kazus), savo si umblavdo.

1. Romani čhib si la trin centralne kazusa: **nominativ thaj vokativ**, save si biumblavde, thaj obliquus, savo si umblavdo. Godola kazusia keren fundo e kazusenge sistemasko an romani čhib. Gadava sikavel kaj o romano kazusno sistemo nane vaverutno e fundone kazusno sistemostar an hindsko thaj kazusno sistemostar but vaver neve indiake čhibendar.

2. Nominativ, sar kazus e navibasko ja casus rectus, sikavel subjekto an vakarori. Palo so prekal kongruencia strukturalno phando e finitno kernava, vov an godova dikhipe si vavarutno e casus obliquusestar, savo si umblavdo e kernava.

3. Obliquus, kaski forma an romani čhib jekh e akuzativesa, si sar fundo an keribe genitiv, dativ, instrumental, lokativ thaj ablativ.

4. Kazusno morfema godole kazusengo si postpozicie, ja klitičko ja frazake afiksia, savenda ulavde jekh ja mazutne e afiksea an hindsko čhib. An dikhipaske forme godova sikavel afiksi supstantiv an dativ *-ke*, an instrumental *-sa*, thaj an ablativ *-tar*.

5. Vokativ si jekh an piri forma, savo labarolpe an direktno akharipen, markirimo e postpozicia *-na* (plural *-ne*). Adjahar an direktno forme, arakhli relacia e ergativea an hindsko čhib, savo angle sine an romani čhib. Godova si jekh e neve gendjenda savo iklisto kotar akaja analiza.

6. Prepozitiv, kazus savo labarolpe numa e prepozicienca, ovel adjahar jekhengo e kazusno sistemasko.

7. Paradigme e sarnavnengo, ulavde džanutne thaj pučipaske, vaverutne si e paradigmenda vaver deklinirime džute e lavenge.

8. Sakoja kazusno forma si sintaksičko-semantičko nekobor semnibaski.

9. Akaja angluni kontrastivno analiza an labaripen e kazusengo an romani thaj srbikani čhib sikavela kaj vaveripe si an sa kazusia.

Nominativ: Sar so mothavdo, numero, pronomero thaj paranomero kvantifikatoria si len an romani čhib forma e nominativeski ja ablativeski. An srbikani čib, numa an genitivo. Meroničnost thaj partitivnost rodna pobari analiza. Bijekhipe, sikavolpe kana labarenpe lava savenca sikavolpe disavo objekti. Kotar e vaver rig, srbikano nominativ an konstrukcia e kernava *te ovol tu* an nakhavibe pi romani čhib si ole forma e akuzativeski thaj diferentno.

Genitiv: Disavo modeli e genitivesko an srbikani čhib si in an romani čhib sar forma e genitiveski. Numa si modelia save an nakhavibe pi romani čhib si len forma ablativeski, instrumentaleski ja lokativeski.

Dativ: Disave modelia e dativeske an romani čhib si len an srbikano nakhavibe forma e akuzativeski. Disave modelia e dativeske an srbikani čhib lena an romano nakhavibe forma e akuzativeski, ulavde an konstrukcia e kernava *del*. Thaj po agor, disave modelia e dativeske an srbikani čhib si len forma an romani e lokativeski.

Akuzativ: Maškar disave modelia, sar so si tromalo akuzativ an funkcija semantičko subjekti, predikatsko akuzativ an funkcija semantičko kiki an kopulativno predikato thaj spacijalno akuzativ, si jekhipe. Numa but modelia si maškar vaš save nane jekhipe.

Instrumental: But modelia an romani thaj srbikani čhib maškar von si jekh. Numa, si vaveripe. An misal: srbikano situaciono thaj kvantifikuimo instrumentali si an romano nakhavibe forma e prepozitiveski.

Lokativ: Romano lokativ thaj srbikano lokativ sikaven maškar von but vaveripe. But modelia e romane lokativeske an nakhavibe pi srbikani čhib oven sar genitiv, dativ, akuzativ ja instrumental.

Ablativ: Romano ablativ an nakhavibe pi srbikani čhib lela forma genitiveski, akuzativeski ja instrumentaleski.

10. Romani čhib nanola but propozicie. Godola majbut si fundone prepozicie kotar than thaj vrjama. Vaver, sar so si an misal, but kauzalno thaj modalno prepozicie, nane an romani čhib. Godola bipheriben oven majbut an instrumentalo, thaj an but vaver situacie, an albativ thaj lokativ. Godova paše vaveri anela dži odova kaj an lokativ an romani čhib si majbut semantičko sikavibe.

11. Ulavde nakhavibe kotar romani pi srbikani čhib sikaven sintaksičko konstrukcie an godoja čhib. Godola konstrukcie an bare napja nane jekh e sintaksičko konstrukcia an srbikani čhib.

12. Romano kauzativo thaj faktitivo, participja thaj disave klase kernavake adjahar si hanig e but pharipaske thaj dujndipaske.

13. Monosemantika, savi ikljol kotar čhibiake elementia kasko sikavibe hačardo numa e dženoske savo vakarol ja ašunel an khupatna, adjahar si hanig e but pharipaski. An misal: godola si but nava, religiozno nojmia thaj sikavibe, nava kotar socialno grupe, lava save si kotar bukja, lava save sikaven familiarno relacie, nava kotar dživutre thaj votane, nava kotar ulavde manuškane kotora e truposke, fizičko thaj odjeski situacia, nava kotar ulavde šėja save akharenpe thaj materialno šėja, nava kotar disave naturake situacie, tgm.

14. Komponentno kotar školako thaj edukuibasko sistemo, e Ministribasta dži vaver institucie, trubul te ovul olen godola faktia. Kana lenape godola haljovibe, trubul te kerenpe programia thaj te arakhenpe forme an reso nakhibe akale problemengo, save but keren pharipe e romane sikljovnenge thaj olenge sukseseske an skola.

15. Trubul te organizuinenpe rndone seminaria e sikavnenge srbikana čhibike an hamime skole, ja klasia. Rndone seminaria mangline e sikavnenge romana čhibake.

16. Godova trubul te planirinolpe kotar vaver – žurnalistia an romane medie, e nakhavibaske dženenge, tgm.

17. Mangline si kontrastivno analize e romane thaj vaver evropake čhibia, ulavde an raštre kote an univerzitetia romani čhib sikavolpe sar studisko čhib.

18. Godola rodipe ka den šajipe an reslibe e problemengo thaj ka barjaren metodologia kontrastivno analizake.

19. Rodipe sikavel, kaj ano fundo akala bukjako šaj pošukar te hačarolpe standardizacia kote paše vaver, si *ortografsko norma* (norma e lekharibaski), *ortoepsko norma* (norma e vakeribaski), *morfološko norma* (norma an keribe e lavengo thaj gramatikake forme), *sintaksičko norma* (norma an formiribe e vakarorengo) thaj *leksičko-semantičko norma* (norma an labaripen e lavengo thaj olenge maškarpeske phanibasko)

Vaš te lolpe norma, trubul te pherenpe komponentno forme. Maškar von si, *lejibe e normengo, olenge realizuibasko thaj barjaripasko* e klidutne semnibasta godova si. Godova sikavol lumiake empirie thaj praksa.

20. Standardizacia e čhibiaki si, pharo thaj lungu proceso. Te bi ovela normalno proceso trubul te oven pherde gasave forme save sesa an standardizacikae procesa vaver čhibengi.

AMALIPE KALI SARA ROMANO INFORMATIVNO CENTRI
SARAJEVO, 2014. BERŠ

o čh
r e k
h a
rr T
čh z
p g
h ph u
K
n p